

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički ZATVORENIK

Godina XXXV. - listopad/studeni/prosinac 2024. BROJ *301*

CROATIA

ZAGREB

3

3

GRB

Gotovo 35 godina nakon obnove hrvatske državnosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti svojom je Deklaracijom objavila kraj svake stigmatizacije povijesnoga hrvatskoga grba, s pravom proglašavajući politikanstvom i jeftinom ideologizacijom svaku raspravu o neprihvatljivosti početnoga bijelog (srebrnog) polja. Mi odavno znamo da su te rasprave uvijek imale istu svrhu: ocrnjivati hrvatsku prošlost i stvarati nove podjele u društvu s ciljem slabljenja hrvatske nacionalne misli i destabilizacije hrvatske države.

Nadajmo se da su stvari sada stavljene na pravo mjesto. Nemamo, doduše, iluzija da će neprijatelji Hrvatske posustati, a želimo se i ovom prigodom zapitati, koliko su štete i neugodnosti počinili oni koji su uporno provodili to nasilje nad hrvatskim grbom te gotovo ozakonili lažni problem „prvoga bijelog polja“ kao kažnjivo djelo? Sjetimo se vijesti o tolikim prekršajnim postupcima na hrvatskim sudovima! Sjetimo se da smo na koricama našeg časopisa objavili vijesti o progону hrvatskih navijača koji su usred glavnoga grada Hrvatske šikanirani zbog povijesnoga grba!

Sjetimo se da je projekt Memorijalnoga centra žrtava jugoslavenskoga komunističkog režima koji je HDPZ osmislio, a koji nesumnjivo ima općenacionalno značenje, svojedobno zaustavila pročelnica Ureda za kulturu grada Zagreba Milana Vuković Runjić. Iako nam je već na državnoj i gradskoj razini bio odobren objekt u Vlaškoj ulici, a nadohvat ruke je bilo 85 posto nepovratnih sredstava iz fondova EU, ona je osnivanje ustanove za upravljanje tim centrom uvjetovala promjenom našega logotipa, onoga s golubicom, maslinovom grančicom i hrvatskim grbom s početnim bijelim poljem! Treba ovjekovječiti tu sramotu zbog koje je sabotiran i zaustavljen višemilijunski projekt s velikim civilizacijskim i nacionalnim značenjem!

Sjetimo se da je zbog naše društvene zastave na kojoj se nalaze ti isti simboli (golubica, maslinova grančica i grb s početnim bijelim poljem), naš član, hrvatski politički uznik dr. Ivan Dujmović s nizom svojih znanaca i prijatelja priveden u Bleiburgu te u svojoj 82. godini zadržan u klagensfurtskom pritvoru dulje od jednoga mjeseca! Pritvoren je zbog nošenja zastave na kojoj je grb koji, tobože, asocira na Nezavisnu Državu Hrvatsku. Simbole mira i praštanja (golubicu, maslinovu grančicu) i činjenicu da je taj znak (logotip) HDPZ-a registriran još prije sloma Jugoslavije, nitko nije htio vidjeti. A nije se tada oglašila ni jedna hrvatska institucija da ga zaštiti!

HAZU, dakle, kasni. Ne jedan dan, nego desetljeća! Jer onima kojima smeta početno polje hrvatskoga grba, zapravo smeta – hrvatska država! Zvali se oni Anka Mrak Taritaš ili kako drugačije. Primjerice, Viktor Ivančić, zvijezda Pupovčevih *Novosti* koji je Akademijinu Deklaraciju popratio sramotnim, uvrjedljivim tekstom pod naslovom „Deklaracija o krivom k...“.

Na to prostačko, perverzno vrijeđanje simbola hrvatskog naroda i hrvatske države – vrijeđanje milijuna naših sunarodnjaka i vrijeđanje uspomene na stotine tisuća onih koji su pod tim grbom pali u borbi za slobodu – HDPZ ne može šutjeti. Zato ćemo, kao borci za slobodu i zatočenici savjesti, predložiti da se odmah, trenutno, obustavi svako financiranje tih novina odnosno njihova nakladnika iz državnog proračuna. O tome više u idućim brojevima!

**Mr. sc. Marko Grubišić, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

politički **ZATVORENIK**

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica
Anđelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA

10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: +385 91 229 9690,
+ 385 98 818 697
e-mail: hdpz.podružnica.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK

Bekavac Stjepan
STEGA TISAK d.o.o., Zagreb

Pretplata za Hrvatsku i zemlje Europske unije: 40,00 €

Pretplata za prekomorske zemlje: 66,00 €

IBAN: HR0323900011198018008

SWIFT: HPBZHR2X

Hrvatska poštanska banka d.d.

Jurišićeva ul. 4, Zagreb

(za devizne uplate vrijedi isti IBAN)

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim priložima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom: hdpz1990@gmail.com

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:

posljednja stranica u boji: 530,00 €
predposljednja stranica u boji: 460,00 € n
unutarnja crno-bijela stranica: 330,00 €
1/2 crno bijelo: 159,00 €
1/4 crno bijelo: 93,00 €

Slika na naslovnoj stranici: Naslovnica 3. broja
višejezičnog časopisa *Croatia* (Zagreb, 1942.)

CIJENA RAVNODUŠNOSTI

Ne računajući prvo, pionirsko razdoblje kad se je ovaj časopis znao pojavljivati i kao povremenik, dulje od trideset godina izlazio je uredno i na vrijeme: dugo godina kao mjesečnik, potom kao dvomjesečnik, a sad već godinama kao tromjesečnik. Razloge *prorjeđivanja* lako je dokučiti, jer su se s njima susretale i druge slične publikacije kroz povijest: nedostatak novca i, u pravilu posljedični, nedostatak suradnje. Nedostatak novca odražava se, dakako, i na one časopise koji – a to je već četvrt stoljeća nevesela praksa i *Političkog zatvorenika*! – suradnju ne honoriraju, nego ovise o nesebičnosti i požrtvornosti svojih suradnika (kojima, prema starome hrvatskom običaju, nitko nikad ne će kazati ni ono najobičnije: Hvala!).

Ovaj broj, međutim, izlazi sa skoro polugodišnjim zakašnjenjem zbog dodatnog razloga za koji je odgovoran isključivo potpisnik ovih redaka. Zacijelo nema čitatelja *Političkog zatvorenika* koji ne zna da sam se prošle godine kandidirao za položaj predsjednika Republike, a ove godine – da se u zaboravljivoj hrvatskoj javnosti ne *prospe* razmjerno pristojan rezultat ostvaren na predsjedničkim izborima – objavio i kandidaturu za gradonačelnika našega glavnoga grada (nemajući iluzija da ću to postati, ali se riziku izlažući s ciljem da ostvarim uspjeh u predstavničkom tijelu odnosno osvojim tri mandata, čime je moguće osnovati zastupnički klub u Gradskoj skupštini, što mi je na koncu i pošlo za rukom).

Zbog toga list kasni, i zbog toga i čitateljima i nakladniku dugujem ispriku!

A ta isprika i ovo zakašnjenje pojavljivanje *Političkog zatvorenika* – domalo ćemo, vjerujte, uhvatiti uobičajeni ritam izlaženja! – prigoda su i da se s čitateljima podijele neke misli o onome što se naziva *praktičnom politikom* u Hrvatskoj danas i ovdje.

Kao što sam u nekoliko navrata kazao javno, tijekom lanske predkampanje i kampanje za predsjedničke izbore – zbog medijske blokade koju sam onda i mimo vlastite volje pokušao pretvoriti u dio medijske strategije (jer, usprkos riziku da se to prikaže kao kuknjava ili shvati kao slabost, prave alternative skoro i nije bilo – obišao sam 63 grada u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, prevalivši 25000 kilometara. U susretima i razgovorima s našim sunarodnjacima od Dalja i Iloka na istoku do Poreča i Pule na zapadu, i od Međimurja na sjeveru do Dubrovnika i Cavtata na jugu, refren je bio uvijek isti, jednako krut i neumoljiv: Hrvate i Hrvatsku pritišću nezadovoljstvo i želja za promjenom. Svi su svjesni da su u Hrvatskoj iznova na većoj cijeni jugoslavenske od hrvatskih vrijednosti, da partitokratski, klikaški duh rastače našu domovinu, da korupcija cvjeta na sve strane, da nama upravljaju vojni bjezgunci i mediokriteti, da onaj dio naših mladih koji se teško miri sa sustavom koji svjesno potiče negativnu selekciju odlazi iz Hrvatske...

Ali, taj refren ima i drugi, još dramatičniji dio koji, nažalost, pokazuju i podatci o slaboj izlaznosti na izbore. I taj drugi dio refrena sam slušao baš na svakom pedlju hrvatskih zemalja: „Stanje je teško, ali – tu se ništa ne da promijeniti! Oni su još u 1990-ima zauzeli sve, oni i danas upravljaju svime; baš nitko tko je dolazio s druge strane – iz redova hrvatskih nacionalista, političkih emigranata, bivših političkih uznika – baš nitko od njih nikad, od 1990. do danas, nije dobio prvorazredan položaj, nego su svi ostali na margini ili su, u najboljem slučaju, poslužili kao zakrpe odnosno smokvin list da se *obsjeni prostota* u kojoj dominiraju pripadnici jugoslavenske komunističke nomenklature!“

Opis je točan – lako ga je egzaktno dokazati – no ponavljao sam, ponavljam i ponavljam ću i ubuduće: odgovor na to stanje nije ravnodušnost i apatija, nego borba. Ona nije samo naše pravo, nego i naša obveza i naša povlastica.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

MOLITVA MONS. IVANA ŠAŠKA, POMOĆNOG BISKUPA ZAGREBAČKOG NA PREORANOME HRVATSKOM VOJNIČKOM GROBLJU 3

PRESLAGIVANJE U ORMARU PRIJATELJSTVA 6

Alfred OBRANIĆ

JUGOSLAVENSKI KOMUNISTIČKI MEDIJI O NK CROATIA IZ OŠLJA 10

Darko UTOVAC

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA 19

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

NERETVA U DUBROVAČKOM LISTU HRVATSKA 1944. GODINE 24

Darko UTOVAC

PRAVAŠTVO U VARAŽDINU DO RASKOLA U STRANCI PRAVA 1895.29

Dr. sc. Mislav GABELICA

LORKOVIĆ: PRAVO MAKEDONACA NA MANJINSKU ZAŠTITU 42

UMRLI ZVONIMIR MARIĆ I LOVORKO BARBARIĆ, OSUĐENI 1966. KAO „NARODNI NEPRIJATELJI“ ...45

Dr. sc. Anđelko MIJATOVIĆ

NAGRAĐEN FILM O HRVATSKIM POLITIČKIM UZNICIMA!

Na ovim smo stranicama svojedobno izvješćivali o filmu o hrvatskim političkim uznicima koji priprema Hrvatski filmski institut (Croatian Film Institute) iz SAD-a odnosno njegov pokretač **Nikola Knez**. Film je ne samo snimljen (i dostupan na mrežnim stranicama Instituta), nego je i nagrađen na filmskom festivalu u Houstonu (Texas, SAD). Dobio je, naime, visoko priznanje Remi Platinum Award. Čestitamo gospodinu Knezu i

svima koji su pomogli da film ugleda svjetlo dana.

Danas je, naravno, uzaludno kukati što pothvata tog tipa nije bilo prije koje desetljeće, kad su na životu bili mnogi hrvatski politički uznici koji bi svojim svjedočenjima nesumnjivo pomogli da film bude sadržajniji i dokumentarniji. No, i ovo što je postignuto u skučenim prilikama, s ograničenim sredstvima i s ograničenim brojem sugovornika, zaslužuje pohvalu i zahval-

nost! A nismo toliko naivni da bismo se ponadali kako će događaj zabilježiti tzv. glavnostrujaški mediji. Oni su zaokupljeni filmskim repertoarom u Surdulici i Čačku. Oduvijek su, naime, Hrvati sanjali da o događanjima u tim i sličnim kulturnim žarištima budu potanko obaviješteni. (P. T.)

KRAJ POVIJESTI?

Slom poretka uspostavljenog raspadom Sovjetskog Saveza i ratovi koji se rasplamsavaju na sve strane, jasno pokazuju koliko su brzopleti i naivni bili oni koji su previđali upitnik u naslovu znamenitog članka Francisa Fukuyame „The End of History?“, objavljenog u ljeto 1989. u američkom dvomjesečniku *The National Interest*.

Ništa na tome ne mijenja da će zlobnici primijetiti kako je taj brzopletosti i naivnosti pridonio i sâm Fukuyama, izostavljajući upitnik iz naslova kad je

proširivao svoj članak u knjigu koja je 1992. objavljena pod naslovom *Kraj povijesti i posljednji čovjek* (The End of History and the Last Man).

Povijest nema kraja, i u njoj nema konačnih pobjednika niti konačnih gubitnika. Ukrajinci su, primjerice, naučili koliko bi im više vrijedilo da su zadržali nuklearno oružje nego poznanje u časne riječi tzv. državnika i potpisane ugovore. Europa ovih godina uči kako se gubi identitet i od više-

stoljetnog središta postaje periferijom svijeta.

Skupa s tom Europom, identitet postupno gubimo i mi Hrvati, jer nismo nikad naučili poučak koji nam oduvijek nudi povijest našega najbližeg susjedstva: danas tamo ne postoje narodi koji su nekad postojali i, štoviše, dominirali velikim dijelovima Staroga kontinenta. Da bismo izbjegli sličnoj sudbini, moramo se boriti. Drugog izlaza nema. (G. B.)

MOLITVA MONS. IVANA ŠAŠKA, POMOĆNOG BISKUPA ZAGREBAČKOG NA PREORANOME HRVATSKOM VOJNIČKOM GROBLJU (10. prosinca 2024.)

Križevi na preoranome mirogojskom hrvatskom vojničkom groblju

Na Dan ljudskih prava, 10. prosinca 2024., mons. Ivan Šaško, pomoćni biskup zagrebački, predvodio je molitvu na preoranome mirogojskom groblju hrvatskih vojnika. Zbog nekih svojih „mudrih razloga“ tu su molitvu cenzurirale – odnosno objavile ju i osakaćenu obliku – i neke crkvene publikacije. Izostavljeni dijelovi jasno pokazuju kojim su se „praktičnim“, neevanđeoskim razlozima vodile cenzorske škare. U eutanaziranoj hrvatskoj javnosti ta je sramota slabo zamijećena, ali to ne

će biti razlog budućim naraštajima da na nju ne odgovore prijezirom. Upravo to je glavni razlog da biskupovu molitvu objavimo kao dokument.

*

1. U daru Božjega mira i milosrđa srdačno pozdravljam organizatore ovoga zajedništva, vas, predstavnike i članove Zajednice žrtvoslovnih udruga (Hrvatsko društvo političkih zatvorenika; Hrvatsko žrtvoslovno društvo – Za-

greb; Žrtve za Hrvatsku Osijek; Hrvatski obredni združ Jazovka; Udruga Bosansko-hercegovački Hrvati i Hrvatski domobran – Udruga ratnih veterana Hrvatske), kao i Vas, cijenjeni zamjeniče glavnoga imama zagrebačkog, Mirsade efendijo Krešiću; zahvalan Gospodinu, braćo i sestre, dragi prijatelji, što ni ove godine nije izostala vaša prisutnost.

Upravo na grobljima vidi se zrelost i nezrelost jednoga društva: na čemu bi to trebala počivati humanost ako ne na sućuti?

Spomenik hrvatskim vojnicima na preoranom groblju

Osmu godinu na današnji dan molimo za hrvatske vojnike, kršćane i muslimane, čija su smrtna tijela ovdje položena u zemlju. Osmu godinu živimo u nadi da će zagrebačke gradske vlasti, ali i hrvatske državne vlasti pokazati malo ljudskosti i dopustiti da nad njihovim kostima bude vidljivo ime i znak vjere u kojoj su živjeli na zemlji, dok istodobno molitvom i vjerom ispovijedamo nadu da ih je Bog, u svome smilovanju, primio u vječno blaženstvo.

Svjesni da su ti ljudi i imena odbaceni te da takav pristup otvara mnogo

drugih pitanja, osam godina odavde usmjeravamo pozornost prema nečemu za što smo mislili da je sasvim razumljivo u društvima koja se rado pozivaju na humanost i na ljudsko dostojanstvo.

2. Ovo grobljansko polje jest poput onih stvari i sredstava koje pokazuju narav, stanje i promjene određene stvari; ovo polje, koje se samo čini da je polje smrti, zapravo je poput indikatorskoga ili lakmus-papira kojim se pokazuje i provjerava stanje na svim poljima života u društvu.

Biskup Šaško i urednik Tomislav Jonjić, tada predsjednički kandidat

Odnos ljudi i mjerodavnih vlasti prema umrlima govori ne samo o smrti i o prošlosti nego – mnogo više – o životu, o sadašnjemu životu i o budućnosti. Da, upravo na grobljima vidi se zrelost i nezrelost jednoga društva, osobito europskoga, njegove vrijednosti i njegove slabosti, njegova postignuća i nastojanja.

Ovo polje govori o našem odnosu prema otajstvu života i prema smislu postojanja; govori o brizi za djecu, o odgoju i obrazovanju, o znanosti i gospodarstvu; govori o komunikaciji i međusobnim odnosima, o miru i o ratu; govori o sadašnjemu poimanju kulture i o tome kakav svijet otvaramo ako iz njega izguramo zadane odrednice ljudske stvorenosti i suosjećanje jednih prema drugima.

Jer, na čemu bi to trebala počivati humanost ako ne na sućuti?

Dragi prijatelji, ovo polje jest polje preminulih hrvatskih vojnika, ali – nažalost – ovo bi polje, kao indikator, kao pokazatelj stanja u našem društvu, uz sebe moglo imati napisan naslov: *Polje svjedočanstva bešćutnosti dosadašnjih zagrebačkih i hrvatskih vlasti*. Jer, kakvi su to ljudi, kakvi smo mi ljudi, ako mrtvima ne damo njihova imena?

3. Čuli smo govoriti da su ovdje pokopani ljudi bili na 'krivoj strani povijesti'. Ako se time želi pokojnima suditi tko zna po kojemu zakoniku, najprije treba znati da povijest nema strana. Povijest je jedna; i u toj povijesti vidljiva je prisutnost otajstva dobra i otajstva zla; svaki čovjek odlučuje hoće li činiti dobro ili zlo, a konačni sudac nije čovjek, osobito to ne može biti čovjek vođen totalitarističkim kriterijima.

Ovo je lakmus-polje koje pokazuje proizvoljnost određivanja pripadnosti i, sukladno tomu, jačanje otajstva zla.

S tim u svezi nalaze se i dvije činjenice koje dodatno pokazuju neprihvatljivost zbog kojih je danas u Hrvatskoj moguće ostaviti ovo polje bez križeva i nišana.

a) Osim neljudskosti, protiv koje se ili za koju se svaki čovjek odlučuje,

posrijedi je i nepoštivanje baštine europske uljudbe pa i formalnih dokumenata.

Naime, tako smo često svjedoci da hrvatski predstavnici u Europi, unutar europskih institucija ili pred njima, kao da presvuku odijelo; tamo odjenu ruho urešeno europskom dopadljivošću, govore rječnikom koji ostavlja dojam demokratičnosti i zauzimanja za ljudska prava, ali u svojoj domovini brzo zaborave i deklaracije i rezolucije, ne dopuštajući da se one primijene, jer bi te iste rezolucije zahvatile i njih same.

b) I drugo: Kolikogod bio naviknut na relativiziranje otajstva zla iz doba jugoslavenskoga komunizma, nedavno sam ipak ostao zatečen pred izjavama, koje možemo čuti i od kandidata za predsjednika hrvatske države, da je pitati nekoga o članstvu u Komunističkoj partiji jednako pitanju o tome je li netko živio u Jugoslaviji.

Pa je li moguće i to prodati na hrvatskoj tržnici besmisla kad dobro znamo koliki su odbijanjem toga članstva stradali, bili zlostavljani, prisiljeni napustiti domovinu, državni daleko od redovnih mogućnosti školovanja, rada i društvene prisutnosti, dok su se članovima Partije otvarala sva vrata povlastica?

Takvo je stajalište još čudnije ako dolazi od vjernika koji se vole hvaliti vjerom, kršćanstvom, demokracijom i katolištvom.

Istina da ni mi, vjernici i službenici Crkve, to nismo dovoljno isticali, možda i glede toga misleći da je to jasno i razumljivo, ali očito treba snažnije naglasiti da je netko tko je bio vjernik, prihvaćanjem da bude članom toga totalitarističkog pogona i strojnice za širenje otajstva zla, stvarno, životno zaničevao svoju vjeru, odrekao se svoje vjere.

Onaj pak čovjek koji nije vjernik, a pristao je biti članom Partije jasno je dao do znanja da je na strani onih koji vjernike ne smatraju ni ravnopravnima ni poželjnima u društvu. To je

Među preoranim grobovima su i grobovi hrvatskih vojnika muslimanske vjeroispovijesti

vjerojatno također na njihovoj 'pravoj strani povijesti'. I s kojom lakoćom ti isti danas govore da promiču demokraciju ili da se zalažu za ljudska prava.

4. Cijenjeni dionici ovoga zajedništva, jedan je totalitarizam imao bešćutnu nakanu potpuno ukloniti ime na i spomen na ove ljude.

Zahvaljujući ljudskosti, sućuti i istinskoj vjeri *devastacija*, hrvatski – puštošenje, postalo je *marginalizacijom*, hrvatski – guranjem na rub, a u njoj jasno progovara višeslojna *diskriminacija*, to jest nejednakost postupanja, nepravedno razdvajanje.

Ipak, ne zaboravimo riječi našega Gospodina: „Kamen koji odbaciše graditelji postade kamen zaglavni.“ (Mt 21, 42)

Ovi su ljudi 'marginalizirani'; ovo je polje postalo marginom groblja, ali i lakmus-polje. Naime, znamo da su margine na ispisanim stranicama itekako važne, ne samo zbog estetskih razloga.

Na marginama stranica ostaju: otisci prstiju i poneki zapis, kao podsjetnik na ono što je u cjelokupnome tekstu važno ili kao razvoj misli čitatelja.

Na ovoj 'grobljanskoj margini' ostaju otisci otajstva zla, postupaka vlasti, ali poglavito naše prisutnosti i nade. U vremenu u kojemu primjećujem da ljudi postaju tiši; da hrvatski narod počinje šaptati, u izvanjskoj buci došašća pozvani smo biti glas Božje Riječi te time istine i nade koja ima svoje margine. Kao vjernicima uvijek nam je ići na rubove; podupirati glas dobra koji se ne čuje; biti uz ljude koji su prešućivani, kojima politička moć ne dopušta progovoriti otajstvom ljubavi.

5. Uskoro za nas u Crkvi započinje Sveta, Jubilejska godina, kojoj je u središtu nada. Iskusili smo tolika razočaranja, ali ostaje nam pouzdanje u Gospodina. Njegova nada ne razočarava; njegova Riječ ostaje.

Zato, kao uvod u Molitvu za premislenu poslušajmo Njega po sv. apostolu Pavlu, Njega koji je obećao da će biti s nama zauvijek:

„Opravdani dakle vjerom, u miru smo s Bogom po Gospodinu našem Isusu Kristu. Po njemu imamo u vjeri i pristup u ovu milost u kojoj stojimo i dičimo se nadom slave Božje. I ne samo to! Mi se dičimo i u nevoljama jer znamo: nevolja rađa postojanošću, postojanost prokušanošću, prokušanost nadom. Nada pak ne postiđuje. Tâ ljubav je Božja razlivena u srcima našim po Duhu Svetom koji nam je dan!“

PRESLAGIVANJE U ORMARU PRIJATELJSTVA

Na nedavnim je predsjedničkim izborima hrvatski narod mogao birati među osam doista različitih kandidata. Znači, bilo je ponuda za svačiji izbor, od vjernika do nevjernika, zvali se oni agnosticima ili ateistima – dragome Bogu je to svejedno, od diplomiranih pučkoškolaca do doktora znanosti i dokazanih znanstvenika, od lijenčina do iznimno marljivih i savjesnih pojedinaca, od kandidata s programom do onih koji su naučili nekoliko prigodnih rečenica i to ponavljali tijekom čitave kampanje, od branitelja do dezertera, od sljedbenika komunističke ideologije do slobodnomislećih intelektualaca, od kandidata koji su znali predsjedničke ovlasti tako da bi odmah mogli preuzeti dužnost Predsjednika Republike do onih koji to gradivo ne bi svladali do kraja petogodišnjeg mandata, od onih s kojima bi se „preštimali“ u čitavom svijetu do onih kojih bi se stidjeli, od onih kojima bi to bila časna dužnost – najčasnija – do onih koji su se zatekli na čelu nekakve po njima slučajne države, od onih koji su pripremili program na temelju proteklih 30 godina postojanja Republike Hrvatske do onih koji nisu u stanju sročiti bilo kakav program, opravdavajući se jeftino i prozirno kako je Ustav Republike Hrvatske njihov program.

Piše:

Alfred OBRANIĆ

U drugi krug predsjedničkih izbora kvalificirao se aktualni predsjednik Zoran Milanović podržavan SDP-om i strankom Možemo! te Dragan Primorac kojega je kandidirao HDZ. Kao što je svima poznato, nadmoćno je pobijedio Milanović. Zašto? Ja ne bih tražio odgovor. Naime, napisano je i rečeno na tisuće riječi, pa kao što ste mogli birati među kandidatima, možete isto tako birati među analizama, pa izabrati onu koja vam najviše odgovara. Izbor je čak bogatiji, jer političkih analitičara ima daleko više od predsjedničkih kandidata. Kako se sve o izborima moglo pročitati i čuti u javnim medijima, ne bih ponavljao tuđe misli, nego bih opisao kako je to izgledalo iz provincijske perspektive jednog umirovljenika i bivšeg političkog uznika.

Ne bi vrijedilo spomena, da 23. svibnja u *Hrvatskom tjedniku* Tomislav Jonjić nije najavio da će se kandidirati za predsjednika Republike Hrvatske. Od toga dana do svršetka prvoga kruga izbora nisam bio običan promatrač i na koncu glasač, već angažirani podupiratelj kandidata kakvog hrvatski narod iščekuje već 25 godina, predsjednika koji

bi nas za sva vremena mogao osloboditi jugoslavenskog i komunističkog tereta, kojega poput kakve kamene gromade nepotrebno šlepamo svih tridesetak godina otkako smo stekli slobodu i neovisnost.

Dakle, kao što rekoh, sve je počelo koncem svibnja, kad je kandidaturu objavio Tomislav Jonjić, da bi se ostali kandidati iskristalizirali tijekom rujna. Tada je krenula najsrmatnija kampanja u povijesti samostalne Hrvatske. Prvi put u povijesti hrvatske demokracije događa se da se jedan kandidat svjesno prešućuje, kao da ga nema. Mainstream mediji svakodnevno donose informacije o pojedinim kandidatima, organiziraju ankete u kojima ima mjesta čak i za stanovitu Auroru Weis, ali Tomislava Jonjića nema nigdje.

Kako se provodi totalni bojkot i ne smije ga se spominjati u javnosti, Tomislav Jonjić se odlučio da objavi listu javnih osoba, svojih podupiratelja, kako bi se probio iz medijske blokade. Nažalost, ništa se nije promijenilo: prešućivanje Tomislava Jonjića kao predsjedničkog kandidata nije jenjalo sve do dana izbora. O tom jedinstvenom i sramotnom činu hrvatske demokracije i napose hrvatskog novinarstva pisali su mnogi. Ja bih posebno spomenuo esej „Čovjek koga nema“ književnice Nevenke Nekić i citirao nekoliko rečenica iz njezina teksta. Primjer kako nepravda i nemoć da se nepravda ispravi može inspirativno djelovati na osobe koje tu nepravdu doživ-

ljavaju, ali i znaju pisati. Ovdje ću citirati samo jedan stavak spomenutog eseja, ali svima koji drže do „dobre knjige“ toplo preporučujem da esej pročitaju u cijelosti. Evo, kako je prešućivanje Tomislava koji kao da ne postoji, doživjela književnica Nevenka Nekić:

„Ali, dogodilo se ono što je svima danas vidljivo: Jonjiću je bilo suđeno da bude u ovom periodu svoga života – nevidljiv! Pretvorili ga u nevidljivoga čovjeka oni koji odlučuju o velikim televizijama i novinama. A zašto? Zato jer ima program. Kakav program? Nepoćudan program, ozbiljan, pravnički, gadan i opasan. Ima i takav životopis, neugodno svjedočanstvo o naravi komunizma i jugoslavenstva. Ta se još uvijek živuća sljedba komunista i jugoslavena udobno valjuška po svim važnim institucijama, ministarstvima, državnim tajništvima svake vrste, kompanijama u privatnim i državnim rukama, medijima, osobito u nevladinim udrugama koje čine uglavnom neradnici na dobroj plaći. I baš zato što taj program i životopis Jonjićev s bibliografijom otkrivaju njegovu namjeru da te komunističke jugorepove i metode smijeni u okviru ovlasti predsjednika republike, da ih skine s vlasti na demokratski način, predlažući nove taktike i strategije Hrvatske Države, morao je postati nevidljiv i sitan.“

Kako je bojkot trajao nekoliko mjeseci i bio sveobuhvatan, postavlja se pitanje tko je taj moćnik koji dirigira tom sramotnom operacijom i svi ga slušaju, jer novinari nisu primjećivali da im u studiju nedostaje jedan od kandidata; nitko od političkih analitičara također nije zapazio da se kandidata Tomislava Jonjića uopće ne spominje, a ni ostali predsjednički kandidati nisu primjećivali da im jedan kolega nedostaje. Čudno, zar ne? Godinama sam pretplatnik na *Večernji list* i svakodnevno pratim „Dnevnik“ na HRT-u, dakle, može se reći da sam reprezentativno hrvatsko uho i oko. Svaki put kad bi spomenuti mediji zatajili Tomislava Jonjića, reagirao sam, ali kao da sam svoja pisma bacao u koš. Nisu prestajali s bojkotom, niti sam ika dobio odgovor, što će reći da na zidu svoje redakcije vjerojatno imaju veliki plakat na kojem piše – *Jonjić ne postoji, o tome nema rasprave!* – da se koji dekoncentrirani novinar ne bi slučajno zabunio. Za ilustraciju kako

je to bilo protekle jeseni, prilažem dvije svoje intervencije – jednu *Večernjem listu* 8. listopada 2024.:

„Gospodine glavni uredniče, mogli ste zapaziti da Vas povremeno upozoravam na netočnosti u člancima pojedinih novinara. Činim to kao stalni dugogodišnji čitatelj i pretplatnik na *Večernji list*, želeći da stekne dodatnu atribuciju JOŠ BOLJI uz postojeće JOŠ VEĆI, JOŠ BOGATIJI. To se ne će dogoditi, ako će se čitateljima servirati laži kao u današnjem članku Petre Maretić Žonje, gdje se navodi kako smo prije dva mjeseca imali samo troje kandidata /Milanović, Primorac, Selak Raspuđić/, da bi danas broj kandidata narastao na deset. Dakle, novinarka Petra itekako dobro zna, da smo prije dva mjeseca osim troje spomenutih imali i kandidata Tomislava Jonjića koji je još u

svibnju prvi najavio kandidaturu, ali ga Petra iz „nepoznatih“ razloga nastojala čitateljima zatajiti kao da ne postoji.

Gospodine uredniče, mislim da je na današnjem stupnju demokracije kakav smo dosegli, takvo pisanje nedopustivo, radi se o svjesnom laganju i prešućivanju postojanja jednog od građana Republike Hrvatske. Podsjećam Vas da je stoljećima naš narod skovao i uvažavao poslovice TKO LAŽE TAJ I KRADE, zato pripazite Petra je u vašoj kući.“

Pozdrav iz Varaždina

Intervencija zbog postupaka HRT-a 5. prosinca 2024.:

„Gospođo ministrice Nina Obuljen-Koržinek, gospodine glavni ravnatelj Robert Šveb, gospođo ravnateljice PJ Program Marija Nemčić, kao najodgovornijim osobama za medije, osobito za

HRT, upućujem vam jednostavno pitanje, pa molim da mi odgovorite. Tko je naredio ili zapovjedio, da se predsjednički kandidat Tomislav Jonjić ne smije spominjati u informativnim emisijama HRT-a? Za razliku od ostalih kandidata, njega se potpuno ignorira kao da ne postoji. To me podsjeća na mračna komunistička vremena kada su nepodobne osobe brisane sa snimljenih fotografija. Ali me i brine, jer vaš postupak mogao bi pokrenuti na akciju nekog vjernog "vojnika partije", pa u vjeri da će se dopasti onome koji je naredio bojkot, mogao bi životno ugroziti predsjedničkog kandidata Tomislava Jonjića. Ne daj Bože, da se to dogodi, ali znajte, da bi vi bili odgovorni po zapovjednoj odgovornosti.

Svi smo suglasni da je HRT najutjecajniji medij u Republici Hrvatskoj, no nažalost ne i vjerodostojan.

Pozdrav kakav vam pripada,

Alfred Obranić

Intervencija HRT-u 9. prosinca 2024.

„Nakon današnjeg [9.12.2024.] HRT-ova Dnevnika 2, mogu samo konstatirati - niti ste Vi ministrica, niti ste Vi glavni ravnatelj, nit' Vi ravnateljica PJ Programa. Zajedničko vam je ime BIJEDINE BIJEDE BIJEDA, a umjesto bilo kakvog pozdrava mogu samo izreći - SRAM VAS BILO!“

U totalnoj blokadi kandidata Tomislava Jonjića „proslavila“ su se dva naša najčitanija dnevna lista, tako da će ih u budućnosti vjerojatno spominjati kao primjer totalitarizma u demokratskoj državi. O čemu se radi?

Večernji je tijekom kampanje organizirao anketu „Za koga biste glasali da su danas predsjednički izbori“, pa je od prvog dana Tomislav Jonjić bio vodeći, da bi ga nekoliko dana pred izbore potisnula na drugo mjesto stranačka mašinerija. Nekoliko puta pitao sam glavnog urednika Dražena Klarića, kad će objaviti rezultate ankete, ali oni – jasno – nisu nikad objavljeni. Jutarnji je organizirao sličnu anketu, ne prepustivši ništa slobodi izbora, tako da kandidata Tomislava Jonjića nije u nju uopće uvrstio. Da je Tito živ,

bili bi odlikovani ili barem pohvaljeni, pa ne će valjda u današnje vrijeme biti zaboravljeni – pošto je obrazac isti.

Kao stari Varaždinac, sudjelovao sam u svim fazama kampanje vezano za grad Varaždin, misleći da me ništa ne može iznenaditi, poučen rezultatima svih prethodnih izbora. Znao sam da se u tom srednjeeuropskom gradu prilikom svih izbora događa nešto neobjašnjivo: Hrvati čine 98 % njegovih stanovnika, u gradu ima sedam aktivnih katoličkih crkava, u svakoj crkvi nedjeljom su najmanje dvije mise, dobro posjećene, a nakon mise građani odlaze na birališta i glasuju za čovjeka koji otvoreno govori „nosim kapu sa tri roga, ja se borim protiv Boga“. Ima još jedna simbolična pravilnost koju sam zapazio tijekom godina, a ona glasi: broj glasova koje dobivaju kandidati poput Tomislava Jonjića, korespondira s brojem zastava na kućama prilikom državnih praznika i brojem svijeća za žrtve Vukovara i Škabrnje.

Molim još malo strpljenja, jer bih opisao kako je to skupljati potpise za Tomislava Jonjića u Varaždinu [kasnije ćemo doznati da ih je diljem Hrvatske, BiH i cijele Europe skupio 55.000, a predao 10.000 manje od toga, jer je tih deset tisuća stiglo nakon što su potpisi već bili

predani Državnome izbornom povjerenstvu!].

Prvi sam se prijavio Gradskom uredu za komunalne poslove, čim je objavljeno vrijeme u kojem će se prikupljati potpisi i dobio najbolje mjesto (br. 1), na spoju ulice A. Opolski i Trga slobode. Prvog dana, bio je to petak, skupio sam 6 potpisa od koji je jedan bio potpis jednog Imočanina koji se zatekao u Varaždinu. Drugog dana (subota) opet samo 6 potpisa, od čega je potpise dao bračni par iz Đakova, dakle – samo 4 Varaždinca. Nije me to obeshrabrilo. Mislio sam, sve ću ja to nadoknaditi sutra, u nedjelju, imam izvrsnu poziciju, ispred moga stola prekrivenog hrvatskom zastavom s plakatom Tomislava Jonjića na prednjoj strani stola tako da se vidi na 100 metara. Prolazit će stotine Varaždinaca na mise i s mise. U crkvu Sv. Nikole,

najstariju župnu crkvu slobodnoga kraljevskog grada Varaždina, u crkvu Sv. Vida koju vode kapucini, u katedralu, franjevačku i uršulinsku crkvu.

Bilo je hladno, ali prekrasan sunčani dan, povremeno su mi prilazili znanci, pozdravili bi se i kurtoazno prozborili kao da prodajem sireve i odoše dalje, neki bi me pitali tko je taj Tomislav Jonjić, da oni nisu za njega čuli. No, nisu se zapitali, a trebali su, kako to da nisu za njega čuli, a želi biti predsjednik Republike, što je objavio prije šest mjeseci, iz čega jasno proizlazi da ga netko zbog nečega skriva. Toga dana svratila su i dvojica prijatelja, nisu me mogli zatajiti, ali potpis od njih nisam dobio, kajkavci bi rekli da su se već nekom drugom obećali. Da zaključim, u nedjelju sam skupio slovom i brojem pet (5) potpisa i odustao od prikupljanja na javnom mjestu. U nekoliko preostalih dana skupio sam deset puta više u direktnim kontaktima s prijateljima, rodbinom i znancima.

Na koncu da se posvetim ormaru, što sam i najavio naslovom ovoga teksta. Nisam pretjerano uredan, ali ladice u ormaru povremeno provjetravam, sadržaj uglavnom ne premještam. Da ne biste pomislili kako u ladicama ne držim stvari, u njima su pospremljeni dojmovi

o ljudima koji mi u životu nešto znače. Gornje ladice su rezervirane za prijatelje, dok su prema dolje znanci i poznanici – ljudi s kojima se ponekad čujem ili sretnem, ali nismo u bliskim odnosima. Bog me obdario dugim životom, tako da je većina prijatelja nažalost preselila na onaj svijet. Ostala je nekolicina, pa su utoliko dragocijeniji. Kako je prijateljstvo rezultat dugogodišnjeg ulaganja, treba ga čuvati i stalno obogaćivati.

Predsjednički izbori u kojima smo konačno imali svog kandidata – Tomislava Jonjića – bili su jedna od takvih situacija, gdje se prijateljstvo može učvrstiti i obogatiti, ali i osiromašiti, a ako niste dovoljno pažljivi, može se čak i ugasiti. U mirnodopsko vrijeme nema tako važnih događanja da bi prijateljstvo bilo na

kušnji, no izbori na kojima se odlučuje u kom smjeru će naša Domovina, svakako su jedan od najvažnijih ispita. Nemaju ni svi izbori istu težinu. Usporedite na primjer izbore za predsjednika Republike s izborima za EU parlament koje ni izabrani parlamentarci ne shvaćaju ozbiljno (jasno, osim plaće koju sa zahvalnošću prihvaćaju).

Prema mojoj ocjeni, posljednji predsjednički izbori bili su za hrvatsku naciju najvažniji izbori u ovom 21. stoljeću, potencijalni dobitak bio je ravan onome iz 1990. godine. Tko je pročitao i shvatio program predsjedničkog kandidata Tomislava Jonjića, a želi dobro Republici Hrvatskoj, složit će se s mojom ocjenom. Nažalost, nismo uspjeli. Ne mogu se pomiriti, da i nekoliko mojih prijatelja

nije shvatilo kako se radilo o povijesnom trenutku, a smjestio sam ih u prve gornje ladice. Zato sam krenuo u preslagivanje i provjetravanje, iako sam svjestan da prijatelja trebam prihvatiti onakvoga kakav on jest, a ne kakvog bih ga ja želio vidjeti.

Jasno da su spomenuti prijatelji kao i ja u visokim godinama i teško da će biti prilike za popravak, utoliko je moje razočaranje veće. Ali gubitak iz prijateljskih latica ublažen je dobitkom iz donjih latica, gdje su znanci i poznanici, prema kojima sam godinama bio rezerviran, da bi se na ovim izborima predstavili kao oni koji zaslužuju preseljenje u gornje ladice. No, kako je jutro pametnije od večeri, konačno preslagivanje odgodio sam dok se dojmovi ne slegnu.

JUGOSLAVENSKI KOMUNISTIČKI MEDIJI O NK CROATIA IZ OŠLJA

Kada sam bio puno mlađi, negdje sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća, skupljao sam značke. Naravno, nije to bilo ništa posebno, jer su dječaci u to doba to često činili. No, moja je zbirka bila nešto drugačija. Skupljao sam značke nogometnih klubova koji su u svom znaku (grbu) imali dijelove hrvatskoga nacionalnog grba.

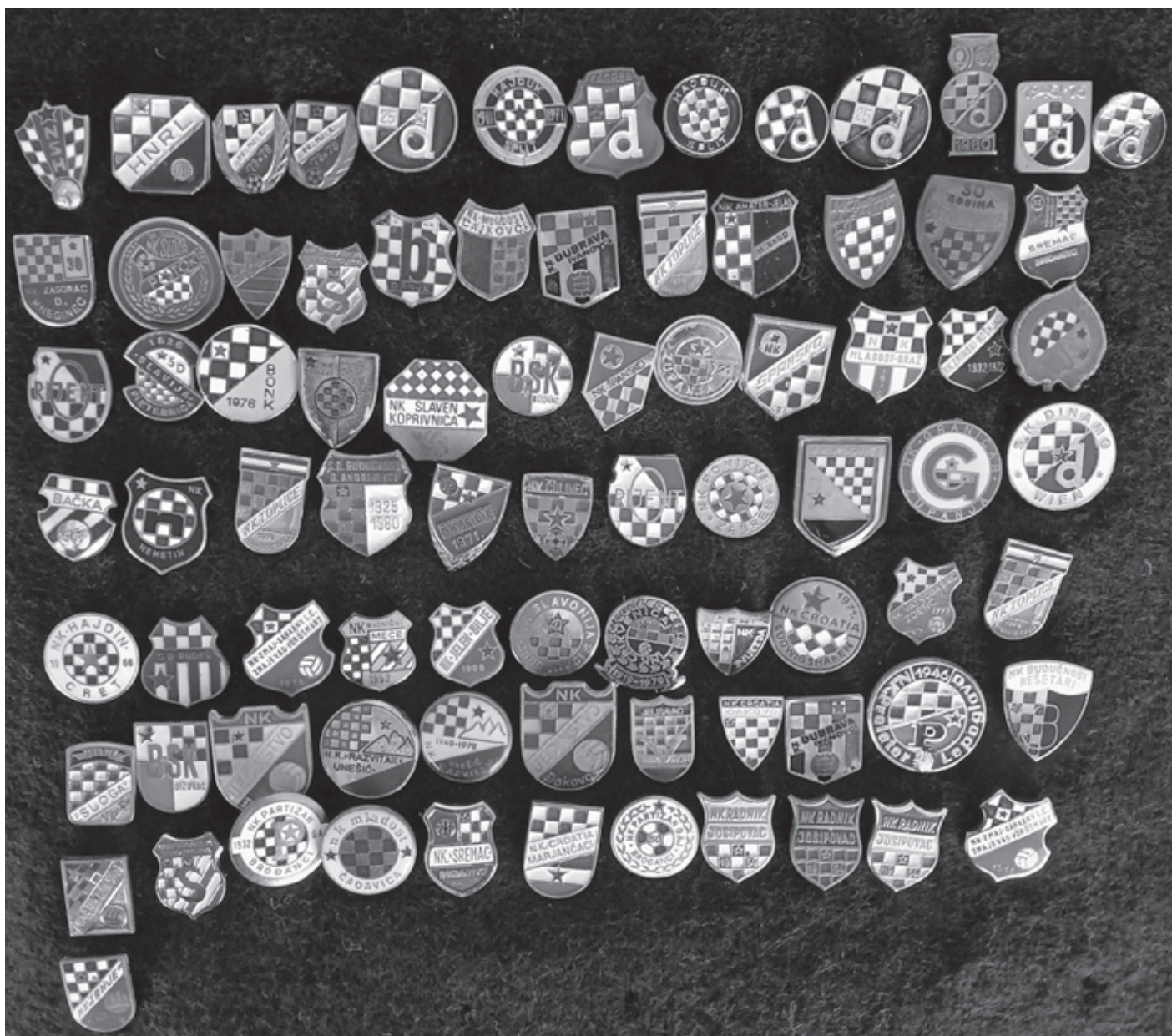
Iako sam ponosan Dalmatinac, otkad znam za sebe navijam za zagrebački Di-

Piše:

Darko UTOVAC

namo. To će možda biti neobično samo onima koji se ne sjećaju kako je prije 1990. izgledao grb Dinama, a kako Hajduka. Ustvari, kad malo bolje razmislim, moja privrženost Dinamu ima najmanje veze s nogometom. Prije će biti da se radi

o onom komadiću grba, tako dragom, a tada potpuno izguvanom iz javne uporabe osim u strogo kontroliranoj službenoj heraldici i u grbovima športskih klubova. Nije pretjerano reći da su prije 1990. godine izjave poput „Ja sam navijač Dinama” i „Ja sam hrvatski nacionalist” bile gotovo istoznačne. Ako ništa drugo, tako su to zasigurno percipirali službenici jugoslavenskoga i komunističkoga represivnog aparata.

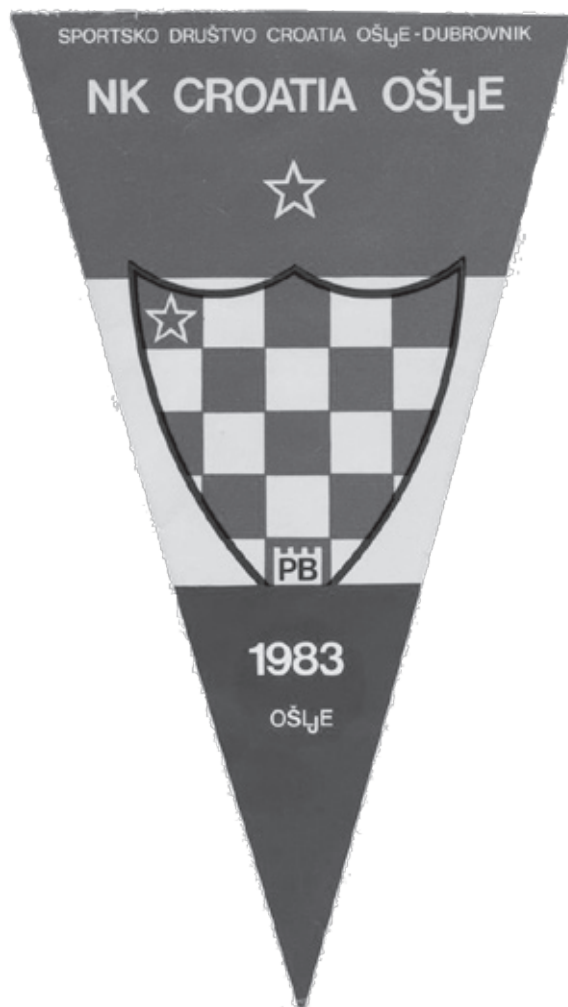

Značke s grbovima nogometnih klubova koji sadrže hrvatski grb prije 1990.

Zašto ovo uopće pišem? Među starim, davno spremljenim stvarima, na dnu jedne od kutija pronašao sam nedavno album sa skromnom zbirkom od 80-ak komada značaka hrvatskih klubova iz vremena Jugoslavije koji su sadržavali dijelove hrvatskog grba. Bilo ih je u raznim varijacijama. U prvom redu su bile razne značke Dinama, ali i Hajduka iz 1971., kad se na klupskoj ikonografiji ponovo nakratko javlja izvorni znak s hrvatskim grbom i znatno manja petokraka nego inače. Dalje su slijedili klubovi iz nižih liga koji su naziv imali najčešće po mjestu u kojem im je bilo sjedište, ali je bilo tu i imena bliskih komunističkom vokabularu (Radnik, Jedinstvo, Sloga, Sloboda ili Razvitak), a našli bi se i oni s egzotičnijim nazivima poput Partizana iz Brođanaca, u čijem središnjem dijelu se nalazio veliki hrvatski grb s malom petokrakom.

Zanimljivo bi bilo znati, kako su mjesni komunisti, a poglavito bivši jugoslavenski partizani gledali na spajanje te teško spojive simbolike. Ima tu i značaka hrvatskih klubova iz iseljeništa, poput Dinama iz Beča ili Croatiae iz Ludwigshafena, u kojima su igrali ekonomski emigranti, očito putničari, jer se i na njima nalazila mala petokraka. Osobno su mi najzanimljiviji primjerci značaka poput Hrvatske nogometne lige iz sedamdesetih, Dubrave, Mladosti iz Čajkovaca, Budućnosti iz Donjih Andrijevac, Zmaja iz Zmajevca i Croatiae iz Marjančaca, koji imaju nedvojen hrvatski povijesni grb s prvim bijelim poljem u svom znaku (grbu). Dakle, u komunističkoj Jugoslaviji imamo više primjera uporabe grba s prvim bijelim poljem u grbovima nogometnih klubova i čitave nogometne lige, a danas nam se želi nametnuti bajka da je ta inačica hrvatskog grba karakteristična samo za ustaški pokret.

Među svim tim mojim značkama sačuvala se je i već poštutjela plastificirana trokutasta zastavica nogometnog kluba Croatia iz Ošlja. To je oživjelo brojne uspomene. Ja, istina, nikad nisam bio na

Zastavica NK Croatia iz Ošlja

utakmici NK Croatia. Tada čak nisam ni znao gdje je selo Ošlje, ali znam dobro da je ta zastavica sredinom osamdesetih bila vrlo popularna u čitavoj južnoj Hrvatskoj. Njezino posjedovanje je bilo

stvar prestiža. Svi koji su se javno deklarirali kao Hrvati, htjeli su ju imati, iako je tada takvih bilo ipak nešto manje nego što ih ima danas. Milicija je, s druge strane, revno oduzimala zastavicu onima koji su ju imali u automobilu. To se poslije službene zabrane kluba još i pojačalo.

Ja sam svoju zastavicu držao u sobi sve tamo do 1990., kad je prstao svaki razlog kaljati nacionalne simbole socijalističkim obilježjima. Sama zastavica je bila za to vrijeme vrlo hrabro oblikovana. U osnovi radilo se o nacionalnoj trobojnici crven – bijeli – plavi, na čijemu bijelom dijelu se nalazio hrvatski povijesni grb u obliku štita. Izgled grba je neodoljivo podsjećao na hrvatski grb emigrantskoga Hrvatskoga narodnog otpora, pa je prava sreća što nitko od revnih istražitelja i huškačkih novinara to tada nije primijetio.

Na crvenom dijelu trobojnice stoji natpis „Sportsko društvo Croatia Ošlje – Dubrovnik“, u drugom redu velikim slovima „NK Croatia Ošlje“. U prvome crvenom kvadratu hrvatskog grba nalazi se petokraka, što je bilo neizbježno u svim nogometnim grbovima toga vremena, a u najdonjem posljednjem (petom) redu, na središnjem crvenom kvadratu nalazi se stilizirana kula sa slo-

Slika s okruglog stola Lausa. Pero Beatović u sredini (Laus, br. 73)

Nedjeljni vjesnik, 27. listopada 1985.

Mimikrije nacionalizma

MALI KLUB
U VELIKOJ IGRI

Cime je taj mali klub iz male seoske sredine sa svega stotinjak stanovnika izazvao tako veliku pažnju i što je razlog posvećanju za krajnjom mjerom zabranjivanja njegova rada? O tome je bilo govora na sjednici Društveno-političkog vijeća Skupštine općine Dubrovnik od 16. listopada kada se raspravljalo o provođenju novog Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana, odnosno dužnosti njihove registracije u skladu sa izmijenjenim zakonskim propisima. Delegat Društveno-političkog vijeća Senja Kreso upozorila je na činjenicu da su vrlo mučan dojam u javnosti ostavili određeni navodi o NK «Croatiji», u napisu »nacionalizam – iz petokrakog?« objavljenom 12. listopada u »Dubrovničkom Dalmatincu«, u kojem je riječ o registraciji kluba, njegovu djelovanju i prodaji klubskih ambliema.

Prisutni rukovodilac Sekretarijata za opću upravu Ivo Golubić rekao je delegatima da nisu postojale nikakve pravne zapreke za upis »Croatije« u registar organizacija i udruženja građana, te da općinska uprava nije godila dobiti nikakvo upozorenje od drugih organizacija bi trebalo pristupiti preispitivanju i ispravnosti registracije kluba iz Ošlje.

Vrlo problematični »dizajn«

Međutim, delegati su mnogo više od tog formalnog pitanja registracije interesirali neke vrlo perfidne igre u »Croatiji«, koje s neposrednom igrom nemaju baš nikakve veze. Jer, u napisu »nacionalizam – iz petokrakog?« je navedeno da je osnivačka skupština »Croatije« održana 10. travnja 1981. na godišnjicu tzv. Nezavisne države Hrvatske, da je »Croatija« odmah poslije osnivanja postula u promet 5000 malopisica sa svojim klubskim ambliemom u kojem je na crvenu-bijeloj šahovnici grba nacrtana tako sitna zvijezda petokraka da se jedva primjećuje, da je klubska zastavica još problematičnijeg »dizajna«, jer omogućava da se prekrivanjem petokrake nacrtane iznad šahovnice-grbe dobije nacionalističko-klerikalističko značenje, te da na zastavici u dnu šahovnice-grbe postoje jasno istaknuta velika slova PB čije pravo značenje zna samo uški krug članova »Croatije« dok se u javnosti najčešće tumače kao »Pavelićeva bojna« ili »Pomozi bože«.

I još nešto: za »Croatiju« koja je po sportskom dometu i ugledu beznačajan nogometni klub, sada »navijaju« ljubitelji njenih ambliema u mjestima i gradovima vrlo udaljenim od mnogima potpuno nepoznatog Ošlja, a tim što »Croatijine« zastavice drže u kavanama i najepnije lijepe po staklima automobila neretko po vrlo provokativnim nacionalističko-klerikalističkim aranžmanima.

Nakon opširne rasprave Društveno-političko vijeće je donijelo zaključak o formiranju tročlane delegatske komisije sa zadatkom da u suradnji s nadležnim općinskim organima ispita cjelokupan rad NK »Croatija«. Predsjednik Društveno-političkog vijeća Branko Grčić, koji je također i predsjednik Koordinacionog odbora za djelatnost društvenih organizacija i udruženja građana Općinske konferencije SSNNH, rekao nam je:

– Formiranje komisije je bilo potrebno zato što su već u više navrata, povezano s napisima o »Croatiji« u raznim listovima, stvarani u dubrovačkoj javnosti vrlo različiti komentari – od onih koji upozoravaju da se radi o više-manje prikrivenom neprijateljskom djelovanju, do onih koji smatraju da u svemu tome nema ničega na što bi društveno-politički činici trebali reagirati. S obzirom da ja nisam upoznat na koji sve način taj klub djeluje, ne mogu utvrditi – prije podnošenja izvještaja nađe komisije – stvarati zaključke o njegovoj stvarnoj štetnosti.

Ali, da sam ja osobno u upravi »Croatije« ne bih se ni za trenutak dvoumio oko toga da promijenim sve amblieme koji i najmanje mogu izazvati podzretnost, da se iz njih kriju neprijateljske namjere ili djelovanje. To ističem i zato što je i u više prethodnih novinskih napisa jasno upozoravano da takvi ambliemi mogu poslužiti onim elementima koji zaista smisljeno djeluju s neprijateljskih pozicija. Začuduje me upornost članova uprave kluba u branjenju tih ambliema, iako se iz njihovih izjava može zaključiti da su i sami svjesni kako onako izrađeni, nejasni i nedorečeni, ili bašje računovodstveni ambliemi, opravdano izazivaju uznemirjenje javnosti i osuda, kaže Branko Grčić.

Zagonetka inicijala

O »Croatiji« i iz Ošlje pisali smo u »Nedjeljnom Vjesniku« još 3. lipnja 1984. godine, kada smo u detaljnom prikazu kronologije zločinca naveli koji su se sve općinski društveno-politički i drugi činici bavili djelovanjem tog kluba. Uz osnovnu konstataciju da je nacionalističko-klerikalistički korov dobrano ponikao u NK »Croatiji«, tada smo naglasili:

»Bilo bi svakako pogrešno na temelju pojedinačnih slučajeva zaključivati kako je u Dubrovniku zavladala nacionalistička i klerikalistička euforija, ali bi možda još težu grešku predstavljalo zavaravanje da izražena istupanja s neprihvatljivih idejno-političkih pozicija nisu društveno opasna i da im ne treba pridavati osobitu pažnju. Naprotiv, u pravu su oni koji ističu da treba u korištenju svake pojave njihovih zla. A upravo u dubrovačkim slučajevima izostalo je pravodobno reagiranje organiziranih društvenih snaga i nije čudno što to nastoje iskoristiti antisocijalistički elementi«.

Sadašnja najava zabrane rada NK »Croatije« pokazuje da ni proteklo dodatno vrijeme od gotovo godinu i pol dana nije lakotičeno za to da se odravi stanje u toj organizaciji i potaknu svjesne socijalističke snage Ošlje da osmoguće djelovanje u klubskoj sredini i oko kluba nepoštenih pojedinaca. Začuduje što se nitko u Ošlju ne ograđuje od Pere Beatovića, koji u raznim prilikama istupa u ime »Croatije«, po posljednje vrijeme nametljivo obilazi redakcije i dopisništva domaćih i tjeđnjih listova, iako nije član klubske uprave.

Ibadi se o kontroverznoj, na svoj način nesređenoj i u suštini nesređenoj ličnosti a od njegovih je navodnih izjava listu omladine Dubrovnika »Lusa« i počela cijela gužva oko »Croatije«. Neki nedovoljno upućeni ili naivni ljudi misle da slova PB u šahovnici-grbu na klubskoj zastavici predstavljaju inicijale Pere Beatovića, s obzirom da njega smatraju dizajnerom klubskih ambliema (kao, što, što je selo na neki način istači).

Nije slučajno što trener »Croatije« Antun Đurđević u demantijskoj pisanici »Slobodne Dalmacije« ističe da zna što znače slova PB, ali ne objašnjava njihovo značenje. Ne objašnjava to ni predsjednik klubske uprave Ivo Matković kad, koristeći u istom listu prostor rubrike »Čitaoći i redakcija« za svoj vrlo opširni demanti, nalazi za shodno da kaže: »PB je »povijesni naziv« koji se uostalom kao i svi drugi nazivi može prevoditi saom značenjem i malo što da ne zna što znači«. Uvjereni smo da su i oni svjesni kako bi se od kluba i od svih koji u klubu rade, otklonile neke bitne sumnje pod pretpostavkom da se javnosti predlože argumentirani dokazi da zna ta dva slova ne koji nikakva neprijateljstva ili politički štetna poruka.

Nekome to godi

Svakako će biti zanimljivo vidjeti kakvo će obrazloženje Sekretarijata za opću upravu dati rješenju o zabrani rada »Croatije«. To spominjemo zato što odgovorni rukovoditelji tog općinskog organa dosad nisu uzimali u obzir stavove Društveno-političkih činilaca o klubu iz Ošlje, već su tvrdokorno ustrajali u formalno-pravnom tumačenju primjene zakonskih propisa u pogledu omogućavanja registracije »Croatije«. Onaj tko je čitao izjave u novinama ili na raznim sastancima slušao diskusije rukovodilaca Sekretarijata Ivo Golubića i pravog savjetnika u Sekretarijatu Martina Kraljića morao se zapitati čemu upućuje sljedeće rasprave, stavovi i zaključci društveno-političkih foruma. Nedvojbeno je istina da bi i općinskoj upravi bilo lakše da su drugi nadležni općinski organi, na osnovi prikupljenih dokaza, došli do zaključka da bi trebalo podnijeti krivičnu prijavu ili optužni prijedlog.

Zaključak izvršnog vijeća Skupštine općine Dubrovnik o nužnosti zabrane rada »Croatije« zapravo predstavlja provođenje intencija rasprave na sjednici Društveno-političkog vijeća. Socijalističko izvršno vijeće jest da se robusnim korištenjem ambliema »Croatije« za nacionalističko-klerikalističko izživljavanje pojedinaca objektivno nanosi velika šteta općinskoj društveno-političkoj zajednici. Najveću štetu trpi Ošlje, selo u kojem žive čestiti i marljivi ljudi, privrteni socijalističkom samostalnom društvu. Nekima smetaju opširni novinskih napisi o slučaju NK »Croatije«. Zaboravljaju se, međutim, da se poslije prvih novinskih upozorenja na štetnost nacionalističko-klerikalističkih korištenja ambliema »Croatije« u međuvremenu osim napjeznice u općinu našla i zastavica kluba sa slovima PB. Na žalost, koliko god to bilo neugodno sredini u kojoj se slučaj zbiva, o »Croatiji« će se ubrzo, u povodu odluke o zabrani njenog rada, morati još pisati – kao jednom košem lakustvu i pouci. Jer, ne treba biti osobito politički obrazovan i mudar da bi se shvatilo kako nekome odgovara da se jedan tako mali klub iz najmanje ranga nogometnog natjecanja ugura u veliku, vrlo perfidnu političku igru.

Saša Ahmetović

Članak iz Nedjeljnog vjesnika

vima PB. Kao što ćemo kasnije vidjeti upravo ta slova su potakla režimske novinare na najmaštovitija nagađanja.

Na dnu zastavice na plavoj boji trobojnice nalazimo godinu 1983., kad je klub nakon nekoliko pokušaja konačno registriran, te ime sela Ošlje u Dubrovačkom primorju. Tek u zrelijoj dobi saznao sam i koliko je jugoslavenskih komunističkih progona pretrpio pokretač kluba Pero Beatović,¹ i kakve su sve probleme imali oni koji su se okupljali oko toga kluba. Pomalo začuđuje žestina komunističkog odgovora na osnivanje seoskoga nogometnog kluba pogotovo zato što se ipak radi o kasnijoj fazi komunističke diktature, kad su se već počele u javnosti stidljivo pojavljivati teme koje su prije desetak godina bile strogo zabranjene.

Može se reći da je sudbinu onodobnog NK Croatia zapečatilo nekoliko združenih čimbenika. Prvo je očita hrvatska nacionalna simbolika trobojnice s povišesnim grbom, kao i sam naziv Croatia.

Pero Beatović, utremeljitelj NK Croatia Ošlje

Drugo, radi se o klubu osnovanom u selu u kojemu komunisti još od Drugog svjetskog rata pa sve do 1990. nisu imali ozbiljniju potporu. Treće, klub je slučajno ili ne osnovan (ili je, bolje rečeno,

neuspješno pokušano njegovo osnivanje) na dan 10. travnja, a u klubu je igrao najmanje jedan katolički svećenik (negdje se spominju čak i dvojica). Kad se sve to zbroji, žestoka reakcija vlasti i poglavito režimskih novinara ipak nije toliko neočekivana.

Selo Ošlje nalazi se u Dubrovačkom primorju. Naseljeno je najmanje od ranog srednjeg vijeka, o čemu svjedoči obližnji mu biser starohrvatske arhitekture, osmeropapsidnu crkvu, rijetku i u europskim okvirima. Broj žitelja Ošlja poslije Drugoga svjetskog rata kontinuirano je opadao, što se može zahvaliti ratnim stradanjima, ekonomskoj i političkoj emigraciji, ali i migraciji prema Dubrovniku kao regionalnom središtu. Ipak početkom osamdesetih bilo je u Ošlju i okolnim selima dovoljno mladeži da se pokrene nogometni klub.

Utremeljiteljska skupština održana je 10. travnja 1981., no zahtjev za registraciju je odbijen, prvo zbog nepotpune dokumentacije, a potom zbog izostanka socijalističkih obilježja u grbu kluba. Statut i heraldika su naknadno prilagođeni te

¹ Pero Beatović rođen je 1960. godine. Osnivač je i glavna idejno-pokretačka snaga NK Croatia Ošlje. Umro 11. veljače 1990. godina od posljedica fizičkog zlostavljanja. Danas se po njemu zove športski centar u selu Ošlje.

Lausov komentar

27. slika

Sigurno ćete se, poštovani čitatelji, upitati zašto je gost Okruglauskovog stola bio baš Pero Beatović, prvi čovjek NK »Croatia« Ošlje. I zašto smo mi ovako povelili razgovor s njim. A vjerojatno će se neki od vas isčudavati otkud nam hrabrosti da čeprkamo ponovo po ovoj delikatnoj temi. I zar nam nije dosta neugodnosti koje smo imali nakon onog famoznog teksta »Sretno novo ljeto« iz prošlog broja. I zašto se ovaj komentar zove baš »27. slika«.

E, pa možemo na žalost konstatirati da onaj Zafranovićev film »Okupacija u 26 slika« nije izložio sve slike na onako krvavoj izložbi. Od zbivanja nakon rata mogla bi se sačiniti barem još jedna slika, a ovi Lausovi pokušaji su tek moguća skica svega toga. Jer uvijek se ponavljaju iste stva-

ri. Nakon izlaska našeg novogodišnjeg broja članovi naše redakcije zaustavljeni su po ulicama i drugim manje više javnim prostorima ovoga grada. Pitanja su bila slična: »Kako možete napadati vjernike, što ima loše u verziji pjesme »Marjane, Marjane« u kojoj se ne spominju Tito i partizani, nego Zrinski i Frankopani. I barjak crven, bijeli, plavi«. Bilo je tu i pravih verbalnih napada koji su se mahom završavali napadačevim predviđanjima o tome kako »neće uvijek ovako biti, te da će doći i njihovo vrijeme«.

Tako je u ostalom govorio i Pero Beatović. Nakon ovog izlisanog razgovora kojeg smo vam dali na uvid na ovim stranicama, a u kojem je na naša konkretna i jasna, a ponekad (sada to vidimo) i odveć provokativna pitanja samozvani prvi čovjek NK »Croatia« Ošlje manje više uspješno, a ponekad i prozirno eskivirao, danima je dolazio u prostorije »Lausa« i OK SSOH u različitim raspoloženjima. Jednom su to bila kokolavanja u stilu: »Ja se nadam da ćete vi afirmativno pisati o našem radu i svim njegovim vrednotama«, a jednom su to bile prave prijetnje: »Nazad da se ne zaletite, ne možete ni slutiti koliko smo mi jaki, priredit ćemo vam neprijatnosti, možete glavu izgubiti, a mogli biste postati naši veliki novinari!« A imamo i jake

veze i mogućnosti da zagorčamo život i vašoj rodbini u inozemstvu!«

Možete nam vjerovati na riječ da nije svrha ovih napisa ugroziti život Peru Beatoviću i njemu sličnima. Iskustva od ranijih godina uče nas da se u ovakvim slučajevima ne radi o pojedincima i pojedinačnim aktivnostima. Već i vrapci pjevaju kako su se ekstremsne snage i legitimni neprijatelji našeg društvenog ustrojstva odavno udružili i, makar im u osnovi njihovih ideologija leži upravo međusobna borba, svi su to prešutno zaboravili i udruženim snagama rovale protiv socijalizma u Jugoslaviji.

Naša je, dakle, želja da se svi ti pokušaji raskrinkaju, da se ljudima koji stoje iza toga konačno skinu maske i ako treba odmjere im se primjerne kazne, te da se u ime ovog vremena u kojem mi danas živimo odupremo tim podmlukim napadima oštro i energično u svakom trenutku, a ne s uvijanjima i kampanjski kako se to, usudujem se ustvrditi, činilo do sada.

I poruka na kraju: Ipak smo dovoljno jaki da nas ne bi trebale zastrašiti prijetnje kojima su se, u ostalom, služili i davno prije a nisu ih uspjeli ostvariti. I niti će!

Slobodan Vlašić

Komentar Lausa »27. slika«

je 1983. ponovno pokušana registracija. Grb se i dalje sastojao od hrvatske trobojnice s povijesnim hrvatskih grbom, samo što je sada umetnuta mala i slabo vidljiva petokraka. Ime je ostalo isto: NK Croatia. Za nadnevak službenog osnivanja kluba uzima se 26. ožujka 1983., iako se na Wikipediji u članku o NK Croatia Ošlje može pronaći podatak da je i drugi pokušaj osnivanja bio 10. travnja 1983. godine.²

pino polje u Dubrovniku. Dakle, radilo se o malom, faktično seoskom klubu bez vlastita nogometnog terena, koji se natjecao u najnižoj ligi, no uskoro se sav bijes komunističkih vlasti i još više komunističkih novinarskih jurišnika obrušio na ljude povezane s klubom.

Sve je počelo dubrovačkim omladinskim listom *Laus* i njegovim okruglim stolom u veljači 1983. Tom prigodom

bodan Vlašić. Bila je to zlonamjerna konstrukcija koja je htjela povezati osnivanje NK Croatia s filmskim uratkom vrlo dvojbene vrijednosti kontroverznoga režimskog redatelja Lordana Zafranovića »Okupacija u 26 slika«. Sugeriralo se, naime, da je osnivanje spomenutog kluba upravo 27. slika u tom ciklusu.

Hajci su se pridružili brojni drugi novinari iz više tadašnjih listova, no najra-

NADMUDRIVANJA OKO NOGOMETNOG KLUBA »CROATIA« NASTAVLJAJU SE I NAKON ZABRANE RADA

Malo je koji sportaški klub u našoj zemlji iz lige nepoznatih imao takvu »čast« da se o njemu rasprave gotovo sva jugoslavenska štampa, kao što je to slučaj s nogometnim klubom »Croatia« iz Ošlje.

Kao što je već odavno poznato, nije »Croatia« dospjela na stranice novina ni u žitu rasprave zbog spornih nogometnih rezultata, sudačke pristranosti ili možda potplaćivanja igrača, što je inače česta pojava u našem nogometu, nego je u pitanju nešto sasvim drugo, mnogo opasnije, o čemu je već odavno trebalo vrlo obiljno raspravljati, zauzeti stavove i donijeti zaključke. Ukratko, rečenica koja je toga poznato, NK »Croatia« iz Ošlje optužuju da kroz sportaški aktivnost, klupake ambleme i zastavice protura nacionalistička obilježja, te kroz druga različita ponašanja priziva aveti prošlosti i grubo vrijeđa nacionalne osjećaje građana. Petokrake na šahovnici, u početku kažu nije ni bilo, kasnije je uočeno, ali je slabo vidljiva, trobojica bez socijalističkih oznaka, klub je osnovan 10. travnja, na dan tzv. NDH, novac se obilato dobiva iz inozemstva, iz nepoznatih izvora, i tako dalje, da ne nabrajamo. Dakle, u »Croatiji« se događaju stvari koje nisu nimalo bezazlene, koje nemaju nika-

Lopta u drugom planu

kve veze s nogometom i ako je istina sve ono što se piše i govori, postavlja se pitanje što se čekalo i zašto se dopuštalo nekakvo nadmudrivanje oko nekoga gdje su stvari jasne.

Ako nisu, trebalo ih je pojašniti, ali već davnno. Svako čekanje bilo je na ruku onima koji se okrivljuju za tu nedopuštenu rabotu. Događalo se doduše da je izvršno vijeće Skupštine općine Dubrovnik nedavno donijelo odluku kojom se putem nadležnog općinskog organa zabranjuje rad »Croatiji«. Čini se, došlo je vrijeme da se konačno oko »Croatije« sve karte polože na stol i da se, jako podosta kasno, otvoreno kaže bobu – bob, a popu – pop. Druge nema. Tužno je i šarmota da dvije godine dubrovačka i gotovo sva jugoslavenska javnost nagada što znači, sad već ono famozno »PB« u dnu šahovnice, grba, klupskog ambema? Jesu li to početna slova povijesnog lokaliteta u Ošlju »Pehle bjenka«, ili je možda Pero Beatović kao osnivač kluba na taj način »ovjekovječio« svoje ime, što je, pošteno govoreći, malo vjerojatno. Što je naigora, mnogi vjeruju da »PB« predstavlja kraljicu za »Pavelčeva braće« ili »Pavelčevi bojnici«?

Može li se jednom klubu zbog svega toga što se povezuje u njegovu »aktivnost« zabraniti sportaško djelovanje? Može i treba. Zakon kaže da se aktivnost klubu zabranjuje ako svojim ponašanjem remeti javni red i mir, ako izaziva nacionalnu netrpeljivost... Zanimljivo je pitanje kako na sve to gledaju društveno-političke organizacije Stonskog primorja i što su one same poduzele oko slučaja »Croatia«, uz napomenu da se njihov glas trebao prvi čuti. Stonsko primorje ima svoju osnovnu organizaciju Saveza komunista koje obuhvaća pet mjesnih zajednica i broji 15 članova. Postoji, naravno, i organizacija SUBNOR-a, zatim omladinska organizacija, a svako selo, dakle i Ošlje, ima svoju Mjesnu konferenciju SSRN. Je li moguće da svi oni pasivno promatraju sve što se događa u tom klubu i u javnosti oko njega kao da ih se to ni najmanje ne tiče? Istina, svojevrstno su se društveno-političke organizacije tog područja ogradile od djelovanja kluba, ali, koliko nam je poznato, od tada do danas nije provedena nijedna ozbiljna akcija kojom bi se stvari raščistile i javnosti kazala istina. Suprotno tome, u posljednje vrijeme pojedinci iz NK »Croatia«, demantirajući novinske napise, izjavljuju da to čine u dogovoru s društveno-političkim orga-

nizacijama toga područja, odnosno da društveno-političke organizacije stoje iza aktivnosti kluba? Teklo je u to povjerovati, ali ako DPO šutke prešaze preko takvih izjava, situacija nije nimalo dobra. Očito, nekomu dobro dođu društveno-političke organizacije kao paravan za različito djelovanje.

Kad se sve sabere, ispada da se dosta toga vrasao uz NK »Croatiju« nije napravilo na vrijeme, a još manje kako treba, ni u Stonskom primorju ni u Dubrovniku. Nadmudrivanja oko ispravnosti registracije kluba trebalo je ostaviti za kasnije i u prvom redu već odavno raščistiti i javnosti odgovoriti na pitanje: što se to događa u »Croatiji« i što je sve istina od onoga što se govori i piše? Ako pojedinci kroz djelovanje kluba proturaju nacionalističke ideje i vrijeđaju nacionalne osjećaje građana, na krajine grub i drak način, osudovanje. Takve pojave trebalo je sasjeci već odavno, oštro, energično i bez čekanja. U tom su trebale prednjačiti i društveno-političke organizacije iz Stonskog primorja, ali ni drugi nisu smjeli izostati. Opasno su to i vrlo ozbiljne stvari, koje se trpe čekanje. I PAPAC

Večernji list (četvrtak, 31. listopada 1985.) o slučaju Croatia Ošlje

Klub se natjecao u općinskoj ligi, a domaće je utakmice igrao na stadionu Gos-

su Peru Beatovića sućelili s čak četvoro novinara i mjesnih komunističkih političara. On ih je verbalno porazio, iako su svi složno nastupili protiv njega. Stvar je dodatno eskalirala *Lausovim* vrlo oštrim komentarom pod naslovom »27. slika« koji je potpisao tada mladi novinar Slo-

dikalniji i najuporniji su bili omladinski novinari spomenutog lista. Valjda su tako sebi pripremali prostor u budućem profesionalnom razvoju pod zaštitom i na koritu komunističkog režima. Najglasniji i najuporniji bio je upravo Slobodan Vlašić. U nizu njegovih komentara

² https://hr.wikipedia.org/wiki/NK_Croatia_O%C5%A1lje pristupljeno 18. XI. 2024.

KOGA DRIBLA NK „CROATIA“ IZ SELA OŠLJE KOD DUBROVNIKA

Nacionalizam iza - petokrake!?

Osnovano 10. travnja 1983. sportsko društvo „Croatia“ dijeli i prodaje klupske zastavice krajnje problematičnog dizajna — Nitko u Dubrovni-

ku ne zna odgovoriti na pitanje što znači „PB“ u dnu grba na zastavici „Croatije“ — Splitski pravosuđni organi tvrde da je riječ o nacionalistič-

koj provokaciji koja uzima maha i najavljuju oštre sankcije — Tko će sasjeći korijenje perfidne igre s klupskim amblemom?

Stranice 8-9.

SLOBODNA DALMACIJA

GLASILO SOCIJALISTIČKOG SAVEZA RADNOG NARODA HRVATSKE ZAJEDNICE OPĆINA SPLIT

Split, godina XXI — broj 12580

subota
12. listopada 1985.

Predsjednik Poslovnog odbora
Nenad Šore (v. d.)
Glavni i odgovorni urednik
Jelke Kululić
Urađuje redakcijski kolegij
Predsjednik Savjeta lista:
Ivica Restović

Cijena 35 dinara

**Nobelova
nagrada
za mir
- liječnicima**

Stranica 13.

Naslovnica Slobodne Dalmacije

u Lausu ističe se onaj naslova „Drugovi i drugarice“ koji su potpisali Slobodan Vlašić i Karlo Špetić. Tu se, kako kažu autori, ukazuje na pojavu nacionalizma u njihovoj sredini, a to ukazivanje – posve je jasno – bilo je poziv na djelovanje i progon nacionalista.

Peru Beatovića koji na Lausovu okruglom stolu nije nasjeo na njihova podmetanja, nego je dominirao u raspravi, autori nazivaju budalom i umobolnikom. Potom se pitaju, kako je NK Croatia

isključena iz službenih natjecanja, a onda poslije svega nekoliko dana misteriozno vraćena. Pitaju se, tko je odgovoran za osnivanje NK Croatia, tko je odgovoran za po njima nedopustivu registraciju takvog kluba i tko je u društveno-političkim organizacijama svojim nemarom dopustio da do registracije dođe? Na kraju u svom pravovjernom komunističkom žaru traže da se pročeslja i financiranje kluba. U post scriptumu još naglašavaju da ovakvi događaji možda bacaju krivo

svjetlo na dubrovački kraj, jer je tu komunizam, kako tvrde Vlašić i Špetić, znatno jači od nacionalizma. Jedino naglašavaju da je pitanje kolika je spremnost diskutiranja o devijantnim pojavama. Na kraju ukazuju na požar južno od Dubrovnika, u brdu iznad mjesta Plat kod vodosprema koji je izbio 10. travnja i koji stavljaju u kontekst probuđenoga hrvatskog nacionalizma.

Sljedeći članak do kojeg smo došli izašao je u Vjesniku pod naslovom „Nije pop za prvi tim“. Autor mu je Suad Ahmetović. Kakvi su njegovi pogledi na stvar, vidimo već iz samog naslova, a ni sadržaj ne zaostaje. Tekst počinje pitanjem, raste li u dubrovačkoj općini nacionalistički i klerikalni korov? Potom autor retorički pita, zašto je klub osnovan baš 10. travnja i zašto u prvom statutu nije u grbu kluba bilo socijalističkih obilježja, te zašto su ona skoro nevidljiva sada kada su dodana? Ukazuje se na navodne desetke tisuća dolara koje je klub primio iz emigracije, te se pita zašto čak dva svećenika igraju za klub.

Ahmetović brani i podržava komentara Lausa („27. slika“) i upire prstom u Peru Beatovića, optužujući ga za nacionalizam. Odmah iza toga propitkuje, zašto nitko ništa nije primijetio u Ošlju i Dubrovačkom primorju prije nego što je Laus ukazao na „slučaj Croatia“, nego

AKTUALNO OPĆINSKA NOGOMETNA LIGA DUBROVNIK A SKUPINA PELJEŠAC OD 5. STUDENOG BROJI 9 ČLANOVA • ZABRANJEN RAD NK CROATIE IZ OŠLJEG

TAKVIMA NIGDJE NEMA MJESTA!

DUBROVNIK — Općinska nogometna liga Dubrovnik A skupina Pelješac od 5. studenog broji 9 klubova. Na popisu se više neće nalaziti ime NK Croatia Ošlje koje mu je zabranjen rad. Članovi izvršnog vijeća skupine općine Dubrovnik informirani su da je Sekretarijat za opću upravu donio rješenje o prestanku rada i djelovanja SD Croatia Ošlje iz sela Ošlje u Dubrovačkom primorju. Mali klub iz malog sela Ošlje u najnižem mogućem razredu nogometnog natjecanja već je duže vremena u žiži

maju jasno vidljiva nacionalistička obilježja. Ali zato tesko da su svi „driblinzi“ NK Croatia Ošlje slučajni. Uostalom, u proteklih mjesecima, a pogotovo od 22. listopada, kada je izvršeno vijeće skupine općine Dubrovnik ocijenilo da upotreba simbola tog društva vrijeđa nacionalna osjećanja građana i apostrofura na nacionalistička obilježja u gotovo svim listovima ime — Croatia Ošlje — se i suviše često citalo. Tema, naravno nije bila — nogometna igra.

brovnik jednoglasno donio zaključak da nadležni organi provedu zabranu daljnjeg djelovanja ovog društva. Nije dugo trebalo pa da se dođe do zaključka „da se SD Croatia Ošlje djeluje suprotno odredbama statuta i da ne ispunjava zadatke zbog kojih je osnovan“.

Eto, tako je to kada ne metaš i sportaši, oni u manje mjeri, a pojedine osobe koje su sebi pripisale obavezu „vode“ klub i mlade ljude njemu zalutaju u sport sa namjerom da ga upričaju naciona-

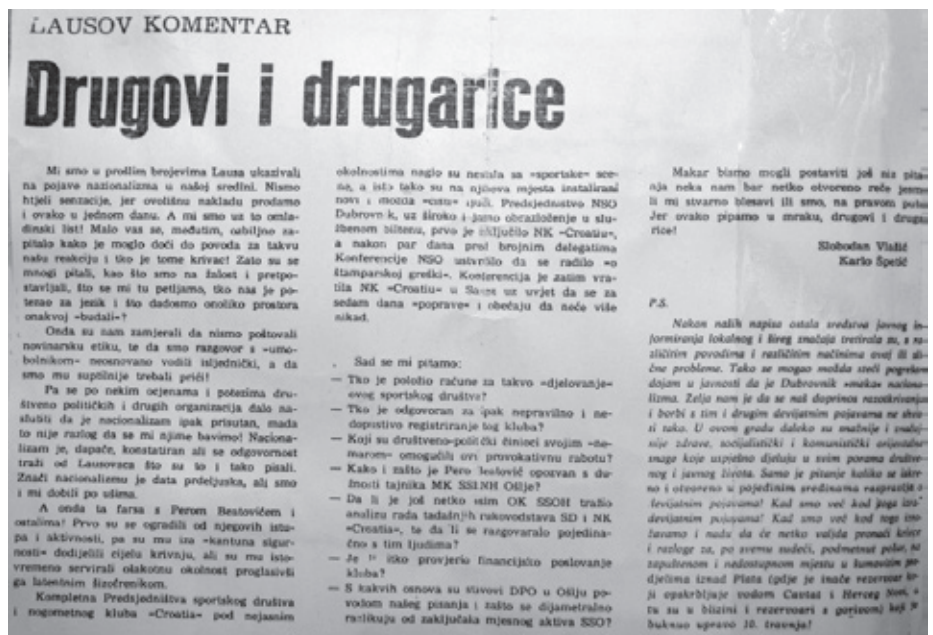
Sportske novosti pridružile su se hajci

se tek poslije objave počelo primjećivati veliki broj zastavica i naljepnica kluba na širem dubrovačkom području, što je prema autoru neprihvatljivo. Na kraju Ahmetović problematizira i posjet dubrovačke mladeži Svetom ocu. Pita, zašto se moralo putovati baš 10. travnja i je li i to slučajnost, te tko će opravdati sate izostanka osmoškolaca i srednjoškolaca s nastave.

Sljedeći je članak iz *Dubrovačkog vjesnika* i nosi naslov „Nacionalizam treba razobličavati“. U članku se donosi izvješće sa sastanka općinskog komiteta SSOH koji je u svojim zaključcima dao potporu pisanju *Lausa* i naglasio da je nacionalizam štetna pojava koju treba razobličavati. Članak je potpisan inicijalima Đ. O. Imamo i podulji članak u *Slobodnoj Dalmaciji* od 12. listopada 1985., s naslovom „Koga dribla NK Croatia iz sela Ošlje pored Dubrovnika – Nacionalizam je petokrake“. Novinar također ukazuje na 10. travnja kao datum osnivanja, napominje da to s obzirom na naziv i simboliku kluba svakako nije slučajno. Ukazuje na pokratu PB u dnu grba, tvrdeći da nitko ne zna što ona točno znači, pa nagađa: znači li to možda „Pavelićeva bojna“, „Pomozi Bože“ ili „Pavelićeve boje“. Inače pokrata PB predstavlja inicijale pokretača i glavnog promicatelja kluba Pere Beatovića koji je, kao što ćemo kasnije vidjeti, platio za to vrlo veliku cijenu. Dalje se u članku tvrdi kako splitski pravosudni organi najavljuju oštar obračun s nacionalističkom provokacijom u selu Ošlje, misleći pritom očito na NK Croatia.

O svemu su pisale i *Sportske novosti* koje prenose zaključke izvršnog vijeća skupštine općine Dubrovnik u kojemu se traži zabrana djelovanja kluba. Na kraju članka koji potpisuje V. Vukoje nalazi se i komentar da je ovaj slučaj izazvao veliku pozornost i ogorčenje, i da se zabranom kluba napokon stavlja u stvari na pravo mjesto. Napadu na NK Croatia se preko svog novinara I. Papca priključio i *Večernji list* u članku od 31. listopada 1985., pod naslovom „Lopta u drugom planu“.

Tekst počinje tvrdnjom da je malo koji niželigaški klub poput NK Croatia imao „čast“ da o njemu piše sva jugoslavenska

Jedan od otrovnih Lausovih komentara

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
OPĆINA DUBROVNIK
OSMP-a DUBROVNIK
(kao organa izvršne vlasti)

Broj: 012 km-109/86
Datum: 20. 01. 1986.

URUCITI GRABANINU
NR 259475

POTVRDA
O PRIVREMENOM ODUZIMANJU PREDMETA

Potvrđuje se da je potpisana ovlaštena službena osoba na osnovi člana 211. st. 4. u vezi sa čl. 151. i 154. ZKP-a izvršila privremeno oduzimanje od BEATOVIĆ PERA (prezime i ime)

iz OŠLJE, ulica _____ broj 48

općina DUBROVNIK sljedećih predmeta:

(1) DOKUMENTACIJA SD CROATIA OŠLJE
SA FOTOKOPIJAMA NOVINSKIH ČLANAKA
BROJA STRANICA 118

(2) ZASTAVICA NK CROATIA OŠLJE KOM 102

(3) NALJEPNICA NK CROATIA OŠLJE KOM 8
I OSTALO VEŠTAČAVNE

Građanin: _____

Oduzete opisane predmete preuzeo je _____

(ime, prezime i adresa – ako je u ustanovi čine i prezime; naziv, broj opisa, broj inventara i sl.)

Datum predaje: _____

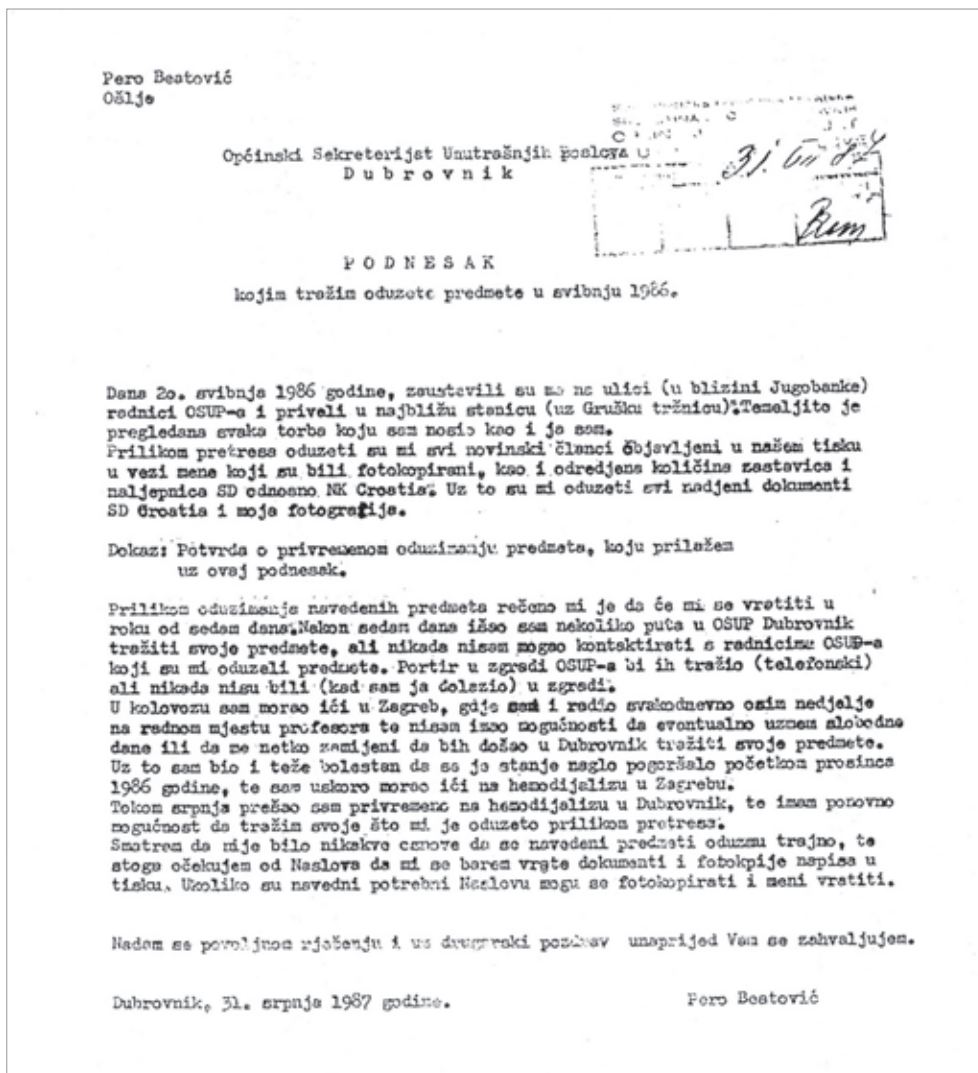
Potpis osobe koja je preuzela predmete i list: _____

— Naznačiti pojedinačno za svaki predmet gdje je pronađen i detaljno ga opisati, prema potrebi i na drugi način (fotografiranjem i sl.) osigurati utvrđivanje njegove istovjetnosti — čl. 211. st. 5. ZKP-a.

Potpis: _____

Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta na osnovi čl. 211. st. 5. u vezi sa čl. 151. i 154. ZKP-a

Potvrda o oduzimanju predmeta od Pere Beatovića

Bestović traži vraćanje oduzetih predmeta

štampa,³ ali i nastavlja da to nije zbog sportskih uspjeha nego zbog nacionalističke provokacije. Potom nabraja grijehe kluba od osnivanja na godišnjicu ustave Nezavisne Države Hrvatske, grba koji je u prvoj inačici bio bez socijalističkih obilježja, a potom s jedva vidljivom petokrakom, preko navodno obilata financiranja iz iseljeničtva. I ovdje se nagađa o pokrati PB, pa se iznose i nove mogućnosti poput „Pavelićevi bojovnici“ ili „Pavelićeva braća“. Također novinar poziva na zabranu djelovanja kluba i to zbog – vjerovali ili ne – vrijeđanja nacionalnih osjećaja građana. Potom se čudi kako 18 komunista, koliko ih je po njemu u pet mjesnih zajednica Dubrovačkog

primorja, nisu ranije reagirali. Zaključuje da su to vrlo opasne stvari koje je trebalo odlučno sasjeci u samom početku, jer ne trpe odgodu.

Slobodna Dalmacija se ponovo uključila u napade člankom „Grubi propusti“ u kojem prenosi zaključke društveno-političkog vijeća skupštine općine Dubrovnik. Opet se ponavljaju i do sada iznesene optužbe, ali i zahtijeva da nadležni organi utvrde tko su navijači NK Croatia koji su na nedavnu utakmicu Hajduka i Dinama u Splitu donijeli nekoliko tisuća amblema NK Croatia i podijelili ih okupljenima. Na sastanku je podržana zabrana djelovanja kluba, uz napomenu da takve pojave treba odmah u začetku razobličavati. Članak potpisuje stanoviti N. Salvia.

I *Vjesnik* i *Slobodna Dalmacija* pišu o istom slučaju 6. studenog 1985. *Vjesnik* prenosi vijest o zabrani djelovanja kluba

uz stare optužbe o osnivanju 10. travnja, o jedva vidljivim socijalističkim simbolima, sve uz upit, zašto i za koga mali sesoski klub tiska tisuće naljepnica? U *Slobodnoj* nalazimo članak naslova „Točka na slučaj ‘Croatia’“, u kojemu se uz druge vijesti iz Dubrovnika konstatira da je slučaj napokon okončan, iako ostaju pitanja kako i zašto je takav nogometni klub uopće registriran. Članak ponovo potpisuje N. Salvia.

Već spominjani Suad Ahmetović se oglosio i u *Nedjeljnom vjesniku* člankom „Mimikrija nacionalizma – Mali klub u velikoj igri“, u kojem ponavlja optužbe protiv kluba i njegovih čelnika. Jedan od najoštrijih članaka od čitavog niza članaka je nepotpisan, pa je valjda urednički i izašao je preko čitave stranice u *Dubrovačkom vjesniku* pod naslovom „Smišljeni atak na tekovine revolucije“. Tu se traži odgovornost za – kako tvrde – grubi pro-

3 Iz toga bi proizlazilo da je o NK Croatia pisano i u tiskovinama izvan Hrvatske, no do članaka o tome nismo uspjeli doći.

pust registracije takvog kluba i traži se odgovornost za one koji su za taj propust odgovorni. Opet se pokrata PB naziva neprijateljskom provokacijom, a ukazuje se i na velike donacije klubu u iznosu od malo manje od 162.000 tadašnjih dinara što opet navodno izaziva sumnju u dobronamjernost financijera.

Povodom isključenja već zabranjenog NK Croatia iz općinske lige Dubrovnik oglasile su se opet *Sportske novosti* kroz pero stanovitog D. Buconića, koji u tekstu „Takvima nigdje nema mjesta“ tvrdi da onima koji žele sport uprljati nacionalizmom i klerikalizmom nigdje nema mjesta, a po najmanje u dubrovačkom sportu.

Tako je poslije neviđenoga političkog progona i medijskog huškanja režimskih novinara zabranjena i ugašena NK Croatia. Uprava i igrači su proganjeni, a oznake kluba su sustavno oduzimate od strane milicije te su njihovi posjednici bili kažnjavani. Posebno je teško stradao Pero Beatović, sanjar i zaljubljenik u ideju slobodne Hrvatske. Od rane mladosti je bio bubrežni bolesnik, unatoč tome je više puta zlostavljan u miliciji, nekoliko puta je i pretučen, a od posljedica posljednjeg premlaćivanja je umro u veljači 1990. kao jedna od posljednjih žrtava jugoslaven-skoga komunističkog terora u Hrvatskoj prije Domovinskog rata.

Oni koji su ga poznavali pričaju da nije bilo moguće početi razgovor sa njim, a da se kao tema ubrzo ne bi nametnula Hrvatska i hrvatstvo. Jedina mu je utjeha mogla biti činjenica da je pred tragičnu smrt mogao jasno na-

O " aferi NK Croatia Ošlje" deset godina kasnije

Grob Pere Beatovića u selu Ošlje

zrijeti kako se Hrvatska budi i sprema pokidati lance ropstva. Makar ju nije doživio slobodnu, u činjenici hrvatske slobode prisutnija je njegova žrtva nego sav komitetski *nakot* koji se post festum ogrnuo hrvatskom zastavom u posljednjem činu državotvorne borbe i to ne iz uvjerenja nego iz najprije-mnijeg oportunizma.

I doista, što se je poslije 1990. dogodilo s progoniteljima NK Croatiae, njezine uprave i poglavito Pere Beatovića? Oni mjesni komunistički aparatači su preko noći okrenuli ploču, ali i zastavu. Od čuvara Jugoslavije, bratstva, jedinstva i socijalizma postadoše Hrvati. Njihova imena u novinskim člancima nisu spominjana, pa doduše ne znamo tko su svi ti ljudi koji su u mjesnoj vlasti općine Dubrovnik

napadali i osuđivali pojavu nacionalizma i klerikalizma ili digli ruku za zabranu NK Croatia. Kada danas slušamo ondašnje nositelje vlasti, izgleda da nije nitko za ništa kriv. Svi su bili protiv progona, ali eto – „moralo se“.

Čovjek bi pomislio da bi barem avangardni komunistički novinski jurišnici ostali dosljedni i napustili Hrvatsku kad je postala slobodna i kad su se napokon slobodno razvile hrvatske nacionalne zastave koje su s toliko žestine i žući sustavno napadali. I doista, što je bilo sa Slobodnom Vlačićem, Suadom Ahmetovićem, I. Papcem, N. Salvijom, D. Buconićem i drugima koji su se grozili hrvatskog nacionalizma nakon što je ostvaren konačni cilj hrvatske državotvorne borbe? Nije se dogodilo baš ništa, jer u Hrvatskoj nije bilo lustracije. Dok je tijekom čitava svog života proganjeni Pero

Beatović ležao u skromnom grobu na seoskom groblju, oni su nastavili graditi ugledne novinarske karijere. Sada kao hrvatski novinari, iako je nedvojbeno da ima bar ponešto krvi Pere Beatovića i na vrškovima njihovih pera.

Slobodan Vlašić je proveo ostatak karijere kao novinar *Radio Dubrovnika*, a 2022. je doduše neuspješno nominiran za *Večernjakovu* ružu u kategoriji radijska osoba godine. Inače upravo on je pokrenuo čitavu priču o nacionalizmu oko NK Croatia. Suad Ahmetović je u slobodnoj Hrvatskoj dobio i veće počasti. Postao je dobitnik Zlatnog pera, nagrade Hrvatskog novinarskog društva. Objavio je i zbirku izvješća (čak prilično korektnih) iz opkoljenog Dubrovnika ukoričenih u knjigu. Budući da je koju godinu prije napada na Dubrovnik žestoko režao na hrvatsku trobojnicu, korov nacionalizma i klerikalizma, netko zločest bi se upitao jesu li ta kasnija izvješća iskrena? Je li lagao 1985. ili nam je lagao 1991. godine?

Mi to nećemo propitivati, ostaviti ćemo to njegovoj savjesti. Teško je ne upitati se, kad navečer legnu, muči li te novinare savjest, sjete li se Pere Beatovića i kako se osjećaju danas kad vide mrsku im hrvatsku trobojnicu nad Dubrovnikom? Riječi lete napisano ostaje, zato neka ostane i ovo, kad već nije bilo lustracije. Neka se zna i neka ostane trag da navedeni novinari nisu bili moralne veličine nego da su pisali članke koji su bili ispod ljudskog dostojanstva i duboko antihrvatski. Dakle neka se zna da su činili stvari kojih bi se, ako ništa drugo, trebali barem sramiti, unatoč uljepšanoj medijskoj slici koja je stvorena o njima.

Hrvatski jezik oslovljava nas
posvojnim zamjenicama,
progovara nama koji smo
njime lomili duh,
zaustavljali more
podijeljeno na dvije pustinje,
on nas je volio na sve načine,
vrutkom vode iz živa vrela,
otiskom u kamenu,
premještenim rastom
dosegnutim zvijezdama,
riječima u kojima se sabiremo
da ih ne nadjača oluja.
Skrivam ih u zavjetrinu
prostrte suncu zovu me na raz-govor.

Dragica VRANJIĆ-GOLUB

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA

POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. (br. 1-201), 4 CD-a	27 €	Srećko ILIĆ, Verbalni i ini delikti u Titovom režimu , Zagreb, 2023.	20 €
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997.; 1998.-2002. (br. 1-129), 2 CD-a	8 €	Macelj 1945 - monografija	20 €
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. (br. 130-165), CD	3 €	Petar MAMIĆ – Fabijan DUMANČIĆ, Jugoslavenski komunistički zločin: Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946. , HDPZ, Zagreb, 2022.	20 €
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. (br. 166-201), CD	3 €		
POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. (br. 202-255), CD	3 €	Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugome svjetskom ratu i poraću (Izdanje HDPZ – Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo)	20 €
Damir BOROVIČAK, Gvozdansko. Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora , Zagreb, 2012.	16 €	Drago SUDAR, Odrastanje u Titovim zatvorima , HDPZ, Zagreb, 2014.	10 €
Ivo BJELOKOSIĆ, Svećenik matični broj St. Gradiška 2019 , HDPZ – Podružnica Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.	10 €	Mara ČOVIĆ, Sjećanje – Svjedočenje , Rijeka, 1996.	5 €

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA (U POVODU 80. OBLJETNICE) (IX.)

A i u najpovršnijim pristupima djelovanju Hrvatskoga državnog sabora za 1942. spominju se dva dokumenta. Jedan je predstavka dijela članova Sabora za oslobođenje dr. Vladka Mačeka, drugi je tzv. spomenica skupine članova Sabora iz studenoga 1942. kojom se naizgled oštro kritizira smjer državne politike. Za potonji se dokument, kao što ćemo vidjeti, može kazati da je dio Pavelićeve političke taktike – dakle, da je nastao u dosluhu s njime ili možda čak na njegov poticaj – prvi bi, prema svemu sudeći, bio izraz autentičnog raspoloženja njegovih potpisnika.

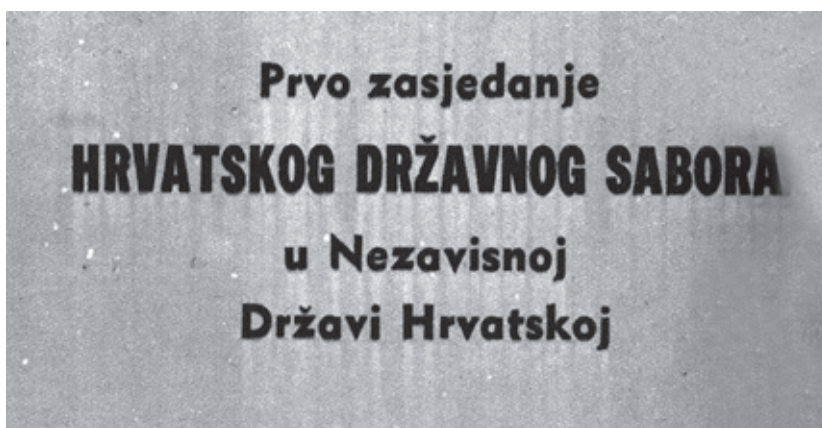
Iz njega bi ipak bilo pretjerano zaključivati da je Maček i dalje – nakon povlačenja iz političkog života – ostao ključnom figurom na hrvatskoj političkoj pozornici. O tome govori već sami sastav Sabora za 1942. koji je, kao što smo vidjeli, okupio većinu zastupnika bivšega HSS-a (premda ne i ljude iz samog vrha stranke) te JMO-a, čime je Sabor bio u svakom slučaju neusporedivo reprezentativnije političko tijelo od komunističkog ZAVNOH-a. No, neovisno o tome, posve jasno je kako je potpora poglavniku Paveliću i početkom 1942. i dalje bila znatna, jer se je još uvijek uglavnom neupitnim činio i položaj Osovine odnosno zemalja koje su potpisale Trojni pakt. Ilustrativno je u tom pogledu mišljenje finskog poslanika koji nije imao nikakva razloga kalkulirati u izvješćima svojoj vladi.

Iako je bio svjestan da bi zbog iznimnih prilika Poglavnika podupirali i

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

oni koji se s njime možda ne slažu, taj je diplomat izvješćivao kako sa svih strana čuje da Sabor podupire Pavelića, a da je on sâm, na svoje oči, „vidio na svečanoj sjednici Sabora kojim je oduševljenjem

Plakat u prigodi sazivanja Hrvatskoga državnog sabora

Poglavnik dočekan i kojim se oduševljenjem njegove govore prekidalo pljescima podrške jedan za drugim¹. A da je samo dio zastupnika bivše Hrvatske seljačke stranke ostao privržen Vladku Mačeku i uskom krugu oko njega nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, jasno se je vidjelo već na početku saborskog zasjedanja, kad je samo 39 saborskih zastupnika – većinom su izvorno pripadali toj stranci, ali ih je čak jedanaest potjecalo iz bivše Jugoslavenske muslimanske organizacije i Hrvatske stranke prava – uputili državnom poglavaru otvorenu i

vrlo kritičnu predstavku upravljenu na oslobođenje konfiniranog predsjednika bivšega HSS-a.²

On se je, naime, već nekoliko mjeseci nalazio u Jasenovcu: ne unutar logorske žice, kao što se to skoro bez iznimke u mačekovskoj i sličnoj jugoslavenskoj hagiografiji sugerira,³ nego u privatnome stanu odnosno kući koja je bila zaposjednuta za potrebe logorske uprave te se – protivno Mačekomim tvrdnjama – nije nalazila „u sredini logora“, nego u selu Jasenovcu. To je nepobitno, i to će možda – usprkos vrlo naglašenu daru za konfabuliranje – nevoljko priznati čak i Mačekov sin,⁴ a ponavljat će i Vjekoslav Luburić, čovjek koji je bio odgovoran za Mačekovu konfinaciju i nadzor nad prvakom bivšega HSS-a.⁵

Uvjerljivom se, naime, čini i poratna Luburićeva tvrdnja – jer on sâm naglašava kako bi mogao odgovornost svaliti na

1 Ante DELIĆ, *Tajni dokumenti o NDH. Izvješća finskih diplomatskih predstavnika u Zagrebu 1941.–1944.*, Split, 2021., dok. 9, str. 62.–63.

2 Opš. B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 261.–262.; F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983., 86.–88.; I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor, III.*, 83.–84.

3 Vidi i: I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor, III.*, 84.; ISTI, *Vladko Maček*, 257.–261.; D. KOVAČIĆ, „Represivne mjere redarstvenih vlasti“, 311.

4 „...Doznali smo prilično sigurno da ga drže u jednoj kući u Jasenovcu.“ (A. MAČEK – N. ŠKRABE, *Maček izbliza*, 96.)

5 V. LUBURIĆ, „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, u: *Maček u Luburićevu zatočeništvu*. Priredio Ivan Mužić, Split, 1999., 69., 70.

Diplomatski zbor prati saborsko zasjedanje

druge (pa i na Pavelića) s kojima je tada bio u lošim odnosima – da je dobio nalog Mačeka uhititi i konfinirati ga na sigurnu mjestu – ma koje one bilo – a da se je on sâm (Luburić) po vlastitu nahođenju odlučio za Jasenovac, jer je smatrao da mu tamošnje postrojbe omogućuju najlakše ispunjenje zadaće.⁶ Kasnije ga je, u jednom razdoblju, prebacio u vlastiti stan u Zagrebu, gdje je Maček pod stražom stanovao s Luburićevom majkom i dvjema njegovim sestrama.⁷

Nisam pronašao dokaz za Goldsteinovu tvrdnju da su predstavku za oslobođenje

Mačeka njezini potpisnici htjeli pročitati pred Saborom, pa u tome nisu uspjeli.⁸ Dokaz, odnosno izvor za tu svoju tvrdnju ne navodi ni on, ali je posve sigurno da takvo što nije bilo predviđeno poslovnikom, koji je u § 14 predviđao da se upiti vladi postavljaju pismeno, preko saborskog predsjedništva. No, ako se tom nategom o uskraćivanju tobožnjeg prava da se predstavlja javno pročita hoće sugerirati da je režim pribjegao represiji, valja istaknuti da potpisnici predstavke nisu ni u doba saborskog zasjedanja niti kasnije sankcionirani niti progonjeni na bilo koji način.⁹

Sasvim je moguće da je u tome prevaгнуo politički oportunitet, ali ne valja isključiti ni mogućnost da se potpisnici jednostavno – uživali zakonsku zaštitu. Nisu, dakle, na zakonit način ni mogli biti sankcionirani, jer je Zakonska odredba o Hrvatskome državnom saboru predviđala imunitet („zaštitu nepovredivosti“) člano-

oni njegovi članovi koji su mandat u prvi mah prihvatili, pa ga onda vratili, poput, primjerice, onih 14 zastupnika – odreda su to bili pristaše bivše Hrvatske seljačke stranke – koji su nakon svega nekoliko tjedana, 24. III. 1942., vratili vjerodajnice i zahvalili se na mandatu „zbog bolesti ili starosti“. (Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja, 174. Taj podatak je ipak registrirao B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 263.)

6 V. LUBURIĆ, „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, 70.-71.

7 V. LUBURIĆ, „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, 73.

8 Ivo GOLDSTEIN, *Jasenovac*, Zagreb, 2018., 176.

9 Jednako tako, nije sankcioniran ni jedan od pozvanih članova Sabora koji je odbio prihvatiti mandat, niti su sankcionirani

Maček je volio da ga se slavi kao "Vođu"

"Vođu" je imala slaviti cijela banovina Hrvatska

va Sabora od dana njihova polaganja pri-sege do prestanka saborskog mandata.¹⁰

A na tu predstavku o Mačekovoj konfinaciji – domalo će, kao što je spomenu-to, iz Jasenovca biti prebačen u Kupinec – Pavelić je uzvratilo u svom govoru od 28. veljače 1942., objašnjavajući da je nje-govom odlukom predsjedniku bivšega HSS-a određen „prisilni boravak“ odno-sno da je stavljen u „izolaciju“, kako ne bi dolazio u dodir s neprijateljskim inozem-stvom pa time nehotice došao pod udar kaznenog zakona.¹¹

Premda Ivo Perić misli da znade koji je pravi razlog Mačেকে konfinacije, on je iz nekih svojih zagonetnih motiva te razloge i dokaze za njih odlučio uskra-

titi čitatelju,¹² ovdje valja napomenuti da za tu epizodu ima raznih tumačenja i hipoteza.

Među njima su na prvome mjestu spomenuti Mačekovi kontakti s nekim njemačkim krugovima: predsjednik Hr-vatske seljačke stranke i „vođa hrvatskog naroda“ već u proljeće 1941. je smatrao da bi njemačka vojna uprava u Hrvat-skoj bila bolje rješenje od Pavelićeve vladavine. Nije pritom pitanje tumačio, kako bi – prema njegovu mišljenju – ta njemačka vojna uprava rješavala hrvat-ska državnopravna pitanja, napose ona u odnosima s Italijom, Mađarskom i Srbi-jom (ili je, poslovičnom dalekovidnošću – onom koju je demonstrirao u siječnju 1929. – možda mislio da bi Talijani i Ma-dari odustali od svojih imperijalističkih prohtjeva da nije bilo Pavelića, i da bi se srpska manjina u Hrvatskoj zadovoljila napasanjem ovaca uz istočnu obalu Dri-

ne?), ali sâm priznaje da su ga i u jesen 1941. – dakle, otprilike u vrijeme kad se je Pavelić odlučio na korak protiv njega – neki njemački krugovi htjeli potaknuti na preuzimanje vlasti, na što je on – na ponos zemlje i naroda – ponovio svoj ra-niji prijedlog: najbolje je da Hrvatskom upravlja neki njemački general.¹³

Na njemačkoj je strani, osobito u voj-nim i obavještajnim krugovima, stalno tinjala težnja da se Hrvatska dokine kao država te njezin teritorij jednostavno podvrgne njemačkoj vojnoj upravi. To bi, prema zagovornicima takvog rješe-nja, olakšalo i odnose Berlina s Rimom, a Nijemcima bi dalo slobodnije ruke i u odnosu na Srbiju i Mađarsku. Zato su neke od Mačekovih najbližih suradni-ka – pa i samog Radićeva zeta Augusta Košutića – njemački obavještajci malo nakon uspostave Nezavisne Države Hr-vatske nastojali privoljeti na obavještajnu

10 Članak 5. Zakonske odredbe o Hrvat-skom državnom saboru, *Zbornik zakona i naredaba 1942.*, 93.-94.

11 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 159.-160.

12 I. PERIĆ, *Vladko Maček*, 260.

13 V. MAČEK, *Memoari*, 164.

suradnju, nudeći im pomoć u budućem preuzimanju vlasti.¹⁴ Luburić, pak, navodi kako je u jesen 1941. postojao rizik da Mačeka otme njemačka obavještajna služba, da ga ubiju neodgovorni ustaški elementi (koji su pamtili kako ih je u doba banovine Hrvatske premlačivalo i zatvaralo), da se njime posluže neki njegovi pristasaše kako bi ojačali svoj položaj kod zapadnih Saveznika, ili da ga partizani otmu i odvedu u šumu.¹⁵ K tome je, tvrdi Luburić, postojala ozbiljna bojazan da bi komunisti mogli na Mačeka izvršiti atentat, nakon čega bi krivica pala na ustaše.¹⁶

Prema jasenovačkim zapisima Vlade Singera, upravo je potonje kazano Mačeku prigodom njegova uhićenja u Kupincu.¹⁷ Da to ne spada u znanstvenu fantastiku, pokazuje izvješće člana Politburoa CK KPJ Edvarda Kardelja od 2. kolovoza 1941. o prilikama u Hrvatskoj, kojim se jasno poziva na organizirano provođenje ustaških represalija protiv Mačeka i njegovih pristasaša. Kardelj je, naime, pisao: „Postoji razlika u borbenoj spremnosti hrv. i srp. sela. Ako bi mi tu išli po liniji najmanjeg otpora, doveli bi u sukob ta dva sela. Pošto-poto mi moramo dići u borbu i hrv. sela ili će potpuno uništiti srpska naselja. A to se bezuslovno može. Kod nekih drugova postoji bojazan od represalija (ne u rukovodstvu!), od uništavanja sela i ljudi itd. Baš taj strah najviše koči odlučnije pristupanje mobilizaciji hrv. sela. A ja držim da će baš represalije prebaciti hrv. selo na stranu srp. sela. Teror će bezuslovno dovesti do oružane akcije. – U tom duhu smo i donijeli sada naše

"Vodjin" rođendan predstavljan je kao jedan od najvažnijih blagdana

konkretnne zaključke... Treba izazvati njihovu akciju. Teror protiv mačekov.[aca] podići će čitavu Hrvatsku. Da se je to prije učinilo, danas bi stajali dalje. [Isticanja u izvorniku, T. J.]¹⁸

A uza sve to, Maček je – kao što je poznato – neke od svojih najbližih suradnika poslao u jugoslavensku vladu (pa ih, kako su oni sami ponavljali i u ratu i poslije njega, „nikad nije dezavuirao“), zbog čega je Pavelić usred sabornice, pred njemačkim i talijanskim poslanikom, saborskim zastupnicima i cijeloj hrvatskoj javnosti kazao kako nije sramota biti u emigraciji – svatko je znao da je to značilo: biti protiv Osovine! – (jer je

i sâm, kaže, bio u njoj, doduše kao „proletarac“, a ne kao ministar), pa tamo formirati izbjegličku vladu; za Hrvata je, međutim, sramota formirati jugoslavensku umjesto hrvatske vlade: „Gospoda, koja su sada otišla u tudjinu, otišla su ravno u vladu, i to u vladu generala Simovića, pa onda prof. Slobodana Jovanovića, u srpsku vladu. Danas na krugovalu govore hrvatskom narodu, da bi trebalo uzpostaviti Jugoslaviju pod krunom, pod žezlom kralja Petra. (...) Da su oni otišli u inozemstvo i rekli: Mi ne ulazimo u nikakvu jugoslavensku niti srpsku vladu, nego ćemo raditi, da hrvatska država bude i da obstane, onda bi im mogao svatko kapu skinuti.“¹⁹

Bila je ta Pavelićeva izjava možda oštija i otvorenija nego što je u tim trenutcima bilo politički mudro – tim više što su upravo tekle posljednje pripreme za akcije čišćenja terena od pobunjenika (pri čemu su Nijemci stalno ponavljali kako te akcije ni u kojem slučaju ne smiju ugroziti stabilnost Nedićeve vlade, a s hrvatske se strane strahovalo da će 300.000 talijanskih vojnika u hrvatskim zemljama cijeli pothvat iskoristiti za potrebe talijanskog imperijalizma, pogotovo za to da se u Hrvatskoj dodatno ugnijezde i učvrste!)²⁰ – ali je on očito ocijenio kako treba parirati propagandi koja je Mačkovu konfinaciju obilno koristila, gradeći predodžbu da je ustaški režim, uza sve druge nedostatke, još i strančarski uskogrudan (kao da je o Pavelićevoj volji ovisilo, hoće li Maček u travnju 1941. preuzeti odgovornost za sudbinu hrvatskog naroda, pa sâm proglasiti državu te pokazati kako se njome

14D. KOVAČIĆ, „Represivne mjere redarstvenih vlasti“, 308.

15 V. LUBURIĆ, „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, 58., 62.

16 V. LUBURIĆ, „Prigodom smrti Vladka Mačeka“, 62.

17 „Vlado Singer o dru Vladku Mačeku“, 93.

18 Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom II, knjiga 2, Beograd, 1954., II/2, dok 6, str. 28.-34. Nije, dakle, „rukovodstvo“ jugoslavenskoga partizanskog pokreta u Hrvatskoj bilo nesklono svjesnom i smišljenom izazivanju represalija.

19 Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja, 163.

20 Opš. B. KRIZMAN, Pavelić između Hitlera i Mussolinija, 265.-288. i d.

Marko Došen, predsjednik Hrvatskog državnog sabora i državni ministri

upravlja i sâm birati, hoće pritom koga pozvati na suradnju ili ne će).²¹

21 „Od svih dobronamjernih prigovora Anti Paveliću s hrvatske strane, najčudniji je česti prigovor što nije od početka NDH surađivao s Mačekom. Ja ne znam kako je Pavelić mogao 1941. surađivati s Mačekom, kad je sam Maček odbio i propustio priliku, da upravo on, Maček, proglasi hrvatsku državu, i da on, Maček, odlučuje o tome, može li Pavelić surađivati s njim, s Mačekom, a ne da Pavelić odlučuje o tome hoće li ili ne će prihvatiti Mačkovu suradnju. (...) On je u travnju 1941. odbio bez razmišljanja (on sam kaže 'bez razmišljanja') takvu suradnju. On je [prvih dana travnja 1941.] znao da će Njemačka izgubiti rat, ali, izgleda, da nije bio tako siguran u njemački poraz i u savezničku pobjedu u ožujku [1941.], kad je njegova vlada pristupila, svečano, hitlerovskom Trojnom paktu (25. ožujka 1941.) Ili je mislio da ga jedna prisilna kolaboracija s Hitlerom, jedna kolaboracija iz objektivne političke potrebe, ne kompromitira, da ga nikako ne kompromitira, kad je ta kolaboracija u interesu Beograda, u interesu učvršćenja i obrane nejugoslavenske 'Jugoslavije'?!“ (Marko ČOVIĆ, *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, München

Je li pritom Pavelić barem na trenutak pomislio kako možda ipak vrijedi otvoreno i javno, sa saborske govornice – i pred nekoliko desetaka zastupnika njihove bivše stranke, pa onda s novinskih stranica – pozvati Krnjevića i Šuteja da napuste jugoslavensku i ustroje hrvatsku izbjegličku vladu, zasad se može samo nagađati. No, najmanje tri su stvari u tom kontekstu posve jasne: prvo, taj Pavelićev poziv na nacionalističke, ustaške krugove, ostavio je dubok i nesumnjivo pozitivan dojam;²² drugo, Krnjević, Šutej i družina na napuštanje jugoslavenske vlade nisu pomišljali baš nikad, i treće, nema nikakve sumnje da su već 1941. postojali pokušaji hrvatskih vlasti da se uspostavi kontakt sa zapadnim Saveznicima, makar su ovi stalno, dosljedno i uporno otklanjali mogućnost samostalne Hrvatske,²³ a uskoro će iz Pavelićeva kruga kre-

nuti pripreme za osnivanje izbjegličkoga Hrvatskoga komiteta u Švicarskoj.

U tome je jednu od presudnih uloga trebao imati kipar Ivan Meštrović, čovjek koji je malko više od četvrt stoljeća ranije zdušno sudjelovao u stvaranju jednoga drugog emigrantskog odbora, onog Jugoslavenskog. No, rizik koji je za račun Beograda i Jugoslavije bio spreman preuzeti 1915., Meštrović nije 1942./43. htio preuzeti za račun Zagreba i Hrvatske. Zato je uzaludan ostao trud Vinka Kriškovića i Josipa Milkovića, senjskog dvojca u hrvatskoj diplomatskoj službi u Švicarskoj Konfederaciji.²⁴

(nastavit će se)

- Barcelona, 1975., 271.)

22 Vidi: M. ČOVIĆ, *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, 217.

23 Opš. I. OMRČANIN, *Angloamerican Cro-*

atian Rapprochement, Washington, 1989.; T. JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, 597. i dr.

24 T. JONJIĆ, „O pokušaju osnivanja Hrvatskoga komiteta u Švicarskoj 1943. godine: diplomatska izvješća Senjanina Josipa Milkovića“, *Senjski zbornik*, 38/2012., Senj, 2012., 217.-332.

NERETVA U DUBROVAČKOM LISTU HRVATSKA 1944. GODINE

Dubrovnik se po proglašenju Nezavisne Države Hrvatske nalazio u vrlo specifičnu položaju. Formalno je bio dio Hrvatske, no talijanske vlasti su činile sve da to što manje dolazi do izražaja. Pri tome su imali potporu jakih talijanskih vojnih snaga i dobrog dijela male, ali vrlo glasne talijanske manjine. Također su talijanske vlasti veoma dobro surađivale s četnicima u zaleđu Dubrovnika, ali i s malobrojnima četničkim orijentiranim pojedincima hrvatskog i srpskog porijekla u samom gradu Dubrovniku i okolici.

S druge strane, odnos Talijana prema mjesnim vlastima Nezavisne Države Hrvatske bio je podcijenivački i otvoreno neprijateljski. Talijani su zabranjivali držanje značajnijih hrvatskih snaga na širem dubrovačkom području, kao i u većem dijelu Dalmacije, a koristili su svaku prigodu da prikažu kako je civilna hrvatska vlast podređena njihovim vojnim vlastima.¹

U takvim su uvjetima u Dubrovniku koji je skoro u potpunosti bio naseljen Hrvatima, prvih godina Drugoga svjetskog rata izlazile čak tri talijanske, a nijedna hrvatska tiskovina. Talijanske tiskovine bile su *La Sentinella* koji je bio promican kao vojnički list, *Il Tascapane* kao list za građanstvo, pa čak i časopis *Sanctus Blasius* koji se bavio povijesnim temama, naravno iz talijanskog

Piše:

Darko UTOVAC

Prvi broj lista Hrvatska (Dubrovnik)

irendentističkog kuta. Svi ti listovi su tiskani u talijanskoj tiskari u Dubrovniku koja je za te potrebe i pokrenuta.²

Padom Italije poništeni su Rimski ugovori, hrvatske snage su ušle u Šibenik i Split koji su ranije pripadali području anektiranom Italiji, ali i brojna druga

mjesta u kojima do tada nije bilo značajnijih hrvatskih snaga, a nalazila su se u Razvojačenom ili Obalnom pojasu odnosno tzv. Drugoj zoni. Prije toga su tamo, kao što je već spomenuto, nasuprot moćnim talijanskim okupacijskim trupama djelovale razmjerno malobrojne hrvatske snage, mahom sastavljene od oružnika i domobrana. Nakon kapitulacije Italije, talijanske su se vojne snage nastojala čim prije povući iz Hrvatske. U rjeđim slučajevima se predaju hrvatskim i njemačkim snagama, a češće u povlačenju, pa i u bezglavu bijegu odnose sve što mogu odnijeti odnosno uništavaju sve što ne mogu ponijeti. Nerijetko se Talijani predaju partizanima ili im ostavljaju naoružanje.

Pri napuštanju Dubrovnika došlo je i do oružanog obračuna između talijanskih snag sa jedne strane i hrvatskih i njemačkih snaga sa druge strane, pri čemu su Talijani vrlo brzo nadvladani.³ Nakon odlaska Talijana glavnu riječ na hrvatskoj obali preuzeli su Nijemci. Njima hrvatska

1 Opš. Nikica BARIĆ, *Ustaše na Jadranu*, Zagreb, 2012.

2 Mario JAREB, *Mediji i promidžba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2016, str. 443.

3 <https://dubrovacki.slobodnadalmacija.hr/dubrovnik/zupanja/dubrovnik/gdje-danas-vjesamo-robu-na-susila-ili-pijemo-kafu-njemacke-su-stuke-gadale-bombama-i-strojcama-talijanske-snage-na-montovjerni-boninovu-i-na-pilama-1270213> pristupljeno 30. VII. 2023.

Odredba o uzpostavi priekih sudova na području obalnog odsjeka Neretva

Dubrovnik, 6. srpnja. Zapovjedništvo obalnog odsjeka Neretva izdalo je ovaj proglas:

Temeljem zakonske odredbe od 20. svibnja 1944. i zakonske odredbe o iznimnom stanju od 18. siječnja 1943. savezno s §. 2. mog proglasa od 17. lipnja 1943. proglašujem i propisujem odredbu:

§ 1. Na području zapovjedništva obalnog odsjeka Neretva uvodim prike sudove sa sjedištima u Mostaru, Splitu i Dubrovniku za kažnjiva djela počinjena na područjima ovih sudbenih stolova.

U slučaju, da se područje sudbenih stolova ne podudara sa područjem ovog Zapovjedništva, odluku o mjestnoj nadležnosti doniet će ovo Zapovjedništvo.

§ 2. Prieki sudovi će se obrazovati i poslovati po zakonskoj odredbi o priekim sudovima od 17. svibnja 1941. broj LXXXIII-438-Z. P. 1941. i zakonskoj odredbi o pokretnom priekom sudu od 24. lipnja 1941. CLXXII-508-Z. p. 1941.

§ 3. Prieki sudovi nadležni su suditi sva kažnjiva djela navedena u § 2. ove odredbe sa svim naknadnim promjenama i nadopunama kao i onim navedenim u mom proglasu od 17. lipnja 1944. broj 20-44.

§ 4. U nadležnost priekih sudova spadaju sva kažnjiva djela počinjena od 17. lipnja 1944. kao dana objave mog proglasa.

§ 5. Sve ovlasti koje u ovom postupku ima Ministar pravosuđa i bogoštovlja pripadaju zapovjedniku obalnog odsjeka Neretva.

§ 6. Sastav priekih sudova odredit će zapovjednik obalnog odsjeka Neretva.

§ 7. Ova zakonska odredba stupa ODMAH na snagu.

U Mostaru 27. lipnja 1944.
Za Poglavnika i Dom spremni!
Zapovjednik obalnog odsjeka Neretva
Događnik
General-poručnik
vitez BEGIĆ, v. r.

Vijest o uspostavi prijekog suda za područje Neretve

obala ima iznimno veliko vojno-strategijsko značenje, jer strahuju od savezničkog iskrcavanja, a imaju potrebu zaštititi svoje snage, napose one koje se nalaze u Grčkoj i na Apeninima te predstavljaju predstražu obrane Reicha odnosno „alpske tvrđave“. Za razliku od Talijana, Nijemci nisu imali ambiciju pripojiti istočni Jadran Njemačkoj, pa nisu u tom smislu vodili izrazitu protuhrvatsku politiku. No, zbog vojnih potreba i zaštite vlastitih snaga nerijetko su bili krući od Talijana te nisu bježali od primjene najgrublje, često bezrazložne i prekomjerne sile.

Središnje hrvatske vlasti su nastojale čim prije vratiti svoj utjecaj u Dalmaciji, no unatoč početnom oduševljenju iz proljeća 1941., to više nije bilo lako. Zlosretni Rimski ugovori te kasnija reokupacija Druge zone u širokim su narodnim krugovima nepovratno potkopali ugled hrvatske države. Talijanske snage u Gorskom kotaru, Dalmaciji, Lici, Hercegovini i drugdje učinile su nepopravljivu štetu koju nije bilo lako popraviti. Na mnogim je mjestima pučanstvo držalo da su vlasti Nezavisne Države Hrvatske posredno odgovorne i za talijanska zlodjela. Neg-

dje je to bio dominantno stajalište, kao u Splitu, Braču ili Hvaru, a drugdje, poput Sinja, Drniša, Imotskog, Metkovića ili Dubrovnika, takvo stanje nije ostalo neprimijećeno, ali raspoloženje puka ipak nije pretežito prešlo na stranu partizanskog pokreta.

Ministarstvo za oslobođene krajeve je na sve načine pokušavalo vratiti povoljno raspoloženje naroda prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Činilo je to na različite načine pa i pisanom riječi. Posljednja tiskovina pokrenuta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bila je dubrovačka *Hrvatska*, koja je splotom ratnih okolnosti postala i prvom hrvatskom tiskovinom ugašenom zbog napredovanja partizana.⁴ U literaturi se spominju još i *Dnevne vijesti* iz 1943.⁵ te *Narodni vojnik* iz 1944.,⁶ no one su po svoj prilici izlazile vrlo kratko, jer nemamo sačuvanih primjeraka.

4 M. JAREB, *Mediji i promidžba...*, 617.

5 Taj je list pokrenulo njemačko mjesno zapovjedništvo u Dubrovniku.

6 Nemamo preciznih podataka pa možemo samo nagađati da se radi o lokalnom listu namijenjenom hrvatskim vojnicima.

Prvi broj *Hrvatske* izašao je 10. travnja 1944., što je tada proslavljano kao dan državnosti Nezavisne Države Hrvatske. List je pokrenula skupina novinara poslanih iz Zagreba, pa kao urednika nalazimo Gustava Mizlera,⁷ a s njim su stigli i njegovi suradnici: Boris Berković⁸ i Dragutin Tuk.⁹ U uredništvu nalazimo još Slavka Svobodu,¹⁰ Franju Trbuhu¹¹ i Peru Vukića,¹² a među mjesnim suradnicima *Hrvatske* nalazimo Vjekoslava Bonifačića,¹³ Dominika Barača,¹⁴ Josipa Baljkasa,¹⁵ Vicka Bjeliša,¹⁶ Mihe Škvrce, kao i

7 Fadi Ademović u svojoj knjizi Gustava Mizlera iz nepoznatog razloga naziva Jakovom Mizlerom. Mizleru nismo doznali godinu rođenja i smrti, tek znamo da je između dva rata bio pokretač i urednik više mjesnih listova u Srijemu i istočnoj Slavoniji. U ratu ili ranije očito je prišao ustaškom pokretu.

8 Boris Berković (1920.-1944.), hrvatski novinar, rođen u Zagrebu, žrtva jugoslavenskoga komunističkog terora, ubijen na otočiću Daksa pored Dubrovnika 1944. godine.

9 Dragutin Tuk, predratni novinar. Prema Josipu GRBELJI, *Uništeni naraštaj*, Zagreb, 2000, 212., ubijen 1945. godine.

10 Slavko Svoboda, rođen 1919., novinar *Nove Hrvatske* do 1944., kad prelazi u dubrovačku *Hrvatsku*. Iza rata nastavio višedesetljetnu karijeru u *Sportskim novostima*.

11 Franjo Trbuha, rođen 1919., diplomirani teolog i novinar, osim u Hrvatskoj objavljivao u *Hrvatskom narodu*, *Ustaši* i dr. Ubijen u svibnju 1945. godine.

12 Pero Vukić, predratni novinar, suradnik listova HSS-a, od 1941. do 1944. domobran, potom novinar Hrvatske, iza rata suđen na 3,5 godina zatvora, kasnije pomilovan. (J. GRBELJA, *Uništeni naraštaj*, 47.)

13 Vjekoslav Bonifačić (1902.-1993) franjevac, preživio rat, svjedočio mučeništvu fra Bernardina Sokola, umro u slobodnoj Hrvatskoj 1993.

14 Dominik Barač (1912.-1945.), rođen u Trogiru, dominikanac, autor niza poznatih filozofskih rasprava. Službovao u Dubrovniku, preživio prvi val komunističkih zločina, sudjelovao u križarskom otporu, ubijen koncem 1945. godine.

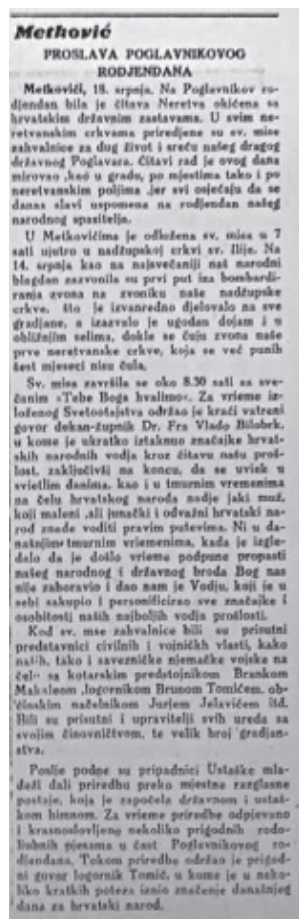
15 Josip Baljkas (1905.-1986.), pravnik, prije rata političar HSS-a, u ratu pristupio ustaškom pokretu, bio jedno vrijeme predsjednik dubrovačke općine. Umro je u Buenos Airesu 1986. godine.

16 Vicko Bjeliš (1914.-1944.), rođen na Slivnu, bio mjesni dužnosnik Hrvatskog radiša i HSS-a, kasnije u Dubrovniku urednik

mnoge druge.¹⁷ Nakladnik novina je bio Ustaški nakladni zavod, a planirana je naklada između 3 i 4 tisuće primjeraka. Tiskan je ukupno 151 broj od 10. travnja 1944. do 18. listopada 1944. godine. *Hrvatska* je izlazila svakodnevno, a samo 2. broj kasnio je jedan dan. Većina brojeva je bila otisnuta na četiri stranice.

Hrvatska se bavila u početku vijestima iz Dubrovnika i okolice, kao i vijestima općega nacionalnog značaja. Zato u prvim brojevima ne nalazimo gotovo nikakvih vijesti s neretvanskog područja. To se mijenja nakon broja 66, jer već od sljedećeg broja vrlo često nalazimo vijesti o Neretvi. Tko je bio dopisnik ili dopisnici, ostaje nepoznato, jer kratki članci nisu potpisani. Postoji mogućnost da je dopisnik bio Petar Tutavac,¹⁸ jer pouzdano znamo da je on vijesti i članke o Neretvi pisao prije rata u dubrovačkoj *Narodnoj svijesti*, a tijekom rata u zagrebačkom *Hrvatskom narodu*¹⁹ i u mostarskome *Hrvatskom pravu*.²⁰

Prve vijesti o Neretvi nalazimo u broju 58 od 28. lipnja 1944. godine. Tekst se odnosi na proslavu Antunova u Metkoviću, ali i

Vijest o proslavi Poglavinikova rođendana u Metkoviću

štetne posljedice. Naime, netko je u okolici Metkovića pronašao crknutu kravu, ali je njezino meso prodao građanstvu. Mnogi koji su takvo meso konzumirali imali su zdravstvenih posljedica koje srećom nisu bile teže naravi. Mjesno redarstvo je preuzelo izvide i poziva se na strogo kažnjavanje počinitelja.

U broju od 28. lipnja 1944. godine nalazimo vijest da je u Metkoviću 27. lipnja obilježen Dan narodnih žrtava. Radi se o blagdanu Nezavisne Države Hrvatske u spomen na žrtve atentata u beogradskoj skupštini 20. lipnja 1928., ali i na sve ostale žrtve u borbi za obnovu državnosti. Ostaje nejasno zašto je u Metkoviću taj dan obilježen sedam dana kasnije, jer se taj blagdan obilježavao inače 20. lipnja. U istom stupcu doznajemo da je općinsko poglavarstvo u Metkoviću naložilo svim vlasnicima zemalja na kojima je zasijana pšenica, da na svakih 100 kilograma uroda trebaju dati pola kilograma kao nagradu poljarima, jer je njihov posao čuvanja polja u ratna vremena skopčan s mnogim opasnostima. Posljednja neretvanska vijest u ovom broju odnosi se na pojavu bijelog kruha koji se od početka rata do sada nigdje nije mogao kupiti. Cijena manjeg kruha je bila 150 kuna, a većeg 300 kuna.

U broju 67 od 4. srpnja nalazimo neobičnu vijest o čovjeku koji se je vodom navodno izliječio od sušice kostiju od koje je obolio kao polaznik isusovačkog sjemeništa u Travniku. Tadašnja medicina mu nije mogla pomoći, pa su ga isusovci uputili na Kneipovu metodu liječenja vodom koja je izgleda bila učinkovita, jer je nakon 18 mjeseci prohodao, a nakon 44 godine od pojave bolesti (1900.–1944) potpuno je nestalo svih tragova bolesti. Zanimljivo, kolika upornost je trebala za pobijediti bolest, a još je zanimljivije da se radi o Stjepanu Milićeviću, koji je iz hercegovačkog sela Grab doselio u Metković i čiji je sin Mojmir Milićević odigrao značajnu ulogu u komunističkom i partizanskom pokretu za vrijeme rata na neretvanskom području, a po dolasku komunista na vlast bio je javni tužitelj.

U broju 68 od 5. srpnja 1944. godine saznajemo da je zalaganjem ustaškog logor-

Narodne svijesti, prvi ustaški tabornik za Dubrovnik, kasnije logornik ustaške mladježi. Zarobljen pri povlačenju iz Dubrovnika 1944., dugo mučen i ispitivan te na kraju pogubljen na Korčuli 1944. godine.

17 Fadil ADEMOVIĆ, *Novinarstvo i ustaška propaganda u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Sarajevo, 2000, 127.

18 Petar Tutavac (1913.–1985.), rođen na Slivnu u mjestu Dančanje. Bio novinar, književnik, mjesni dužnosnik za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, vjerojatno i operativac UNS-a. Poslije rata emigrirao u Argentinu, gdje se bavio novinarstvom, književnošću, izdavaštvom, prevodenjem i politikom. Do njegove smrti bio suradnik dr. Ante Pavelića i jedno vrijeme urednik HOP-ova glasila *Hrvatska*. Kasnije surađivao s generalom Luburićem. Naposljetku se povlači iz emigrantske politike i posvećuje jezikoslovlju, ostajući na državotvornoj liniji. Umro je 1985. u Buenos Airesu.

19 *Hrvatski narod*, zagrebački dnevnik koji je izlazio od 1939. do svibnja 1945. godine. Prvi urednik je bio dr. Mile Budak. List je nosio službeni naziv *Glasilo Hrvatskog ustaškog (oslobodilačkog) pokreta*.

20 *Hrvatsko Pravo*, list koji je izlazio u Mostaru od 10. travnja 1942. do jeseni 1944. godine. Dio sačuvanih brojeva čuva se u Franjevačkoj knjižnici u Mostaru.

ostatku Neretve, gdje su služene svete mise na kojima je bio veliki broj ljudi. U Metkoviću je fra Vlade Bilobrč²¹ održao propovijed u kojoj je pozvao okupljene da budu svjesni ozbiljnosti vremena, kako ne bi povijest negativno ocijenila ovo razdoblje, a podsjetio je i na narodne velikane koji su nosili i nose ime Ante. Članak završava tvrdnjom da su već dan prije blagdani na mnogim kućama istaknuti hrvatski barjaci. Sljedeći članak na istoj (3.) stranici govori o vagonu krumpira koja će se podijeliti izbjeglicama i stradalnicima s područja Neretve, a koji krumpir je kao pomoć poslalo Ministarstvo za postradale krajeve. Treći članak govori o jednoj negativnoj pojavi koja je mogla imati velike

21 Vlade Bilobrč (1901.–1982.), franjevac, rođen u Obrovcu Sinjskom, župnik Metkovića, neretvanski dekan i tabornik Metkovića. Emigrirao u Argentinu poslije rata. U Buenos Airesu otvorio Hrvatski dom na Salti, tu se brinuo za najsiriromašnije hrvatske izbjeglice koje nisu mogle raditi zbog invalidnosti, starosti, bolesti ili malodobnosti.

Plodan rad obnovljenog „Hrvatskog Radiše“ u Metkovićima

Metković, 31. srpnja. Ovih dana imao je naš dopisnik prilike upoznat se s radom Glavne podružnice Hrvatskog Radiša u Metkovićima, koja je tek od 8. kolovoza 1943. otvorena i počela na zamjernim djelovanjem u Metkovićima, premda je baš to vrijeme bilo najgora i najnepovoljnije za bilo kakav rad i premda su Metkovići baš u to vrijeme doživjeli najteže časove čitave svoje poviesti. Podružnica, ili još bolje radni odbor Hrvatskog Radiša u Metkovićima postoji već priklan nis godina, ali je po smrti dugogodišnjeg predjednika poka, Mihovila Jeramaza rad kod Podružnice bio — mogli bi smo mirne duše reći — ravan nuli, jer nije bilo ni jednoga čovjeka koji bi se bio svojski zauzeo rada u Podružnici ovog tako važnog našeg nacionalno-privremennog društva, koje je svojim dugogodišnjim radom odgojilo hrvatskom narodu već čitave generacije stručnih radnika, privrednika, obrtnika, trgovaca, kao i poljodjeljskih stručnjaka svih vrsta i struka poljodjelstva. Konatno je ova dužnost ureo na sebe uz ostali svoj rad kotarski agronom Kazimir Gabrić, koji se u tom radu veoma dobro snalao i podružnica Hrvatskog Radiša u Metkovićima povao svojim putovima rada i uspjeha. Na poticaj Gabrića Podružnica je 8. kolovoza prošle godine sazvala na skupštinu svoje članove, kojih je tada bilo tek 65. Prigodom ove skupštine imeneno je sve ono što je Radišina podružnica prodirjala kroz vrijeme svoja obitanka u Metkovićima, te je zaključeno, da se rad Podružnice odvi, jer je u Metkovićima, kao i čitavoj Neretvanskoj krajini rad Hrvatskog Radiša potreban, kao kruh svagdašnji. Osim toga je potreba odgajanje poljoprivrednog podmladaka, koji u Neretvi imaju široko polje rada, a jedino mu je potrebao poljodjeljsko naukovanje, dubaci je način obrađivanja natih neretvanskih polja na niskom stupnju.

Gradjani Metkovića, kao i stanovnici mnogih Neretvanskih sela shvatili su od kolike važnosti može biti djelovanje Podružnice Hrvatskog Radiša, te su upisima u članstvo iste u veliku pomoć radu Podružnice. Od 8. kolovoza 1943. upisano je oko 200 redovnih članova. Namjteno je 6 mladića u razmjeru putem Srednjašnice u Zagrebu, a u najskorije vrijeme bit će poslano još nekoliko mladića iz neretvanskih sela, koji su se Podružnici već prijavili. Rasprodano je u međuvremenu veći broj Radišinih knjiga,

tako između ostalih „Privredni stvaralac i stvaranje“ 70 komada, „Savjetnik kod izbora zvanja“ 70 komada, „Putokaz za hrvatskim priradnu mladež“ 50 komada, „Radišinih članaka“ 50 komada, „Kako moram živjeti i što moram raditi“ 30 komada, Radišinih stolnih godišnjaka za 1944. — 19 komada, Radišinih dječjih godišnjaka 20 komada, uzrskih i božićnih razglednica 300 komada.

Neki su gradjani htjeli posebno pomoći Podružnici, te su se upisali kao članovi utemeljitelji, te ih moramo i ovim putem istaknuti, jer su pokazali puno razumijevanje za rad ovog našeg društva.

Članovi utemeljitelji doprineli su kod upisnine iznos od 1.000.— Kuna, a ovih dana prispjele su „Diplome Hrvatskog Radiša“ Roku Bile, gostioničaru, Vladi Vakosavu, trgovcu, Vladi Juriću, trgovcu, sinovima Josipa Jelavića, trgovcima, Ivanu Jovanoviću, trgovcu, Vidi Jeramazu, trgovcu, Kotarskoj poljodjeljskoj zadrugi u Metkovićima, Ivanu Jurišiću, zlataru, dru Ivanu Frančiću, kotarskom hećniku, Antunu Manoviću, hećarniku, Josipu Jeramazu, zlataru, Božidaru Gluševiću, veletrgovcu vinom, Cvjetku Pavloviću, hoteljeru i bivšem načelniku Metkovića, Obćinskog upravi Metkovići, Ivici Frankoviću, veletrgovcu vinom u Metkovićima, Marku Bekavcu, trgovcu, Stjepanu Buičiću, Stjepanu Danilovu, trgovcu, Petru Batinoviću, posjedniku, Mili Jerkoviću, trgovcu, Marici Margeti, trgovkinji, Blažu Mijiću, gostioničaru, Nikici Careviću, odpremniku, Juri Jelaviću, obćinskom načelniku, Bratovštini pravevog Sakramenta u Metkovićima, Matu Gabriću, p. Mate posjedniku, Pavli Gabriću Petrovom, posjedniku, Anti Jelaviću, profesor, Peru Gabriću p. Duje, Junju Mateljanu, trgovcu, Nikoli Gluševiću, Jozinom, Jakovu Bajčiću, trgovcu, Ivici Naliscu, priradniku, Mati Cikojeviću, trgovcu, Duji Gabriću p. Ante, Kazimiru Gabriću, kot. agronomu, Ivi Gabriću, Petrovi, profesor i ravnatelju Obće nize srednje škole u Čapljini, Sakoti i Gutiću trgovcima u Metkovićima, Branku Gabriću Nikolom činovniku, Brnu Tomiću logorniku, Nabavilačkoj zadrugi državnih službenika, Mirku Džebi, željezničaru, Niku Grbacu, činovniku, Nikoli Vrnogi, stolaru, Sečku Grčiću, trgovcu, J. G. Mirku Miličeviću, Špiru Volareviću, postolari Mili Jeramazu, mlinaru, Ivanu Buljubačiću p. Stojana i Juri Sunjicu p. Tadiću.

zato sklonište naziva „Fratrov bunker“, a saznajemo i da su u izgradnji još dva skloništa koja će moći primiti još i veći broj ljudi. Treća vijest vezana uz Neretvu u ovom broju govori o obilatou urodu marelica koje se mogu kupiti za 300 kuna po kilogramu. Na kraju teksta se podsjeća da nedavno u Neretvanskoj krajini nije bilo ni jednog stabla tog voća, te da bi trebalo pojačano saditi tu i druge voćke, jer da imaju ovdje sve uvjete za uspješan razvoj.

U broju 69 nalazimo vijesti o golemim potrebama pomoći za ratne stradalnike na području Neretve te se spominju tisuće tona kukuruznog brašna, krumpira, raženog brašna, velike količine ulja i šećera koje je država podijelila stradalnicima. Spominje se i neprijateljski odnos Talijana prema mjesnome hrvatskom pučanstvu do njihova odlaska iz Hrvatske.

Broj 70 donosi vijesti o pojavi kruška i smokava petrovača na tržištu koje za jedan kilogram koštaju u rasponu od 260 do 300 kuna. Poslan je i javni poziv roditeljima čija djeca u tekućoj godini polažu ispite u pučkoj školi poradi pristupanja na njih. Doznajemo da je u tijeku cijepjenje pučanstva protiv tifusa, i to tako da su prvo cijepljeni oružnici, pa državni službenici, a iza njih je izvršeno cijepjenje građanstva. Zadruga državnih službenika obavještava svoje članstvo da krajem tekućeg mjeseca dolazi do zamjene potrošačkih iskaznica, te se apelira da se prijavi svaka promjena u brojnom stanju obitelji službenika. Na kraju saznajemo da je u Sarajevu smrtno stradao domobran Niko Jurković koji je do rata radio kao trgovački pomoćnik u trgovini Ivana Jovanovića u Metkoviću.

Nastao je kraći prekid glede neretvanskih vijesti, no one se nastavljaju u broju

75. Tu saznajemo da je općinskim činovnicima, od kojih je većina postradala pri bombardiranju Metkovića, dodijeljena novčana nagrada u visini jedne mjesečne plaće. Doznajemo da je jedna građanka Metkovića nastradala od zaostale eksplozivne naprave, a pučanstvo se upozorava da prigodom skupljanja drva izbjegava područja na kojima može biti zaostalih eksplozivnih naprava. Očito je u to vrijeme duhan bio racionaliziran, jer saznajemo da su stigli kuponi za duhan pomoću kojih se mogla kupiti određena količina duhana. Javlja se i o smrti Ivana Wernera, načelnika grada Zagreba, te se naglašava da je tri dana iza njegove smrti u Metković stigla pomoć grada Zagreba za postradale u savezničkom bombardiranju u iznosu od milijun kuna koju je upravo on za života inicirao.

U sljedećem, 76. broju, javlja se kako je uz sklonište o kojemu je već prethodno pisano izgrađeno još nekoliko skloništa koja sva skupa mogu primiti više tisuća građana. Za njihovu gradnju utrošeno je više milijuna kuna, a grade se i nova. U ovom broju saznajemo i da je s bolovanja stigao kotarski upravitelj Branko Makale, te da je ponovo preuzeo svoju dužnost. Piše se i o neizravnim posljedicama bombardiranja, jer mnoge kuće koje nisu na prvi pogled izgledale oštećenima, ipak uslijed detonacija propuštaju vodu što je postalo vidljivo kod prvih kiša. Uz bombardiranje Metkovića se veže i sljedeća vijest sa sretnim završetkom. Bila se, naime, izgubila sedmogodišnja djevojčica čija je majka ranjena u bombardiranju, a ona je bila smještena kod rodbine. Na koncu se ispostavilo da je djevojčica tražila majku koja je bila smještena u mjesnoj bolnici, u čemu je naposljetku i uspjela. U istom broju saznajemo da je po zapovjedi generala Begića,²⁴ koji je tada obnašao i dužnost doglavnika, uspostavljeno prieki sud za područje Neretve.

U broju 79 saznajemo detalje sa velike proslave poglavnikovog rođendana u Metkoviću. Metković i okolna mjesta su za tu prigodu bila okićena državnim zastavama. U jutarnjim satima je održana

Članak o obnovi rada Hrvatskog radiše u Metkoviću

nika Metkovića Bruna Tomića,²² nabavljen jedan vagon pšenice i raži koja je podijeljena postradalima od savezničkog bombardiranja Metkovića,²³ ali i ostalim ljudima koji su u potrebi. Saznajemo da je dovršeno i prvo veće sklonište za stanovništvo Metkovića u koje se može u slučaju zračnih napada skloniti između 400 i 600 osoba. Sklonište je izgrađeno na poticaj i pod vodstvom župnika fra Vlade Bilobrk. Narod

22 Bruno Tomić (1912. - ?), predratni ustaša, poštanski činovnik, rođen u Splitu. Službovao u Metkoviću gdje ga zatiče Desetotrvanjska revolucija. Postaje mjesni tabornik ustaške mladeži, a od 1943. je logornik Metkovića. Nije se povlačio pred komunistima, više puta suđen, dva puta osuđen na smrt. U drugom stupnju oba puta kazna preinačena u višegodišnju robiju. Umro osamdesetih godina prošlog stoljeća u Splitu.

23 Metković je više puta bombardiran uz velike civilne žrtve. Prema relevantnim popisima žrtava rata, na području grada Metkovića daleko više osoba je stradalo od bombi zapadnih saveznika u nekoliko bombardiranja nego što je ubijeno od pripadnika ustaške vojnice od 1941. do 1944. godine.

24 Vilko Begić (1874. - ?) hrvatski časnik, pred kraj rata promaknut u čin generala, nestao u pokoljima poslije svibnja 1945. godine.

u Metkoviću svečana sveta misa koju su prvi put poslije katastrofalnih bombardiranja najavila obnovljena zvona na župnoj crkvi svetog Ilije. Tijekom mise dekan fra Vlade Bilobrk je održao domoljubnu propovijed u kojoj je naglasio da se uvijek u povijesti hrvatskog naroda našao kakav čvrst muž koji je vodio narod. Svetoj misi je nazočio veliki broj građana, uz predstavnike mjesnih vojnih i civilnih vlasti, kao i predstavnik njemačke vojske. U poslijepodnevnom satima Ustaška mladež je preko razglasne postaje u Metkoviću puštala program koji je započeo hrvatskom državnom himnom i himnom ustaškog pokreta, u nastavku je pušteno više domoljubnih pjesama, a politički govor je održao logornik Bruno Tomić.

Broj 90 donosi vijest o tome kako je Ministarstvo prometa, Glavno ravnateljstvo za javne radove odobrilo dodatna 3 milijuna kuna za izgradnju novih skloništa u Metkoviću. Zrakoplovni napadi na Metković su očito česti i donose teške posljedice, pa se u članku potiče građanstvo na samoorganiziranje, prikupljanje novca i izgradnju dodatnih skloništa na novim lokacijama. Broj 104 donosi vijest o tome kako je koncem srpnja 1943. u Metkoviću obnovljen rad Hrvatskog radiša. Naglašava se da je rad udruge obnovljen u najtežim trenucima u povijesti grada Metkovića. Naglašava se velik broj prodanih brošura u nakladi Hrvatskog radiša, kao i velik broj građana koji se učlanio, a posebno se ističe da su članovi utemeljitelji kod upisa uplatili još po 1000 kuna u fond podružnice.

U broju 115 donesena je vijest o iznenadnoj smrti od srčane kapi Antuna Gerice, lučkog kapetana u Metkoviću. Tom prigodom je održana misa zadušnica kojoj su nazočili svi mjesni pomorski službenici, velik broj građana, ali i predstavnici oružanih snaga. Piše još da se na neretvanskim tržnicama može pronaći obilje voća, jer je urod bio velik, a zbog ratnih okolnosti otežan je prijevoz u druga područja. Konkretno se spominju velike količine šljiva, jabuka, breskvi, krušaka, smokava, a počeo

Jedna od naslovnica Hrvatske

lo je dozrijevati i grožde. Broj 119 donosi naredbu općinskog poglavarstva u Metkoviću kojom se nalaže održavanje čistoće na javnim prostorima poradi sprječavanja zaraze. Pozornost se posvećuje i suzbijanju pasa lutalica, a za vlasnike pasa koji puštaju svoje životinje da bez povodca lutaju gradom prijeti se kaznom. Uočava se i osuđuje pojava sječe stabala koja su radi ukrasa posadana pored puta. Ukazuje to i na nedostatak drva, ali i na opasnost odlaska izvan grada u potrazi za drvima, vrlo izvjesno zbog partizanske opasnosti, ali i zbog zastalosti bombi poslije savezničkog bombardiranja. Posljednja vijest iz ovoga broja bi mogla ući i u kategoriju vjerovali ili ne. Skupina djece je napala i ozlijedila čovjeka koji ih je htio spriječiti u igri na prometnici. To je ujedno i posljednji broj u kojemu možemo pronaći vijesti vezane uz Neretvu.

List je izlazio sve do 18. listopada 1944., kad su jugoslavenski partizani ovladali Dubrovnikom. Posljednji broj u kojemu se spominje Neretva je br. 119 od 7. rujna 1944. godine. Vrlo izvjesno zbog partizanske opasnosti već koncem ljeta

1944. Dubrovnik je bio odsječen od Neretve, jer su partizani nadzirali komunikacije, zaleđe, ali i sustavno kidali brzoglasne žice.

Ovdje je korisno spomenuti i podlistak „Kulturni obzori“ koji je povremeno izlazio kao prilog listu. Tu u broju od 22. rujna 1944. nalazimo prikaz pjesničke zbirke *Svitnjaci* neretvanskog autora Petra Tutavca. Uz prikaz preneseno je i nekoliko pjesama u prozi.

Zanimljivo je u kolikoj mjeri su u jednome dubrovačkom listu zastupljene neretvanske vijesti. One nam prikazuju surovu ratnu stvarnost u naturalističkom prikazu, bez prevelika uljepšavanja. Jasno se vide teška stradanja, prometna odsječenost, pa i kroničan nedostatak najosnovnijih živinskih namirnica. Slika je to ratnog vremena u periferiji daleko od glavnih političkih centara i političkih događaja, no to je i svjedočanstvo žilave volje za opstankom koja se najbolje očituje u predanom radu na izgradnji protuzrakoplovnih skloništa, ali i česte pomoći države u hrani potrebitima. Bilježe se i narodne manifestacije povodom državnih blagdana, na kojima prema novinskim izvješćima sudjeluje veliki broj ljudi.

Nekoliko dana iza zauzimanja Dubrovnika, već 26. listopada 1944. jugoslavenska komunistička vojska je ovladala neretvanskom dolinom. Pri tome su počinjeni brojni zločini. Neretva, kakva je bila opisivana u dubrovačkom listu *Hrvatska*, prestala je postojati, a brojne osobe koje su spominjane u tekstovima, ubijene su, zatvorene ili bile prisiljene zauvijek napustiti domovinu. Upravo zato je važno i vrijedno da je ostao pismeni trag o tome teškom vremenu. Trag koji govori o životu običnog puka, najčešće bez velikih ideoloških i političkih tema, a pri pisanju povijesti se često zanemaruju upravo te svakodnevne teme, pa nam život običnog čovjeka često ostane skriven u magli povijesti. Proučavanjem pisanja dubrovačke *Hrvatske* barem donekle možemo steći uvid u ratne tegobe neretvanskog puka.

PRAVAŠTVO U VARAŽDINU

DO RASKOLA U STRANCI PRAVA 1895. (I.)

UVOD

Svrha ovoga rada je prikazati djelovanje Stranke prava te pojedinaca vezanih uz tu stranku u Varaždinu, od njezina nastanka 1861. do raskola u Stranci prava 1895. godine. Ovim će se radom pokušati zaokružiti slika o pravaštvu u Varaždinu tijekom razdoblja Habsburške Monarhije (Austro-Ugarske Monarhije), koja je započeta dvama člancima, koji tematiziraju pravaštvo u Varaždinu nakon pravaškog raskola iz 1895. godine.

Prvi od njih je članak Ivančice JEŽ,¹ u kojem se autorica uglavnom fokusira na prvo desetljeće nakon pravaškog raskola, kojim se od matične Stranke prava („domovinaši“) odvojila skupina političara pod vodstvom Ante Starčevića i Josipa Franka te osnovala Čistu stranku prava („frankovci“). To je bilo vrijeme kada je Narodna stranka i u Varaždinu i na nacionalnoj razini bila gotovo nedodirljiva, a obje se pravaške stranke nalazile u oporbi, pa ni njihov međusobni sukob u Varaždinu nije bio nepomirljiv. Tek pred kraj ovoga razdoblja, kad odlaskom bana Dragutina grofa Khuen Héderváryja Narodna stranka počinje slabiti, te kad među oporbenim strankama počinje bitka za njezino naslijeđe, autorica primjećuje zaoštavanje političke borbe između frankovaca i domovinaša, fuzioniranih s Neodvisnom narodnom strankom (Hrvatska stranka prava) i u Varaždinu.

Piše:

Dr. sc. Mislav GABELICA

Varaždinski stari grad

Drugi je članak Đurđice Cesar,² u kojem je autorica fokusirana na drugo desetljeće od pravaškog raskola, u vrijeme kad je Hrvatska stranka prava, prihvativši Hrvatsko-ugarsku nagodbu kao temelj svoga političkog djelovanja i stupivši u Hrvatsko-srpsku koaliciju, stekla uvjete da postane vladajućom strankom u Hrvatskoj. To je vrijeme zaoštrenih borbi na saborskim i gradskim izborima između frankovaca, pristaša Hrvatske stranke prava (Hrvatsko-srpske koalicije) te ostataka razbijene Narodne stranke, koji su u to vrijeme uglavnom igrali ulogu jezičica na vagi.

PRAVAŠTVO U VARAŽDINU DO RAKOVICE (1871.)

Tijekom 1860-ih, u pionirskom razdoblju razvoja pravaškog pokreta, prava

ška se ideologija počela širiti prvenstveno među hrvatskom mladeži, te je prodrla u hrvatske gimnazije, Kraljevsku pravoslavnu akademiju u Zagrebu a potom i među hrvatske studente sveučilišta u Beču, Grazu i Pragu.³

Jedan od tragova o počecima pravaštva u Varaždinu ostavila je Marija Kumičić (1863.-1945.), supruška pravaša a kasnije i frankovca, književnika Eugena Kumičića, te kći uglednog varaždinskog posjednika Gjura Maršića (1818.-1893.), koga se početkom 1880-ih smatralo vodom pristaša Stranke prava u Varaždinu. Prema njezinim riječima, varaždinski su pravaši u vrijeme njezine mladosti, „živjeli u sferi ideja Eugena Kvaternika“ (1825.-1871.) koji je do pred svoju smrt, dakle do 1871. godine, imao vrlo „uske sveze“ s domoljubima u Varaždinu te uopće u čitavom Zagorju.⁴

Kvaternikove „uske sveze“ s Varaždinom potječu iz revolucionarne 1848. godine, kada je kao mladi sudski službenik u Varaždinu i istaknuti ilirac izabran u hrvatsku deputaciju, koja je vladaru podnijela „Zahtijevanja naroda“. Negdje nakon povratka iz druge emigracije, 1867. godine, sprijatelji se s mladim Varaždincem Dragutinom Koprivnjakom (1852.-1875.), s kojim je „politički radio i dolazio k njemu u Varaždin.“ U to vrijeme mladi Koprivnjak bio je blizak s Varaždincem Ljudevitom

1 Ivančica JEŽ, „Dr. Pero Magdić i razvoj „modernoga pravaštva“ u Varaždinu (1895.-1905.)“, Časopis za suvremenu povijest, god. 48 (2016.), br. 2., 495.-530.

2 Đurđica CESAR, „Politička nadmetanja pravaša i koaliraca u Varaždinu u godinama pred Prvi svjetski rat“, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918.*, Zagreb, 2014., 247.-272.

3 Mirjana GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., 153.-154.

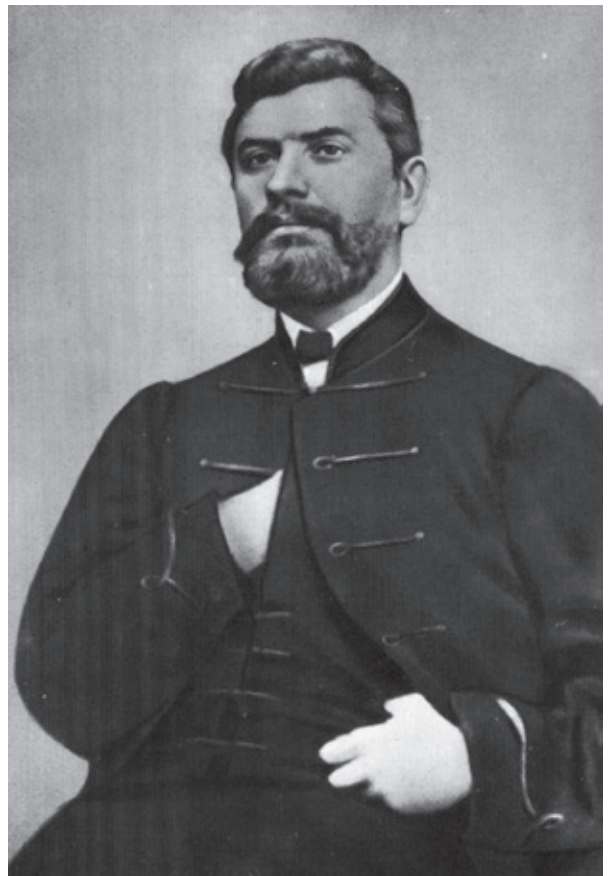
4 Jasna TURKALJ, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, Zagreb, 2009., 332.; „Povodom otkrića spomenika Eugenu Kumičiću“, *Hrvatska straža*, (Zagreb), 12. 10. 1937., 4.-5.

Jurincem (1852.-1921.),⁵ razrednim kolegom iz varaždinske gimnazije,⁶ koji je, kako ćemo vidjeti, početkom 1880-ih uz Maršića bio jedan od najistaknutijih pravaša u Varaždinu.

Mada nešto mlađi od njih, njihov razredni kolega u varaždinskoj gimnaziji bio je i budući hrvatski književnik Ljubomil Babić⁷ (Ksaver Šandor Gjalski) (1854.-1935.), koji je o svojim gimna-

zijskim danima ostavio nekoliko zapisa.⁸ Središnja figura ovih zapisa je Eugen Kvaternik, o kojem Gjalski, iako odavno napustivši pravaštvo, pod stare dane piše: „Kao draga svijetla luč, što zove k sebi izmučena osamljenog putnika u noćnoj jadrnoj tami, pa mu šapuće i priča o slatkome bajnom toplom kutu pod sigurnim krovom, tako mi se čini spomen moja na Eugena Kvaternika, što je nosim u duši od prve svoje mladosti.“⁹

Gjalski je pod uplivom svoga oca, pristaše Mažuranićeve Samostalne narodne stranke,¹⁰ u varaždinsku gimnaziju ušao 1863. godine zanesen panslavskom i jugoslavenskom misli, a iz gimnazije je izašao 1871. godine kao pravaš. S u početku zazornim pravaškim idejama prvi ga je upoznao stariji gimnazijski kolega, neki Kiš iz Siska, koji je bio „dušom i tijelom privrženik dra. Ante Starčevića i Eugena Kvaternika.“¹¹

Dr. Ante Starčević

Ove su ideje počele padati na plodno tlo u razdoblju 1867/68. godine, kada je mladi Gjalski postao silno ogorčen na Franju Josipa, jer je Hrvate, koji su ga 1848. godine spasili od Mađara, prepustio tim istim Mađarima. U to je vrijeme Gjalski „u Starčevićevim govorima našao toliko opravdane srdžbe i neutažive mržnje protiv tog nezahvalnika, da me je time silno za sebe predobivao.“¹² No, presudna za odbacivanje starih i prihvaćanje pravaških uvjerenja bila je Kvaternikova povijesna rasprava *Istočno pitanje i Hrvati*,¹³ koju je Gjalski oduševljeno pročitao kao petnaestogodišnjak, u jesen 1869.

5 Branko SVOBODA, *Stare vinogradske kurije i kleti II.*, Zagreb, 1967., 472. Svoboda navodi da je mladi Koprivnjak bio „medicinar“, odnosno student medicine. Međutim prema pisanju tiska, Dragutin Koprivnjak je umro kao student III. godine prava u Beču. „Naši dopisi“, *Primorac*, (Kraljevica), 2. 6. 1875., 2. O bliskosti Jurinca i Koprivnjaka svjedoči podatak, da je Jurinac 1875. godine nad grobom prerano preminulog Koprivnjaka održao govor. „Domaće i razne vesti“, *Pučki prijatelj*, (Varaždin), 26. 5. 1875., 4.

6 *Program kraljevske gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1862/63.*, Zagreb, 1863., 44.

7 *Program kraljevske gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1863/64.*, Zagreb, 1864., 36.-37.; *Izvestje kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1864/65.*, Zagreb, 1865., 27.; *Izvestje kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1866/67.*, Zagreb, 1867., 28.-29.; *Izvestje kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1870/71.*, Varaždin, 1871., 50. Čini se da su Jurinac i Koprivnjak pali prvi razred gimnazije, jer se u školskoj godini 1863./64., kada školu počinje polaziti Gjalski, Koprivnjak ponovo nalazi u prvom razredu, uz napomenu „opet.“ (opetovnik = ponavljač, op. a.), dok Jurinca ni nema na popisu školske djece. Sljedeće školske godine, 1864./65., uz Gjalskoga se u drugom razredu ovog puta nalazi Jurinac uz napomenu „opet.“, dok sada Koprivnjaka nema na popisu đaka. Koprivnjaka nema na popisu đaka sve do školske godine 1866./67., kada su se on, Jurinac i Gjalski zajedno našli u četvrtom razredu. Sva trojica zajedno su išli u školu najmanje do konca šestog razreda i školske godine 1868./69. Sljedeće školske godine, 1869./70., izvješće varaždinske gimnazije ne sadrži popis đaka, a u izvješću iz školske godine 1870./71., Jurinac i Gjalski se nalaze u osmom razredu, dok se Koprivnjak nalazi na popisu đaka sedmog razreda bez napomene „opet.“. To bi vjerojatno značilo da je pao šesti razred, odnosno da je školske godine 1869./70. ponavljao šesti razred.

8 Ksaver Šandor GJALSKI, „Za moj životopis“, *Mladost* (Zagreb), god. 1898., sv. 6., 256.-258.; Ljub. BABIĆ, „S Eugenom Kvaternikom“, *Hrvatska misao*, (Zagreb), god. 1. (1902.), br. 8., 229.-234., 262.-264.; Lj. B. GJALSKI, „S Eugenom Kvaternikom“, *Obzor*, (Zagreb), 6. 11. 1921., 3.-4.; Ksaver Šandor GJALSKI, „Rukovet autobiografskih zapisaka“, u: *Ljubav lajtnarica i druge pripovjetke*, Zagreb, 1923., 161.-218.; Ksaver Šandor GJALSKI, „Moje uspomene na Eugena Kvaternika“, *Hrvatska revija*, Zagreb, god. 2. (1929.), broj 2., 107.-118.

9 Lj. B. GJALSKI, „S Eugenom Kvaternikom“, *Obzor*, 6. 11. 1921., 3.

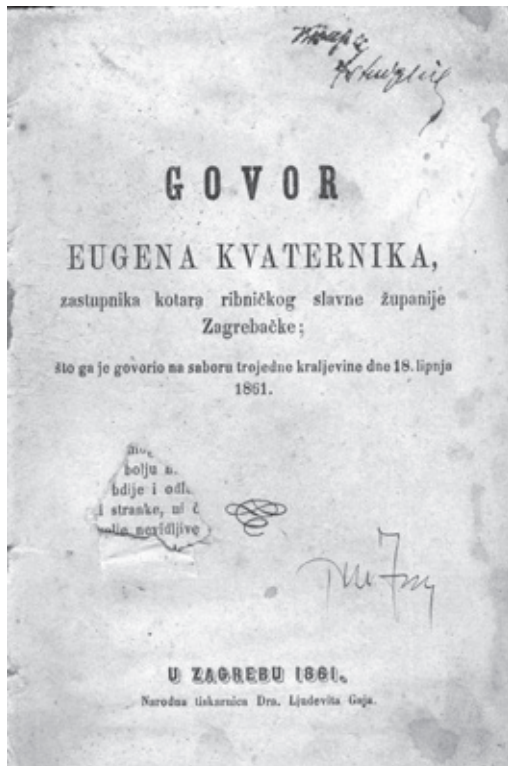
10 K. Š. GJALSKI, „Za moj životopis“, 259.-260.

11 K. Š. GJALSKI, „Rukovet autobiografskih zapisaka“, 176. Riječ je o dvije godine starijemu Vjekoslavu Kišu iz Siska, koji je kao i Koprivnjak umro mlad, 1873. godine, kao student četvrte godine prava. *Izvestje kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1866.*, Zagreb,

1866., 28.; „Vjekoslav Kiš“, *Pučki prijatelj*, 31. 1. 1873., 5.

12 K. Š. GJALSKI, „Rukovet autobiografskih zapisaka“, 177. Prihvaćajući pravašku misao Gjalski je prvenstveno prihvatio njezinu protudržavnu, protuhabsburšku, a ne i protujugoslavensku komponentu, pa je Stranku prava napustio tijekom srpsko-turskog rata 1876. godine, nezadovoljan pristajanjem pravaša uz tursku stranu. Isto, 188.

13 K. Š. GJALSKI, „Za moj životopis“, 260.-261.

Prvotisak slavnoga Kvaternikova govora iz 1861.

Dr. Eugen Kvaternik

godine. U listopadu iste godine Gjalski je započeo dopisivanje s Kvaternikom, od kojeg su ostala sačuvana tri Kvaternikova pisma Gjalskomu, te ga je do njegove smrti tri puta posjetio u Zagrebu. Dolaske Kvaternika u Varaždin i njegove posjete Koprivnjaku Gjalski ne spominje.

U prvom Kvaternikovu pismu upućenom mladom Gjalskom u studenom 1869. godine, Kvaternik je pozvao mladića na čitanje pravaškog tiska, osobito starijeg lista *Hervat*, koji je izlazio od rujna 1868. do srpnja 1869. godine, te ga uputio da se u Varaždinu javi „u moje ime mom prijatelju g. kralj. bilježniku Šviglinu, zamolite ga, i on će vam dati na čitanje sve, što je dosada izašlo od rečenoga časopisa na vidjelo.“¹⁴ Riječ je o sudcu, odvjetniku i javnom bilježniku Janku Šviglinu, autoru povijesne pripovijetke *Ljutovid, župan posavskih Hervatah*, objavljene u Zagrebu, 1861. godine. Njegovo poznanstvo s Kvaternikom seže barem do prosinca 1848. godine, kada su obojica bili prisutni na osnivačkoj skupštini društva *Slavenska Lipa na sla-*

venskom jugu u Zagrebu.¹⁵ Sreli su se i na znamenitom Hrvatskom saboru okupljenom 1861. godine,¹⁶ na kojem je Šviglin kao kotarski sudac u Krašiću bio izabran u krašićkome izbornom kotaru.¹⁷

Na tom Saboru, na kojemu su Kvaternik i Starčević razvili program hrvatske državne samostalnosti, Šviglin je u raspravi o državnopravnom odnosu Hrvatske i Ugarske podupro prijedlog takozvanog središnjeg odbora, odnosno uz određene je uvjete dopustio mogućnost postojanja zajedničkih državnih poslova Hrvatske i Ugarske,¹⁸ čime se svrstao uz političku grupu iz koje se iskristalizirala Narodna

stranka, i to uz onu njezinu struju koja je u kolovozu 1861. godine zajedno s pravašima i unionistima odbacila svaku mogućnost zajedničkih poslova Hrvatske s Austrijom.¹⁹ Ipak, Šviglinovo imenovanje prvim javnim bilježnikom u Varaždinu, 1864. godine, potpisao je i odobrio hrvatski dvorski kancelar Ivan Mažuranić,²⁰ čelnik protivne narodnjačke struje koja se zalagala za ulazak Hrvatske u federativni savez s Austrijom, što ukazuje da Šviglinovo protuaustrijsko političko stanovište nije bilo nepokolebljivo.

U doba kada je Kvaternik pisao Gjalskom o svom prijatelju Šviglinu, Narodna stranka se nalazila u oporbi, a vlast u Hrvatskoj obnašali su unionisti, koji su uspostavili prešutnu i neformalnu suradnju s pravašima u borbi protiv narodnjaka.²¹ Najkasnije od rujna 1868. godine,

14 Ljub. BABIĆ, „S Eugenom Kvaternikom“, 233.

15 Tomislav MARKUS, „Dokumenti o „Slavenskoj Lipi na slavenskom jugu“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, god. 28. (1995.), 268.

16 O tom Saboru, pitanjima koja su se na njemu rješavala te istupima hrvatskih političara, vidi: Mirjana GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 73.-99.

17 *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu 1861. god.*, Zagreb, 1862., 40.

18 *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu 1861. god.*, 226.-228.

19 *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu 1861. god.*, 609.-610.; Mirjana GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 90.-92.

20 Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin, 1993., 351.

21 Martin POLIĆ, *Parlamentarna povijest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1860.-1880.; dio drugi: od godine 1867.*

kad je izašao prvi broj *Hervata*, Šviglin je unatoč prijašnjih razlika u političkim stajalištima bio ne samo osobni Kvaternikov prijatelj, nego i pravaš pretplaćen na stranački tisak. Otprilike u to vrijeme njega je bliskom osobom smatrao i Ante Starčević, koji je u siječnju 1872. godine, nakon izlaska iz zatvora zbog sumnje u umiješanost u Rakovičku bunu, osjećao dužnost javiti Šviglinu da je na slobodi.²²

Osim promjene političkih okolnosti, koje su dolaskom unionista na vlast postale sklonije pravaškoj stranci, na Šviglinovo pristajanje uz pravaštvo možda je utjecala i njegova supruga, Samoborka Ana rođ. Fabković, mlađa sestra Starčevićeva gimnazijskog kolege, „vjernog prijatelja i sumišljenika Starčevićevog kroz cio život“,²³ učitelja i pedagoga Škendera Fabkovića (1826.-1905.).²⁴ Na njezine veze s pravaštvom upućuje i podatak, da se nakon Jankove smrti, 1874. godine,²⁵ Ana s djecom preselila u Zagreb, gdje se u prosincu 1875. godine udala za pravnička i budućeg odvjetnika, pravaša i kasnijeg frankovca Miju Tkalčića.²⁶

U drugom Kvaternikovu pismu upućenom Gjalskom u prosincu 1869. godine, Kvaternik je uputio mladića da

agitira među svojim gimnazijskim kolegama. U komentaru ovom pismu Gjalski je 1929. godine naveo, da je uzalud nastojao pridobiti svoje gimnazijske drugove, „od kojih je jedini pristao uz mene Ljudevit Jurinac, poslije odvjetnik i narodni zastupnik u Varaždinu.“²⁷ Gjalski ni ovdje ne spominje Koprivnjaka koji je, kako smo vidjeli, vjerojatno pao šesti razred te je školske godine 1869./70., o kojoj ovdje piše Gjalski, krenuo ponovo u isti razred, odvojivši se od Gjalskoga i Jurinca. Gjalski, koji je prema vlastitom svjedočenju u gimnaziji bio izrazito povučen,²⁸ pa po svojoj prirodi i nije mogao razviti jaču agitaciju niti se šire povezati s mogućim istomišljenicima, ovdje osim Kiša i Jurinca ne spominje ni druge mladiće, koji su pohađali varaždinsku gimnaziju otprilike kada i on, a čiji je život u određenom razdoblju u većoj ili manjoj mjeri bio obilježen pravaštvom, s kojim su možda došli u dodir već u gimnaziji.

Tako je školske godine 1863./64., u vrijeme kada je Gjalski upisao varaždinsku gimnaziju, ovu završavao Josip Culi iz Zagreba,²⁹ koji je potom, u ožujku 1867. godine s 36-oricom drugih studenata Pravoslavne akademije u Zagrebu potpisao znamenitu „adresu-pouzda-

Najpoznatija pravaška glasila

nicu“ branitelju hrvatskoga prava, Anti Starčeviću.³⁰

Stariji od Gjalskoga bio je i budući narodni zastupnik Stranke prava, Dragutin pl. Pisačić iz Zlatara (1846.-1921.), koji je varaždinsku gimnaziju završio 1868. godine,³¹ a za koga se navodi da je bio pravaš već na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu.³² Od nešto mlađih kolega varaždinsku je gimnaziju u to vrijeme pohađao budući narodni zastupnik Stranke prava i jedan od značajnijih disidenata ove stranke, Heinrich Moses (Hinko Hinković) (1854.-1929.), rodom iz Viniče,³³ koji je 1876. godine protjeran sa zagrebačkog Sveučilišta jer je uvrijedio ravnatelja zagrebačke Sveučilišne knjiž-

do godine 1880., Zagreb, 1900., 110.-111.; Milutin NEHAJEV, *Rakovica. O 60. godišnjici smrti Eugena Kvaternika*, Zagreb, 1932., 140.-156.

22 Željko KARAULA, „Pisma Ante Starčevića vlastelinu Eduardu Halperu Sigetskom (1869.-1875.)“, *Časopis za kulturu Hrvatsko Zagorje*, XXI (2015), 1-4., 162.

23 Josip HORVAT, *Ante Starčević: kulturno povijesna slika*, Zagreb, 1940., 56.

24 O Skenderu Fabkoviću, vidi i: Branko PLEŠE, „Fabković, Skender (Aleksandar), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4., Zagreb, 1998., 112.-113.; Stjepan MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., 321.

25 R. HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, 379.

26 Nikica MAJNARIĆ, „Prva hrvatska liječnica – Varaždinka“, *Varaždinske vijesti*, (Varaždin), 12. 12. 1991., 12.; HR-Hrvatski državni arhiv (HDA), *Matična knjiga vjenčanih župe Sv. Marije u Zagrebu 1858.-1879.* Janko i Ana Šviglin bili su roditelji prve hrvatske liječnice, Milice Šviglin.

27 K. Š. GJALSKI, „Moje uspomene na Eugena Kvaternika“, *Hrvatska revija*, 111.-113.

28 K. Š. GJALSKI, „Rukovet autobiografskih zapisaka“, 176.

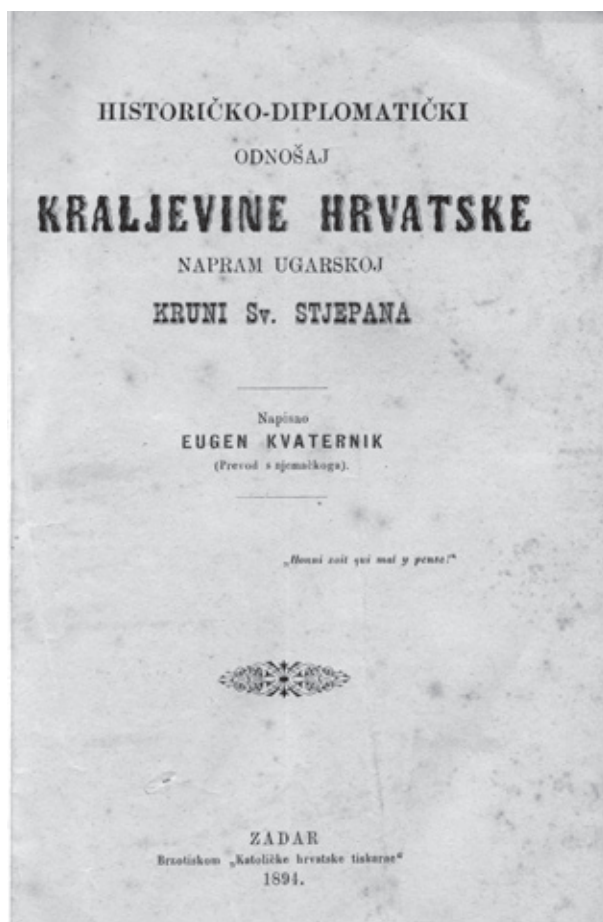
29 Program kraljevske gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1863/64., 34. O daljnjem Culijevom političkom putu vidi: B. SVOBODA, *Stare vinogradske kurije i kleti*, 671.

30 *Djela Dr. Ante Starčevića, Knjiga I., Govo-ri*, Zagreb, 1893., 439.

31 *Izvestje kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1867/68.*, Varaždin, 1868., 29.

32 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 41.

33 Mladen ŠVAB, „Hinković, Hinko“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5., Zagreb, 2002.,

Jedan od najpoznatijih Kvaternikovih spisa

nice Ivana Kostrenčića, kada mu je ovaj odbio izdati Starčevićovu brošuru *Ime Serb*, smatrajući da to nije štivo za poštene studente.³⁴ Hinkovićev razredni kolega u varaždinskoj gimnaziji bio je mlađi brat Ljudevita Jurinca, budući profesor i ravnatelj te gimnazije Adolf Jurinac (1854.-1925.),³⁵ za koga se navodi da je „u mladosti bio vatren pravaš“.³⁶

U trećem pismu, upućenom u lipnju 1870. godine, Kvaternik piše da mu je netom izašla brošura *Rječ u sgodno vrijeme*, te obavještava mladoga Gjalskoga da ju u Varaždinu može nabaviti u „g. Antoleka,

komu sam ih na razpačenje poslao nekoliko otisakah.“³⁷ Rječ je o pravniku, političaru i publicistu Dragutinu Antoleku – Orešku (1827.-1883.), posinku i nasljedniku bogate udovice Ane pl. Orrysek. Tijekom revolucionarnih godina, 1848./49., Antolek je istupio iz sjemeništa, dobrovoljno se pridružio Jelačićevoj vojsci te je zarobljen u Mađarskoj. Kao protivnik Bachova apsolutizma i s tim režimom povezane germanizacije u Hrvatskoj,³⁸ Antolek je poput nekih starijih iliraca, razočaranih političkom bečkog Dvora prema Hrvatima,³⁹ povratkom ustavnosti 1860-ih prišao unionistima.⁴⁰ Od njih se počeo odvajati početkom 1870-ih, otprilike u vrijeme kada se Unionistička stranka počela dijeliti na radikalnu, starounionističku struju lojalnu banu

Levinu Rauchu i umjerenu struju, koja je uz podršku ugarske vlade težila fuziji s Narodnom strankom.⁴¹

U vrijeme raskida Antoleka s unionistima, Stranka prava je na njega računala kao na svoga potencijalnog pristašu pa

je, kako smo vidjeli, posredstvom njega proturala navedenu brošuru, u kojoj je Kvaternik promicao program Stranke prava, pružao ruku unionistima da priđu njegovoj stranci, te oštro kritizirao tada oporbenu Narodnu stranku kao promicateljicu protuhrvatskih, austrijskih interesa.⁴² Godinu dana kasnije, pripremajući se za saborske izbore zakazane za svibanj 1871. godine, Stranka prava je povela pregovore s Antolekom, da na izborima u Varaždinu nastupi u njezino ime. Istodobno je s Antolekom pregovore vodila i Narodna stranka.

U ožujku 1871. godine Kvaternik je javio zagorskom vlastelinu i stranačkom dobrotvoru, Eduardu Halperu, da Stranka prava u Varaždinu ima četiri pretplatnika na stranački list,⁴³ te da mu je jedan od njih, koji smatra da se stranka time „prilično učvrstila“ u Varaždinu, predložio da se stranka tamo kandidira na predstojećim izborima. Taj je pretplatnik u ime svojih istomišljenika zamolio Kvaternika da im predloži kandidata, a Kvaterniku je pao na um domaći čovjek, popularni Dragutin Antolek. Međutim, nije bio siguran je li Antolek „tako čvrsti član naše stranke, da bi bio dosta odvažan na saboru odlučno ostati, i uz svaku cenu uz nas, gdje se budu glasovi delili i davali javno“. Jer jedno je, poput Antoleka biti „pristaša stranke, povladjivajući ju privative, hvaleći i čitajući joj spise, kadi kojim krajcarom ju pomagajući: a drugo stati uz nju javno i gde djeluje na čovjeka stotinu upliva.“ Zato je Kvaternik uputio Halpera da se raspita o Antolekovu značaju, te ako se uvjeri da je Antolek „na svom mjestu“, da ga nagovori na kandidaturu.⁴⁴ U travnju iste godine Kvaternik je javio Halperu da je osobno ponudio

34 „Naši dopisi“, *Primorac*, 12. 2. 1876., 2.-3.; „Naši dopisi“, *Primorac*, 19. 2. 1876., 3.; Tihana LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874-1914)*, Zagreb, 2012., 229.

35 *Izvestje kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1864/65.*, Zagreb, 1865., 28.

36 Siniša HORVAT, „Adolf Jurinac, prosvjetno-pedagoški i društveni djelatnik“, *ZR Adolf Jurinac i njegovo doba 1854.-2004.*, Zagreb-Varaždin 2004., 57.

37 K. Š. GJALSKI, „Moje uspomene na Eugena Kvaternika“, *Hrvatska revija*, 113.-114.

38 B. SVOBODA, *Stare vinogradske kurije i kleti*, 225.-228.

39 Željko KARAULA, Tomislav FELETAR, „Od ilirca do unionista.“ Prilozi političkoj biografiji Mirka Bogovića (1816.-1893.)“, *Cris*, god. XVIII. (2016.), br. 1., 29.-47.; Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Povijesni razlozi zašto je Mirko Bogović od ilirca poslije 1861. postao mađaron“, *Cris*, god. XVIII., br. 1., 19.-28.

40 „U Varaždinu“, *Branik*, (Sisak), 22. 4. 1871., 2.-3.

41 M. GROSS, „Propast starounionističke stranke u svjetlu izvještaja Mirka Bogovića“, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti JAZU*, Zagreb, 1954., br. 1., 224.-225.

42 M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 169.-171.

43 Godinu dana ranije stranački list *Hrvatska* imala je ukupno 243 pretplatnika. Ljerka Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba (1825-1871)“, u: Eugen KVATERNIK, *Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandum, pisma*, Zagreb, 1971., 53.

44 Ž. KARAULA, „Pisma Eugena Kvaternika zagorskom vlastelinu i meceni Stranke prava Eduardu Halperu Sigetskom (1870.-1871.)“, *Časopis za kulturu Hrvatske Zagorje*, XX. (2014.), br. 3-4., 166.-167.

Antoleku kandidaturu, ali da mu on još nije odvratio na ponudu. Naveo je da članovi stranke iz Varaždina sumnjaju u Antolekovu predanost pravaštvu, no da su ga spremni prihvatiti na Kvaternikovu riječ. Kvaternik se od toga ogradio „jer ja samo po čujanju deržim g. Antoleka našim pristašom.“⁴⁵

Glasine da je Antolek simpatizer pravaša čuli su i narodnjaci,⁴⁶ no unatoč tomu nisu dizali ruke od njega, te je Antolek na ovim saborskim izborima naposljetku kandidiran i izabran na listi Narodne stranke u središnjem varaždinskom kotaru s biralištem u Varaždinskim Toplicama. Sljedeće, 1872. godine na novim saborskim izborima Antolek je na istoj listi izabran u izbornom kotaru s biralištem u Šemovcu.⁴⁷ Pravaši se na saborskim izborima održanima u svibnju 1871. godine nisu kandidirali u gradu Varaždinu, a formalno jedini saborski mandat pravaša na ovim izborima osvojio je Ante Starčević u Krapinskim Toplicama. Ipak, saborski mandat na ovim izborima u izbornom kotaru u Sv. Križu osvojio je i pravaš Eduard Halper, no on ga je, čini se, formalno osvojio na listi Narodne stranke.⁴⁸ Na Starčevićevu i Kvaternikovu molbu Halper se odrekao svog mandata, te se na ponovljenim izborima u Svetom Križu umjesto Halpera kandidirao Kvaternik, koji je izbore izgubio. Prema nekim tvrdnjama, upravo je ovaj izborni poraz mjesec dana kasnije Kvaternika odveo u Rakovicu.⁴⁹

Varaždinska gimnazija i pučka škola

PRAVAŠTVO U VARAŽDINU TIJEKOM 1870-IH

Prema uvriježenom mišljenju, nakon Rakovice više „nije bilo moguće da pravaši šire svoj nauk sa saborskih klupa“,⁵⁰ Ante Starčević potpuno se povukao iz politike, Stranka prava se našla se pod snažnim pritiskom vlasti, a deklarirati se pravašem značilo je izložiti se optužbi za veleizdaju i represivnim mjerama režima.⁵¹

Međutim, niti je pritisak režima na pravaše bio toliko koban niti se je Ante Starčević povukao iz politike, nego se na novim saborskim izborima održanima u svibnju 1872. godine kandidirao u izbornom kotaru s biralištem u Pregradu,⁵² gdje mu se suprotstavio kotarski

sudac i vlastelin, unionist Antun pl. Labaš, koji je pobijedio Starčevića osvojivši 27 prema 20 Starčevićevih glasova.⁵³ Isto tako, vjerojatno koncem rujna 1872. godine, Starčević se neuspješno kandidirao na ponovljenim izborima u delničkom izbornom kotaru.⁵⁴ Ni u vrijeme narednih izbora, održanih 1875. godine, Ante Starčević se nije „potpuno dezintresirao za politički život“,⁵⁵ niti su Fran Folnegović i Ivan Banjavčić bili jedini pravaši kandidirani na ovim izborima.⁵⁶ Na ovim se izborima u Kraljevici neuspješno kandidirao Ante Starčević,⁵⁷ a u Svetom Križu također neuspješno Dragutin Pisačić.⁵⁸

45 Isto, 170.

46 Ana BIOČIĆ, „Narodno-liberalna stranka i izbori za Hrvatski sabor 1871. godine“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti HAZU*, god. 38 (2020.), 172.

47 Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.; Drugi svezak: 1868.-1918.*, Zagreb, 2000., 74., 88.

48 A. BIOČIĆ, „Narodno-liberalna stranka i izbori za Hrvatski sabor 1871. godine“, 171.-172.

49 M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 189. Navedene podatke Gross temelji na Kvaternikovim i Starčevićevim pismima Halperu. Ana Biočić, koja svoje podatke temelji na tisku i arhivskom gradivu fonda Unutrašnjih poslova zemaljske vlade (UOZV), navodi da su se odstupom Halpera ponovljeni izbori u Sv. Križu održali u rujnu 1871., te da je na njima narodnjak Tito Babić pobijedio svog

jedinog protukandidata, M. Šandora. Ona Kvaternika ne spominje. A. BIOČIĆ, „Narodno-liberalna stranka i izbori za Hrvatski sabor 1871. godine“, 172. Inače, Tito Babić bio je otac K. Š. Gjalskog, pa bi se općinjenost Gjalskoga Kvaternikom možda mogla protumačiti i uvjerenjem da je njegov otac pobjedom nad Kvaternikom nakon koje se ovaj odlučio za Rakovicu, posredno i prouzročio Rakovicu.

50 M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 197.

51 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 12.

52 Riječ je o istom izbornom kotaru kao i na prethodnim izborima, kojem je biralište premješteno iz Krapinskih Toplica u Pregradu.

53 HR-HDA-65.-Hrvatski sabor 1861.-1918. (HS), kut. 200. (Zapisnici i spisi izbornih kotara 1872.-1878.), red. br. 601. Starčevića su za zastupnika kandidirali: župnik u Kostelju Stjepan Haraminčić, te seljaci Ivan Gorupić, Štefan Solariček, Janko Škreblin, i Franjo Vecerčić. Inače, Starčević je godinu dana ranije pobijedio Labaša, osvojivši 44 prema 32 Labaševa glasa.

54 Pavo BARIŠIĆ, *Ante Starčević. Ideali slobode i prava*, Zagreb, 2022., 37.

55 M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 197.

56 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 21.

57 P. BARIŠIĆ, *Ante Starčević. Ideali slobode i prava*, 37.

58 HR-HDA-65.-HS, kut. 200. (Zapisnici i spisi izbornih kotara 1872.-1878.), red. br. 762.

Trg kralja Tomislava u Varaždinu

Godine 1872. umjereni su unionisti stupili u Narodnu stranku, koja je sljedeće, 1873. godine, prihvatila neznatno revidiranu Hrvatsko-ugarsku nagodbu kao svoj stranački program, te pod banom Ivanom Mažuranićem postala režimskom, vladajućom strankom u Hrvatskoj.⁵⁹ Uz pravaše, koji od 1872. do 1875. nisu sudjelovali u saborskom radu, saborsku oporbu „mladounionističkoj“ Narodnoj stranci činili su Rauchovi starounionisti, te disidenti Narodne stranke pod vodstvom Milana Makanca, koji su bili nezadovoljni ideološkom kapitulacijom svoje stranke.⁶⁰ Među njima se našao i Dragutin Antolek.⁶¹

Za razliku od pravaša, koji su u političkom pogledu zastupali program hrvatske državne samostalnosti, a u nacionalnom pogledu čisto hrvatsko, protujugoslavenko stajalište, čiji je element bila i negacija postojanja srpskog naroda u hrvatskim zemljama, Makančeva oporba u političkom pogledu nije težila za „absolutnom suverenom već samo surazmjernom sa-

veznom samostalnosti naše domovine“, a u nacionalnom se pogledu protivila njezikanju svake, „naročito srbske narodnosti u našoj domovini.“⁶²

Unatoč ovim krupnim ideološko-političkim razlikama, pojedini pravaši ne samo da su težili političkoj suradnji s Makančevom oporbom,⁶³ nego su išli i toliko daleko, da su zbog oporbenog karaktera obiju političkih grupa potpuno zanemarivali ove razlike.⁶⁴ S druge strane Rauchovi starounionisti u političkom su pogledu zastupali nagodbeni program, kojem su se pravaši doduše protivili, no u nacionalnom pogledu zastupali su stajališta vrlo slična pravaškima,⁶⁵ što je

u proteklom razdoblju, u vrijeme vladavine bana Levina Raucha, a dijelom i kasnije svakako bio jedan od čimbenika koji su omogućili relativnu bliskost dijela pravaša i (staro)unionista.

Na saborskim izborima održanima 1875., Dragutin Antolek se prvi puta kandidirao i pobijedio u jednom od dvaju izbornih kotara grada Varaždina.⁶⁶ Jedan od varaždinskih izbornika, koji su pritom istaknuli njegovu kandidaturu bio je i navedeni pravaš, Gjuro Maršić.⁶⁷ Otprilike u ovo vrijeme Antolek je surađivao i s mladim Dragutinom Koprivnjakom, a u varaždinskom gradskom zastupstvu surađivao je i s njegovim ocem,⁶⁸ prijateljem Gjura Maršića, pravašem, trgovcem i gostioničarom, Mijom Koprivnjakom.⁶⁹

No u drugoj polovici 1870-ih, Makančevim povlačenjem iz politike i raspadom Makančeve oporbe, Antolek se ponovo nije pridružio pravašima, nego režimskoj Narodnoj stranci, na čijoj je listi kandidiran na saborskim izborima održanima 1878. godine u drugom izbornom kotaru grada Varaždina. U prvom izbornom kotaru grada Varaždina Narodna stranka je kandidirala Ivana Nepomuka Petrovića. Prema Rudolfu Horvatu, tom je prilikom Petrovićev protukandidat bio „kandidat opozicije“ Mojo Knežević, a Antolekov protukandidat bio je „pravaš Lazar Somodi, odvjetnik varaždinski.“⁷⁰

Horvat ne navodi odakle je preuzeo navedenu tvrdnju. Što se tiče novinskih izvora, u vrijeme ovih izbora koncem kolovoza 1878. godine, oporbeni list *Primorac* već je prestao izlaziti, a pravaška *Sloboda* još nije bila pokrenuta. Ostali listovi, pa i oporbeni *Branislav*, o varaždinskim izborima donijeli su samo šture podatke da su u dva varaždinska izborna kotara izabrani Ivan Nepomuk Petrović i

59 M. GROSS, „Propast starounionističke stranke“, 228.-230.

60 Vera CILIGA, „O političkoj opoziciji u vrijeme banovanja Ivana Mažuranića“, *Historijski zbornik*, god. XXI-XXII (1968/69), 145.-150.

61 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, 112.; Ž. KARAULA, „Pisma Eugena Katernika“, 166.

62 V. CILIGA, „O političkoj opoziciji u vrijeme banovanja Ivana Mažuranića“, 150.-151.

63 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 21.-23.

64 Tako se za izbore održane 1878. javlja, da će se u zlatarskom kotaru natjecati Gjuro barun Rukavina „na temelju programa tako zvane stranke prava ili kao što Rukavina sam izpovjeda na temelju programa Makančeva.“ HR- HDA-78.-Predsjedništvo zemaljske vlade (PrZV), kut. 103., sv. 1048 (1082/1878.), dok. 1310/1878.

65 M. GROSS, „Propast starounionističke stranke“, 234.-236., 239.-240.; M. POLIĆ, *Parlamentarna povjest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1860.-1880.*, 101.-102.; Vidi i: Ladislav (László) HEKA, *Hrvatsko-ugarska nagodba. Pravni odnos bana i hrvatskog ministra*, Zagreb, 2019., 165.-170.

66 R. HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, 386.

67 HR-HDA- 65.- HS, kut. 200. (Zapisnici i spisi izbornih kotara 1872.-1878.), red. br. 644.

68 R. HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, 380.-384.

69 B. SVOBODA, *Stare vinogradske kurije*, 472.

70 R. HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, 392.-393.

Dragutin Antolek-Orešek. U samom Varaždinu od listopada 1877. godine, kada prestaje izlaziti *Pučki prijatelj*, do siječnja 1885. godine, kada počinje izlaziti *Varaždinski glasnik*, novine nisu izlazile.⁷¹ Što se tiče arhivskih izvora, u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u fondovima Predsjedništva zemaljske vlade, Unutrašnjeg odjela zemaljske vlade i Hrvatskog sabora 1861.-1918., te u Državnom arhivu u Varaždinu, u fondu Gradskog poglavarstva Varaždin, nema izbornog zapisnika, tek se u fondovima i jednog i drugog arhiva, uz obavijest da su u Varaždinu izabrani Petrović i Antolek, nalazi izvještaj od 21. srpnja 1878., nastao dakle više od mjesec dana prije izbora, u kojem varaždinski izborni odbor javlja hrvatskom banu da još nema podatke o mogućim kandidatima, osim što kolaju glasine da se spremaju kandidirati umirovljeni domobranski pukovnik Mojo Knežević i umirovljeni županijski mjer-nik Makso Maller.⁷²

Što se tiče Moje Kneževića, kojega dakle spominju i izvještaj varaždinskog izbornog odbora iz srpnja 1878. kao mogućeg kandidata i Rudolf Horvat kao „kandidata opozicije“, moguće je da je on već 1878. godine pripadao oporbi unutar Narodne stranke, koja se stvorila neovisno od u to vrijeme već ugasle Ma-kančeve oporbe, a iz koje se dvije godine potom stvorila disidentska Neodvisna narodna stranka,⁷³ jer „starinu, pravoslav-nog Hrvata, g. pukovnika Kneževića“ vidimo 1893. godine kako na gradskim izborima u Varaždinu glasa za zajedničke kandidate Stranke prava i Neodvisne na-rodne stranke.⁷⁴ No, puno teže je dovesti u vezu Lazara Somodija s pravaštvom, pa primjerice Jasna Turkalj, koja je napisa-

la dosad najdetaljniju povijest pravaštva toga razdoblja, ne zna ništa o Lazaru (Lazi) Somodiju (Somogyju, Somogjiju, Šomodiju), nego poznaje samo nekog Josipa Somogjija, tipografskog radnika, koji je 1885. godine kratkotrajno bio od-govorni urednik pravaške *Slobode*.⁷⁵

Lazar pl. Somogji, rođen 1819. godine u Koprivnici, potjecao je iz obitelji sitnog kalničkog plemstva.⁷⁶ Godine 1848. pri-družio se Jelačićevoj vojsci, te je zarobljen u Mađarskoj, i to čini se zajedno s Karlom (Dragutinom) Antolekom.⁷⁷ Poput An-

toleka i Somogji je povratkom ustavnog stanja u Hrvatskoj prišao unionistima, kojima je pripadao i njegov brat Viktor,⁷⁸ koji je na saborskim izborima održani-ma 1871. godine kao unionist izabran u novomarofofskome izbornom kotaru.⁷⁹ Do početka 1870-ih Lazo Somogji je sigurno napredovao u činovničkim funkcijama sve do položaja podžupana Križevačke županije,⁸⁰ da bi potom napustio držav-nu službu povezanu s političkom podob-nošću. U pedeset i nekoj godini života je umirovljen, te se pojavio u Varaždinu,⁸¹ gdje je 1875. godine otvorio odvjetnič-ku pisarnicu u kući svoga ratnog druga, Dragutina Antoleka.⁸² Na temelju toga zaključujem, da se Somogji nije nalazio među umjerenim unionistima, koji su 1872. stupili u Narodnu stranku, nego da je ostao uz starounionističku struju, koja se nakon 1873. našla u oporbi.

Kao starounionist Somogji se 1878. mogao kandidirati protiv svoga ratnog

no tomu, pišući o Dragutinu Antoleku i njegovu zarobljavanju, Branko Svoboda navodi da je Antoleku kao Međimurcu i „mađarskom državljaninu“ prijetila smrtna kazna zbog veleizdaje. Za razliku od Ožegovićeva prikaza, Svoboda navodi da je Antoleka spasila majka, stupivši u kontakt s ljubavnicom mađarskog gene-rala Görgeya. B. SVOBODA, *Stare vi-nogradske kurije i kleti*, 227. Inače, Mira Kolar pogrešno tumači Ožegovićev tekst kada navodi da je Lazo Somogy, „otac suca Milivoja Somogya“ nakon puštanja iz mađarskog zarobljeništva poginuo kod Arada. U tekstu se samo konstatira da je Lazo Somogji otac suca Milivoja So-mogjija, te da su u vrijeme pisanja ovih *Zapisa* sve navedene osobe koje su se 1848. našle u zarobljenstvu mrtve. Lazo Somogji umro je u svibnju 1891. godine u Ludbregu u 72. godini, a iza sebe je između ostalog ostavio i sina Milivoja. „Lazar pl. Somogji Sudovački“, *Narodne novine*, 12. 5. 1891., 8. Dakle, *Zapisi* su u svakom slučaju pisani nakon svibnja 1891., a ne oko 1852. kako smatra Mira Kolar.

78 „Izpod Kalnika“, *Branik*, 3. 5. 1871., 2.

79 I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, 89.

80 O. BLAGEC, „Bela IV. i kalničko plemstvo“, 243.

81 „Milivoj pl. Somogji“, *Hrvatsko pravo*, (Varaždin), 28. 8. 1915., 2.

82 „Somogji Lazo“, *Pučki prijatelj*, 5. 5. 1875., 4.

71 Antun GOLOB, „Novinstvo Varaždina (1862-1962)“, *ZR Varaždinski zbornik*, Varaždin, 1983., 539.-540.

72 HR-HDA-PrZV, kutija 103., sv. VI/1876, 1048 (1082/1878), dok. 1311/1878.; Dr-žavni arhiv u Varaždinu (DAVŽ)-0016-Gradsko poglavarstvo Varaždin - Sjediš-ni spisi, dok. 902/1878.

73 V. CILIGA, „O političkoj opoziciji u vri-jeme banovanja Ivana Mažuranića“, 163.-165.

74 „Naši dopisi“, *Hrvatska* (Zagreb), 4. 11. 1893., 1.-2.

druga Antoleka, nekadašnjeg Mankančevog pristaše koji je te godine pristupio mladounionističkoj Narodnoj stranci, a također je kao starounionist mogao dobiti i podršku pravaša, koji su za ove izbore sklapali „nenaravne“ i „nečuvane“ koalicije sa starounionistima i ostacima Mankančeve oporbe protiv Narodne stranke, pa su primjerice u trećem zagrebačkom izbornom kotaru podržali starounionista Gjuru Deželića protiv prvaka Narodne stranke, Matije Mrazovića.⁸³ Čini se da je podrška pravaša na ovim izborima najviše što se Lazo Somogji približio Stranci prava i da se nakon ovih izbora Somogji pridružio Narodnoj stranci, jer je njegovu smrt zabilježilo glasilo ove stranke, *Narodne novine*,⁸⁴ a ne primjerice i pravaški tisak.

S druge strane o Somogjijevu hrvatskom osjećaju i mogućoj spremnosti da pristupi pravašima svjedoči podatak, da je on baš 1878. godine podnio molbu za dozvolu promjene prezimena u Visoković,⁸⁵ no nakon što je početkom 1881. godine obaviješten da s novim prezimenom ne će moći zadržati plemstvo,⁸⁶ povukao je svoju molbu. O Lazinoj simpatiji za pravašku ideju možda govori i podatak da je njegov sin Milivoj, varaždinski sudac, početkom 20. stoljeća bio pristaša frankovačkih pravaša.⁸⁷

PRAVAŠTVO U VARAŽDINU TIJEKOM 1880-IH

Sredinom rujna 1880. varaždinsko je gradsko zastupstvo izabralo mladog pravnik Ljudevita Jurinca gradskim satnikom, uz uvjet da u roku jedne godine položi odvjetnički ispit.⁸⁸ Nekoliko dana ranije iz Narodne stranke je konačno istupila skupina političara nezadovoljna njezinim pretjeranim popuštanjem Mađarima, te je osnovala saborski klub Neodvisne narodne stranke na programu čistoće i zakonite revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe.⁸⁹

U Varaždinu su novoj stranci pristupili gradonačelnik Ivan Nepomuk Petrović i tadašnja većina zastupnika u gradskom zastupstvu, koji su bili upoznati s Jurinčevim pravaštvom pa je Dragutin Antolek, koji je ostao vjeran oportunističkom krilu u Narodnoj stranci, kasnije kritički spomenuo, da je opominjao na neiskustvo Jurinca „kad je strašću opojena većina gr. zastupstva njega za gr. satnika izabrala.“⁹⁰

Već u veljači 1881. godine predsjedništvu zemaljske vlade u Zagrebu iz Varaždina je stigla anonimna prijava, u kojoj je stajalo da je Jurinac „glavni agent stranke prava“ u Varaždinu, da je dopisnik pravaške *Slobode*, te da već „sada kortešuje za budući sabor za svog kandidata dr. Hinkovića.“⁹¹ Početkom svibnja 1881. godine „više mirnih Varaždincov“ prijavilo je Jurinca, da je kao gradski činovnik koncem travnja u franjevačkoj crkvi prisustvovao služenju mise zadušnice za hrvatske velikaše Petra Zrinskog i Frana

Krstu Frankopana, čiji je kult simbolizirao prevratnički pravaški politički program, te da je kasnije prisustvovao zabavi u gostionici *K slonu*, organiziranoj povodom istog događaja, na kojoj da je bilo nazočno još nekoliko državnih i gradskih činovnika, te gimnazijskih profesora, učitelja i đaka. Povrh svega u prijavi je stajalo, da su varaždinski „nihilisti“ (pravaši) u Gjüre Maršića organizirali predizborni skup za Hinka Hinkovića.⁹²

Tom prilikom Jurinac je pozvan na odgovornost, te je povedena istraga, koja je pokazala da su misu zadušnicu za „radi veleizdaje obsudjenih Petra Zrinskog i Krste Frankopana“ organizirali neki studenti, među njima „Švarc, Szabo i Ključec“, koji je bio sin predsjednika sudbenog stola Gjüre Ključeca. Misi je navodno prisustvovao mali broj ljudi, a gimnazijski ravnatelj je zabranio sudjelovanje učenicima, zbog čega je nekoliko učenika, koji su se tamo ipak pojavili, kaznio s „pritvorom od šest sati.“⁹³ Jurinac je prema svom iskazu misi prisustvovao „kao redarstvenik“, te na njoj nije opazio nikakve izraze nelojalnosti dinastiji, a u gostionici *K slonu* mladi su se Varaždinci samo oprastali od svoga grada vraćajući se na studij nakon uskršnjih blagdana.⁹⁴ Posebnu istragu o služenju mise zadušnice među varaždinskim je franjevcima pokrenuo Nadbiskupski duhovni stol.⁹⁵

Ubrzo se Jurinac izložio do kraja. U srpnju 1881. godine on i Hinković izabrani su u centralni odbor Stranke prava zadužen za organiziranje predstojećih izbora, na kojima su se obojica i kandidirali, svaki u jednom od dvaju izbornih kotara grada Varaždina.⁹⁶ Uoči izbora održanih u rujnu 1881. godine Hinković je odustao od kandidature u prvo me varaždinskom izbornom kotaru,⁹⁷ a

83 M. POLIĆ, *Parlamentarna povjest kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, 240. O Deželićevu nacionalnom stajalištu, identičnom pravaškom, vidi: S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava*, 148.-149.; M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 218.

84 „Lazo pl. Smogji“, *Narodne novine*, 9. 5. 1891., 3.

85 HR-DAVŽ, Gradsko poglavarstvo Varaždin, Redovni i politički spisi, dok. 2484/1878.; 4451/1878.

86 HR-Gradski muzej Križevci (GMK)-1580 (fond Ivana i Lazara Somogyja), dok. 12. Na ovom podatku zahvaljujem višem kustosu Gradskog muzeja Križevci, Ozrenu Blagecu.

87 HR-HDA-PrZV, kutija 782., dok. 6-13, 4340/1911. Ovdje se nalazi optužnica protiv članka Hrvatsko-srpske koalicije u Varaždinu, Pere Magdića, u kojoj ga se između ostaloga tereti da je oklevetao kotarskog suca Milivoja pl. Somogjia pismenom izjavom: „Ja doista dolazim u opravdanu sumnju, da g. Milivoj pl. Somogji, kao notorno zagriženi pristaša političke

stranke dra. Josipa Franka...“ Nakon Milivojeve smrti, u kolovozu 1915., u frankovačkom listu u Varaždinu objavljen je dugačak i topao članak o Milivoju, u kojem ga se naziva „našim sudrugom“. U tom članku spominje se i njegov otac Lazo, no ni tu se Lazu ni na koji način ne dovodi u vezu sa Strankom prava. „Milivoj pl. Somogji“, *Hrvatsko pravo*, 28. 8. 1915., 2.

88 HR-HDA-UOZV, kutija 229., dok. 20209/1880.

89 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 80.-82.

90 HR-DAVŽ-Gradsko poglavarstvo Varaždin, Povjerljivi ili predsjednički spisi 1873.-1881., kutija 6, dok. 28/1881.

91 HR-HDA-PrZV, kutija 172., dok. 6., 385/1881. (389/1881.)

92 HR-HDA-PrZV, kutija 174., dok. 1160/1881.

93 HR-HDA-PrZV, kutija 174., dok. 1256/1881.

94 HR-HDA-PrZV, kutija 174., dok. 1449/1881.

95 HR-HDA-PrZV, kutija 174., dok. 1806/1881.

96 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 117., 120.

97 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 146.

Jurinac je u drugome varaždinskom izbornom kotaru izašao na izbore i izgubio. Među njegovim agitatorima isticali su se varaždinski franjevci,⁹⁸ koji su privrženost pravaštvu zadržali i u kasnijem razdoblju. Tako su početkom 20. stoljeća mahom pristajali uz frankovačke pravaše, te je u to vrijeme gvardijan ovog samostana, Kazimir Vajdić (1906.-1912.) bio i potpredsjednik frankovačke organizacije u Varaždinu.⁹⁹ Prema sjećanju budućeg zagrebačkog gradonačelnika, Varaždince Stjepana Srkulja (1869.-1951.), na ovim se izborima agitaciji za Jurinca pridružio i David Starčević, koji je nastupio na skupu održanom u dvorani za tjelovježbu u Graberju.¹⁰⁰

Još uoči izbora, sredinom kolovoza 1881., Ljudevit Jurinac je suspendiran „radi zanemarivanja njegove službe i drugih proturednostih“, te je protiv njega povedena „stroga disciplinarna istraga“.¹⁰¹ Tijekom istrage Jurincu su se na teret stavljali službeni i politički prekršaji. Politički prekršaji odnosili su se na Jurinčevu političku i izbornu agitaciju za Stranku prava, koju je vršio u vrijeme aktivnoga službovanja u gradskoj upravi. Na teret mu se stavljalo da je u to vrijeme sudjelovao „kod zemaljskog sastanka stranke prava te je potpisao izborni proglas iste stranke od mjeseca srpnja t. g.“, i da je sudjelovao na pravaškoj skupštini u Varaždinu, koju je sazvao Hinko Hinković, „poznati član spomenute stranke.“¹⁰²

Udaljen od gradske službe Jurinac je položio odvjetnički ispit te je 1883. do-

Pravaški bard Eugen Kumičić

bio pravo obavljanja odvjetničke prakse, koje mu je pravo ubrzo potom oduzeo ban Khuen Héderváry. Kako bi osigurao egzistenciju, Jurinac je politički kapitulirao, nakon čega mu je pravo vršenja odvjetničke prakse vraćeno. U narednom gotovo 20-godišnjem razdoblju Jurinac je postao osoba od povjerenja velikog župana Varaždinske županije, Radoslava Rubido-Zichyja (1886.-1906.), da bi se nakon raspada Narodne stranke i Rubidovog umirovljenja, 1906. godine, vratio pravaštvu i pristupio frankovcima.¹⁰³ Osim očite koristi koju je imao od stupanja pod zaštitu velikog župana, Jurinčevom zbližavanju s Rubidom pogodovala su i određene simpatije, koje je Rubido gajio prema pravaštvu.

U vrijeme vladavine bana Levina Rauha mladi Rubido bio je unionist.¹⁰⁴ Kasnije je stupio u mladounionističku Narodnu stranku, te je kao njezin kandidat dva puta, 1875.¹⁰⁵ i 1878. godine biran u

Hrvatski sabor. Nezadovoljan banom Mažuranićem, Rubido je 1879. godine istupio iz Narodne stranke,¹⁰⁶ u koju se vratio 1881. godine,¹⁰⁷ nakon Mažuranićeva odlaska i odvajanja grupe koja je osnovala Neodvisnu narodnu stranku. Kao „vjerni Khuenovac“ 1886. godine imenovan je velikim županom Varaždinske županije, gdje je prema tvrdnji svojih političkih protivnika uveo autokratsku upravu, u čemu se između ostaloga koristio i tjednikom *Varaždinski viestnik*, kao vlastitim „poluslužbenim organom.“¹⁰⁸

U tom „osobnom“ Rubidovom listu u veljači 1892. godine izašao je članak, u kojem je podvrgnuto kritici djelovanje dviju hrvatskih oporbenih stranaka, Neodvisne narodne stranke i Stranke prava. O prvoj od njih, takozvanim obzorašima, list je pisao da oni „ne imadu programa, a i ono, što svojim programom nazivlju i svietu predočuju miennaju svaki čas.“ Zanemarujući činjenicu da su obzoraši, do 1880. godine bili dio Narodne stranke, u članku se navodi da su oni ovako dvoličnu politiku vodili i u razdoblju od 1873. do 1880., kada su bili na vlasti: „Prenavljahu se prema Pešti, kuneć se svojom tobožnjom ljubavi, pak u isto doba namigivaše onoj stranci u Beču, koja imade svoj korien u tako zvanoy kamarili. ... Kod kuće pako pred vlastitim narodom pokrivaše svoje ogromne griehes time, što psovahu i preko Pešte i preko Beča, i preko Niemaca i preko Magjara, samo da im taj narod ne istragne kormilo iz vlastohlepnih ruku.“

Potpuno drugačije list je pisao o Stranci prava, unatoč tomu što ju je bitno definirao kao stranku koja „poriče zakonitost sadašnjeg stanja u zemlji.“ Program ove stranke, koji zahtjeva „cielokupnost i državnu nezavisnost hrvatskog naroda“ je „idealni program svih Hrvata bez ra-

98 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 144.

99 Đurđica CESAR, „Politička nadmetanja pravaša i koaliraca u Varaždinu u godinama pred Prvi svjetski rat“, 268.

100 Stjepan SRKULJ, „Memoari“, *Pilar*, god. VII. (2012.), br. 14 (2), 10.-11.

101 HR-HDA-PrZV, kutija 175., dok. 1756/1881 (2405/1881.)

102 HR-DAVŽ-Gradsko poglavarstvo Varaždin, Povjerljivi ili predsjednički spisi 1873.-1881., kutija 6, dok. 28/1881. Vidi i dok. br. 11/1881. u istoj kutiji

103 „Naš novi načelnik“, *Naše pravice* (Varaždin), 30. 4. 1908., 1.

104 „U Novom Marofu, 18. prosinca“, *Novi Pozor*, 22. 12. 1867., 2.

105 „U Zagorju, 10. srpnja“, *Primorac*, 21. 7. 1875., 3.; „Sličice iz hrvatskoga sabora“, *Primorac*, 3. 2. 1876., 1.

106 M. POLIĆ, *Parlamentarna povjest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, 246.

107 „Rezultat izbora u Hrvatskoj“, *Sriemski Hrvat*, (Vukovar), 21. 9. 1881., 3.

108 ZAGORAC (Ivan Milčetić), *Khuenovština u Varaždinu*, Zagreb, 1906., 38.

Nacrt franjevačke gimnazije u Varaždinu

zlike, da, svih bez razlike koji ljube svoj narod.“ Jer ako se priznaje da hrvatski narod postoji, „mora mu se priznati i to, da taj narod imade prirodjeno pravo odlučivati nad svojom sudbinom.“ Druga je stvar, pisalo je, što hrvatski narod još uvijek nije materijalno i kulturno dorastao ostvarenju toga programa, i što sami pravaši svojim anarhičnim političkim djelovanjem nisu dostojni toga idealnog programa.¹⁰⁹

109 „Za ilustraciju naših prilika (II.)“, *Varaždinski vjestnik*, 6. 2. 1892., 1.-2. Vidi i: I. JEŽ, *Varaždin u doba modernizacije (1850.-1918.) u srednjoeuropskom kontekstu*, doktorski rad, Varaždin, 2013., 310. Ovo nije bilo uobičajeno stajalište Narodne stranke prema ovim oporbenim strankama, nego prije varaždinska posebnost. Tako su primjerice zagrebačke *Narodne novine* u većoj mjeri simpatizirale s obzorašima nego s pravašima, pišući da u Neodvisnoj narodnoj stranci ima vrijednih rodoljuba i vrsnih radnika, koji bi da su ostali u Narodnoj stranci pridonijeli i toj stranci i čitavoj Hrvatskoj. Ovako je odlaskom u oporbu Neodvisna narodna stranka prisiljena osloniti se na „gradsku fukaru i ladanjsko seljačstvo“ kojima mora podilaziti, a budući da nije spremna na politički i socijalnu revoluciju, ona tim

Nakon pravaškog raskola iz 1895. godine Rubido je svoje simpatije za pravaštvo usmjerio prema frankovačkim pravašima, pa je Khuenovim odlaskom iz Hrvatske, početkom 20. stoljeća, kada je Narodna stranka započela uzmicati a između hrvatskih oporbenih stranaka nastupila borba za njezino naslijeđe, Rubido u sukobu frankovačkih pravaša s domovinašima fuzioniranima s obzorašima, podržao frankovce.¹¹⁰ Zauzvrat su frankovci koncem 1909. godine, tijekom povjerljivih pregovora s odlučujućim čimbenicima u Monarhiji oko uvjeta njihova prihvaćanja vlasti u Hrvatskoj, predlagali Rubida kao svoga kandidata za hrvatskoga bana.¹¹¹

podilaženjem samo priprema teren za prevratnu Stranku prava, kojoj je „anarhija sredstvo i cilj.“ „Neodvišnjaci“ u rasulu“, *Narodne novine*, 11. 9. 1884., 1.

110 I. JEŽ, „Dr. Pero Magdić i razvoj „modernog pravaštva“ u Varaždinu“, 522.

111 Iso KRŠNJAVI, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, Knjiga druga, Zagreb, 1986., 603.-604.

Za razliku od Jurinca, koji je svoje pravaško uvjerenje zbog materijalne egzistencije suspendirao na dvadesetak godina, Hinko Hinković je sa svojim pravaštvom razračunao načelno i jednom zauvijek. Ovaj Starčevićev ljubimac, koji je još 1879. godine pravaštvo pokušao nadograditi politikom dogovora sa Srbima,¹¹² u drugoj je polovici 1880-ih istupio iz Stranke prava.¹¹³ Na dulje vrijeme se povukao iz politike, u koju se vratio početkom 20. stoljeća kao pristaša jugoslavenske ideologije. Prema njegovim riječima napustio je pravaštvo kada je počeo sumnjati u opravdanost temeljnih točaka pravaškog programa, negaciju zakonitosti Hrvatsko-ugarske nagodbe i negaciju postojanja srpskog naroda u hrvatskim zemljama.¹¹⁴

112 M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 217.-220.

113 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 396.

114 Mislav GABELICA, „Ideološke razlike između milinovačkih i frankovačkih pravaša uoči Prvog svjetskog rata (1908.-1914.)“, ZR: *Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, Zagreb, 2013., 284.

Prethodno je Hinković 1882. godine upoznao svoga stranačkog druga i bliskog prijatelja Eugena Kumičića s Marijom Maršić, kćeri uglednog Varaždina i istaknutoga varaždinskog pravaša Gjura Maršića, čije je poznanstvo završilo brakom. Uz pomoć punčevih veza i ugleda, Kumičić je na saborskim izborima održanima u rujnu 1884. izabran u drugome varaždinskom izbornom kotaru, gdje je pobijedio narodnjačkog kandidata, starog unionista Mirka pl. Josipovića.¹¹⁵ Na ponovljenim izborima u ovom kotaru, održanima u travnju 1885., Kumičić je ponovo pobijedio Josipovića, te ovaj put i Kolomana Bedekovića,¹¹⁶ još jednog narodnjačkog kandidata, kojeg je u rujnu 1884. u prvome varaždinskom izbornom kotaru pobijedio obzoraš Ivan Nepomuk Petrović.¹¹⁷

Ova Kumičićeva pobjeda svjedoči o uzletu pravaštva u Varaždinu u razdoblju od 1884. do 1885. godine. Na prethodnim izborima, održanima 1881., Josipović je u istome izbornom kotaru pobijedio dvojicu svojih protukandidata, pravaša Jurinca i obzoraša Lehpamera, a već na narednim izborima, održanima 1887., Josipović je u istom izbornom kotaru glatko pobijedio Kumičića.¹¹⁸ Kumičićeve pobjede iz rujna 1884. i travnja 1885. godine tim su značajnije, jer je Josipović u razdoblju netom prije ovih izbora postigao jedan značajan uspjeh, koji mu je donio veliku popularnost u Varaždinu.

Naime Mirko pl. Josipović, koji je imao koncesiju za izgradnju Zagorske željeznice koja bi spajala Varaždin sa Zagrebom i Čakovcem, u svibnju 1884. godine u Ugarsko-hrvatskom saboru je uspio provući zakonsku osnovu o gradnji ove željezničke pruge,¹¹⁹ zbog čega je između ostaloga u ožujku 1885. godine proglašen počasnim građaninom Varaždina.¹²⁰ Prema nekim tvrdnjama Josipović je u ovo vrijeme bio nezadovoljan dinamikom

Jedan od poznatih varaždinskih trgova

odobranja gradnje željezničke pruge, na čije je predradnje kao koncesionar potrošio puno novaca, zbog čega je čak poveo pregovore s pravašima oko pristupanja njihovoj stranci, no dobivanjem dozvole i osobito kasnijom unosnom prodajom koncesije „prestaio je sanjati o opoziciji.“¹²¹

O Josipovićevu nezadovoljstvu i nepovjerenju kojeg je u njega u to vrijeme gajila Narodna stranka, a koji su urodili njegovim lošim izbornim rezultatima, možda govori i činjenica, da je na ponovljenim izborima u Varaždinu, održanima u travnju 1885. godine, uz njega kandidiran još jedan narodnjak, Koloman Bedeković.

Nije poznato tko je sve u to vrijeme u Varaždinu pripadao pravaškom krugu. Uz starog Maršića jedan od istaknutijih pravaša u Varaždinu bio je i trgovac Oton Marić,¹²² koji se 1887. godine iselio iz Varaždina i nastanio u Zlataru.¹²³

U srpnju 1884. godine Stranka prava je pokrenula akciju prikupljanja novca za prijenos posmrtnih ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u

Hrvatsku, kojoj se iz Varaždina odazvao relativno velik broj ljudi.¹²⁴ Za malo njih znamo sigurno da su u to doba ili netom poslije toga bili pravaši. Tako se akciji među prvima odazvala, a vjerojatno ju je u Varaždinu i organizirala, Maršićeva kćer, Marija Kumičić. Akciji se odazvao i stari pravaš Mijo Koprivnjak, te mlađi pravaš Josip Milković (1864.-1928.), rodom iz Smiljana kraj Gospića, koji je kao dječak došao svomu bratu Antunu u Varaždin, gdje je ovaj imao trgovinu. Nakon Antunove smrti Josip je još kao malodobnik preuzeo bratovu trgovinu, te se ubrzo oženio Varaždinkom Bertom iz ugledne obitelji Kosmanhuber.¹²⁵ Milković će ubrzo postati čelnik varaždinskih pravaša, te će nakon pravaškog raskola iz 1895. godine pristupiti frankovcima.¹²⁶

Među sudionicima ove akcije bilo je i obzoraša. Tako je novac donirao i sta-

115 J. TURKALJ, *Pravaški pokret*, 332.-333.

116 Isto, 340.

117 Rudolf Horvat, *Povijest grada Varaždina*, 411.-413.

118 Isto, 421.-422.

119 Isto, 409.-410.

120 Isto, 414.

121 Zagorac (Ivan Milčetić), *Khuenovština u Varaždinu*, 10.

122 Jasna Turkalj, *Pravaški pokret*, 332.

123 „Rad gr. zastupstva“, *Hrvatska straža*, 2. 4. 1887., 2.

124 Na popisu su 23 osobe iz Varaždina koje su donirale novac za navedenu akciju. „Za prenos Zrinjsko - Frankopanskih kostih“, *Sloboda*, 26. 7. 1884., 3.; „Za prenos Zrinjsko - Frankopanskih kostih“, *Sloboda*, 31. 7. 1884., 4.

125 Zvonko MILKOVIĆ, „Autobiografija“, u: Vinko Brešić (prir.), *Autobiografije hrvatskih pisaca*, Zagreb, 1997., 669.; S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava*, 292.

126 I. JEŽ, „Dr. Pero Magdić i razvoj „modernog pravaštva“ u Varaždinu (1895.-1905.)“, 506.-507.

ri ilirac te suradnik *Obzora*, književnik i kanonik Čazmanskog kaptola Stjepan Ilijašević. Sudionik akcije bio je i tadašnji „priznati vođa obzoraške većine u gradskom zastupstvu“, odvjetnik Pavao Čepola,¹²⁷ te obzoraš Franjo pl. Mekovec,¹²⁸ čiji je sin 1892. godine uhićen kao pravaš,¹²⁹ te čija je supruga Katica 1894. godine donirala novac za gradnju Starčevićeva doma,¹³⁰ pa se 1896. godine i Franjo našao među frankovačkim simpatizerima.¹³¹ Među donatorima našao se i Bertin brat Franjo Kosmanhuber, za koga se ne zna komu je pripadao 1880-ih, no koji je kasnije ostao upamćen kao „ugledan pristaša hrv.-srp. koalicije.“¹³² Koncem 19. stoljeća dvojica sudionika ove akcije, trgovac Vinko Koterba i liječnik Gustav Beil bili su pripadnici Narodne stranke,¹³³ kojoj su vjerojatno pripadala i trojica židovskih trgovaca sudionika ove akcije: braća Albert i Vjekoslav Leitner,¹³⁴ te Salamon Deutsch.

Uz uspjeh pravaša na saborskim izborima, ovako šaroliko društvo okupljeno oko jedne „veleizdajničke“, pravaške akcije, svjedoči o popularnosti pravaškog programa među Varaždincima, 1884. godine. Prema sjećanju Stjepana Srkulja, koji je iz obiteljskog doma vukao obzoraško naslijeđe, on se u to vrijeme nalazio na varaždinskoj gimnaziji, gdje su varaždinski gimnazijalci sada mahom simpatizirali pravaše, „silno oduševljeni“ njihovim sukobom s banom Khuenom, pa je na krilima toga pravašem nakratko postao i on.¹³⁵

O oduševljenju pravaštvom u Varaždinu u to doba svjedoči još jedna pojava. Koncem 1885. godine politički bezbojan pučki list *Varaždinski glasnik* promijenio je ime u *Hrvatska straža*, te postao oporbeni list pravaške orijentacije. Za ovakvu orijentaciju lista bio je zaslužan njegov urednik, književnik Higin Dragošić (Reichherzer). List je već tijekom 1886. godine pod pritiskom stalne cenzure počeo prihvaćati nagodbenu retoriku, da bi u veljači 1887. godine, Dragošićevim odlaskom s uredničkog položaja, *Hrvatska straža*, kasnije nazvana *Varaždinski viestnik*, postala režimskim, Rubidovim listom.¹³⁶

Početkom 1870-ih Higin Reichherzer, kako se u to vrijeme prezivao Dragošić, bio je suradnik unionističkog lista *Narod*.¹³⁷ Tijekom pregovora ugarskog ministra predsjednika s prvacima Narodne stranke oko njihova preuzimanja vlasti u Hrvatskoj, Reichherzer je 1872. godine bio umiješan u fabriciranje zapisa s tajnih sjednica Narodne stranke, pri čemu nije jasno je li to radio prema naputcima namjesnika banske časti, unionista Antuna Vakanovića, kako bi kompromitirao Narodnu stranku ili prema naputcima prvaka Narodne stranke, kako bi kompromitirao Vakanovića i unioniste.¹³⁸ Pravaštvo je možda prihvatio 1879. godine, kada je promijenio prezime u Dragošić.

U svakom slučaju u vrijeme uređivanja *Hrvatske straže* (1885.-1887.) Dragošić je nedvojbeno pravaš, koji formalno podupire svu varaždinsku oporbu,¹³⁹ ali se izruguje prvacima varaždinskih obzora-

ša,¹⁴⁰ koji svojim čitateljima preporučuje pravaški književni list *Balkan* i osobito poštuje urednika i vlasnika niza pravaških listova, Ivana Krajača,¹⁴¹ koji smatra da je Starčevićeva riječ rasvijetlila hrvatsku „crnu neprozirnu tminu“ i odredila „pravac kojim narod hrvatski treba da ide“,¹⁴² te koji bosansko-hercegovačke muslimane smatra „pravim junačkim Hrvatima“, a Srbe „pravoslavnim dijelom hrvatskoga naroda“ i smatra da se velikosrpska propaganda može suzbiti samo osnutkom „posebne hrvatske pravoslavne narodne crkve.“¹⁴³ Jednu od svojih povijesnih drama, *Posljednji Zrinjski*, objavljenu 1893. godine Dragošić je posvetio pravašu, „umnomu i neustrašnomu poborniku hrvatske stvari a svomu plemenitomu dobrotvoru“, Josipu Franku,¹⁴⁴ a nakon pravaškog raskola iz 1895. godine ostao je vezan uz frankovačke pravaše, te je tijekom njegova uređivanja lista *Varaždina*, od srpnja 1906. do siječnja 1907. godine, ovaj list pisan u frankovačkom duhu.

(nastavit će se)

127 R. HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, 409.

128 „Neodvišnjačka sljeparija“, *Sloboda*, 1. 8. 1884., 2.

129 „Naši dopisi“, *Hrvatska*, (Zagreb), 27. 5. 1892., 3.

130 „Domaće viesti“, *Hrvatska*, 10. 7. 1894., 2.

131 „Izjava“, *Hrvatsko pravo* (Zagreb), 17. 3. 1896., 1.

132 „Varaždinski spomendani“, *Varaždinske novosti*, (Varaždin), 4. 4. 1940., 4.

133 I. JEŽ, „Dr. Pero Magdić i razvoj „modernog pravaštva“ u Varaždinu“, 513.-514.

134 O obitelji Leitner, vidi: Magdalena LONČARIĆ, „Leitner“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8., Zagreb, 2013.

135 S. SRKULJ, „Memoari“, 12.; S. MATKO-

VIĆ, Čista stranka prava, 291.

136 I. JEŽ, *Varaždin u doba modernizacije (1850.-1918.) u srednjoeuropskom kontekstu*, 306.-307.

137 Osnovne biografske podatke vidi u: Vinko BREŠIĆ, „Dragošić, Higin“, *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 3., Zagreb, 1993.

138 Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, Zagreb, 1962., 247.-249.; V. CILIGA, „O nekim pitanjima u vezi s političkom djelatnošću Ivana Vončine 1868.-73.“, *Historijski zbornik*, Zagreb, 1963., 244.-245.

139 (Bez naslova, uvodni članak), *Hrvatska straža*, (Varaždin), 3. 1. 1886., 1.

140 I. JEŽ, *Varaždin u doba modernizacije (1850.-1918.) u srednjoeuropskom kontekstu*, 205.-206.

141 „Balkan“, *Hrvatska straža*, 24. 12. 1885., 3. Ivan Krajač bio je sin senjskog veletrgovca, osnivača Prvog primorskog hrvatskog parobrodarskog društva i pravaškog prvoborca Ivana Krajača, te brat također istaknutih pravaša, Ladislava i Franje. Od ožujka do rujna 1884. Ivan Krajač mlađi je urednik pravaške *Slobode*, zbog čega je odležao i dva i pol mjeseca zatvora. Pono-vo je zatvoren koncem prosinca 1885., otprilike u vrijeme Dragošićeva članka „Balkan“, ovaj put kao vlasnik i nakladnik *Slobode*. U to vrijeme osim *Slobode*, Krajač je bio vlasnik i nakladnik pravaškog satiričnog lista *Triesa*, te pravaškog književnog lista *Balkan*. Jasna Turkalj, *Pravaški pokret*, 190., 260., 401.-404.

142 „Dvadesetpetogodišnjica političkoga prieporoda hrvatskoga naroda“, *Hrvatska straža*, 8. 1. 1886., 1.-2.

143 „Što s Bosnom?“, *Hrvatska straža*, 29. 1. 1896., 1.-2.

144 Stjepan MATKOVIĆ, Čista stranka prava, 26.; Higin DRAGOŠIĆ, *Posljednji Zrinjski*, Zagreb, 1893.

LORKOVIĆ: PRAVO MAKEDONACA NA MANJINSKU ZAŠTITU

NEPOZNATA KNJIGA MLADENA LORKOVIĆA (III.)

U izvješću od 29. kolovoza talijanski je prijedlog djelomično obrazložen istim argumentima kojima je obrazložen britansko-američko-japanski prijedlog za imenovanje povjerenika Lige naroda za Makedoniju; međutim, talijanska je izaslanstvo istaknulo kako bi sama nadzorna funkcija mogla predstavljati miješanje u unutarnje poslove srpsko-hrvatsko-slovenske države, za što se ne može predvidjeti koliko će daleko to ići; dok bi autonomija Makedonije bila jamstvo za dobre odnose između različitih manjina u Makedoniji, i između tih manjina i države.

Vrhovno vijeće nije odobrilo talijanski prijedlog autonomije; time je propala inicijativa za osiguranje opsežne samouprave Makedonije unutar srpsko-hrvatsko-slovenske države.

3. Britansko-američko-japanski prijedlog imenovanja stalnog povjerenika Lige naroda za Makedoniju

Tijekom prvih pregovora o makedonskom pitanju, britansko je izaslanstvo pokazivalo prijateljski stav prema ideji

Preveo i priredio:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

autonomije za Makedoniju, ali je sumnjalo u njezinu provedivost. No, nakon što je Odbor bio obaviješten o negativnom Pašićevu odgovoru Clémenceauu od 24. srpnja (Prilog br. 6), britansko je izaslanstvo na sjednici 30. srpnja (Prilog br. 5) izložilo novi prijedlog. Predloženo je da se u ugovor sa srpsko-hrvatsko-slovenskom državom uključi odredba kojom bi se Ligu naroda ovlastilo na imenovanje povjerenika za Makedoniju i druge teritorije priključene Srbiji 1913. godine, koji povjerenik bi nadzirao provedbu odredbi za zaštitu manjina u tim područjima. Na sjednici od 4. kolovoza (Prilog br. 8) britanskom prijedlogu se je pridružilo i američko i japansko izaslanstvo. Kako usprkos tome u Odboru nije postignut konsenzus o zaštiti makedonskog stanovništva, britansko-američko-japanski prijedlog uvršten je u nacrt ugovora o manjinama kao prva alternativa članku 12., a konačna odluka prepuštena je Vrhovnom vijeću.

Ova formulacija članka 12. glasila je:

„S obzirom na posebne okolnosti koje su nastale kao posljedica ratova u posljednjih šest godina u nekad osmanskim provincijama Srbije, a s ciljem da se kod stanovništva na koje se to odnosi stvorio osjećaj povjerenja, vlada SHS-a suglasna je s time da se od Vijeća Lige naroda traži neka prema vlastitoj procjeni imenuje povjerenika sa sjedištem u tim područjima, koji će savjetovati vladu SHS-a u provedbi gore navedenih odredaba. Uloga povjerenika bit će isključivo savjetodavna, a on će periodično pdonositi izvješća Vijeću Lige naroda.

Povjerenik i njegovo osoblje uživat će diplomatske povlastice, a vlada SHS-a preuzima obvezu zajamčiti mu svu potrebnu potporu u obavljanju njegovih dužnosti. Njegov mandat trajat će u prvi mah pet godina, ali može biti obnovljen većinskom odlukom Vijeća Lige naroda nakon isteka tog vremena.“ (Prilog br. 9).

U već nekoliko puta spomenutu izvješću Odbora od 29. kolovoza (Prilog br. 13), ovaj je prijedlog detaljno obrazložen i potkrijepljen uvjerljivim argumentima. U njemu se navodi:

PRILOG

Izvadak iz zapisnika Komiteta za nove države i manjine.

Ovdje cjelovito donosimo sve izvadke iz zapisnika Komiteta za nove države i manjine, onako kako su oni objavljeni u zbirci dokumenata *Documentation Internationale*: „La Paix de Versailles, Commission des Nouveaux États et des Minorités”, ukoliko se odnose na zaštitu makedonskog pučanstva u Jugoslaviju. [U prilogu svoje knjižice Lorković je dokumente donio na izvornom jeziku i bez prijevoda, samo s nekoliko umetaka na njemačkom jeziku. Iz tehničkih i prostornih razloga ovdje postupamo na isti način ne prevodeći ni te umetke – potpuno svjesni da bi ispravno bilo donijeti te dokumente i u prijevodu. Op. prir.]

Br. 1. - 32. sjednica Odbora od 10. srpnja 1919. (s. 193.-194.)

The Treaty with the Serb-Croat-Slovenes was discussed. It was agreed that it would be desirable on this occasion to limit the conversation to the case of those minorities as to which it might be suggested that special treatment was desirable.

Daraufhin wurde zuerst die Frage diskutiert, welchen Schutz man der albanischen Bevölkerung in Serbien geben sollte.

Some discussion took place on the question of Macedonia. The Italian Delegation suggest that it might be desirable to require the introduction of a special administrative system to Macedonia. To this the French were strongly opposed. It was agreed that if the Italians wished to press their suggestion they should, at the next meeting, bring forward more specific proposals.

Weiterhin wurde die Frage der Rumänen im Timoktal erörtert.

„Četiri preostala izaslanstva (osim francuskoga, op.) suglasna su kako će, zbog oštrog neprijateljstva koje je nažalost dugi niz godina razdvajalo stanovništvo tih okruga, vlada SHS-a naići na velike poteškoće u očuvanju reda i sprječavanju ugnjetavanja. Svi se slažu kako pitanje sigurnosti, koju treba jamčiti manjinama na područjima koja su prethodno pripadala Osmanskom Carstvu, predstavlja poseban problem. Ovdje imamo posla sa življem koje je podijeljeno u mnoge nacionalne grupe, a samo u nekoliko malih okruga postoji nadmoć jedne nacionalnosti. Ovo je stanovništvo pripojeno novoj državi, a nije mu dana prigoda da slobodno odlučuje o svojoj sudbini. Također treba uzeti u obzir kako svaka od tih nacionalnosti u načelu već uživa određena jamstva koja je djelomično dobila kroz koncesije prethodnih vlasti, djelomično kroz sporazume sa zainteresiranim državama, a svojedobno su bile predmet ranijih diplomatskih konferencija. Stoga je potrebno provjeriti, hoće li se stanovništvo osjećati oštećenim novim sporazumom zbog zamjene određenih prava koja su im dosad bila zajamčena. Ispitivanje sigurnosti koja se jamči manjinama, temelji se na općem načelu uspostavljanja dobrih odnosa između različitih nacionalnosti koje naseljavaju istu državu. Međutim, jasno je da meto-

da za postizanje toga ne može uvijek biti ista. Tijekom pregovora, Odbor za nove države više je puta smatrao potrebnim primijeniti posebne odredbe za određene slučajeve. Ta ista potreba postoji i za stanovništvo Makedonije. U tom se pogledu slažu sva izaslanstva, osim francuskoga koje opće odredbe smatra dostatnima.

Alternativa koju zagovaraju američki, britanski i japanski predstavnici, zastupa gledište predlaže da, kao izvanredno uređenje i možda privremena mjera, Liga naroda dobije pravo imenovati predstavnika za ovo područje, koji bi bio u mogućnosti izvještavati o svim povredama ugovornih odredaba. Za nadati se je, da će sama nazočnost predstavnika Lige naroda spriječiti srpskog službenika da se upusti u dopuštanje ili poduzimanje nasilnih čina, te da će prijelaz na novo uređenje biti znatno olakšan zahvaljujući povjerenju koje će na ovaj način biti potaknuto među stanovništvom. Delegati koji su podržali to stajalište nisu smatrali da su ovlašteni od Srbije zahtijevati poseban ustav za navedena područja.“

Sažimimo osnovne ideje ovog obrazloženja u ključnim točkama, kako bismo ga lakše analizirali:

1. Svrha ugovora o manjinama je uspostava dobrih odnosa među nacionalnostima unutar države; za postizanje ove

svrhe potrebni su različiti oblici međunarodne zaštite manjina.

2. Makedonskom se stanovništvu moraju dati posebna, pojačana jamstva:

a) jer je ono već dugi niz godina podijeljeno u neprijateljske skupine;

b) jer je anektirano od strane Srbije a da mu nije dana mogućnost samoodređenja;

c) jer svaka nacionalnost u Makedoniji već ima međunarodna jamstva protiv represije, a zamjena tih jamstava općim uglavcima Ugovora o manjinama mogla bi dovesti do toga da te nacionalnosti izgube određena prava.

3. Kao takva pojačana jamstva predložili su:

a) talijansko izaslanstvo – teritorijalnu autonomiju za Makedoniju;

b) britansko, američko i japansko izaslanstvo imenovanje povjerenika Lige naroda za Makedoniju, koji bi trebao nadzirati provedbu odredbi o zaštiti manjina na terenu, spriječiti represiju stanovništva od strane srpskih službenika i izvještavati Ligu naroda.

Ako se želi ocjenjivati ovu dobro promišljenu osnovnu ideju, prvo je potrebno istaknuti kako je, prema mišljenju četiriju izaslanstava, svrha ugovora o manjinama osiguranje dobrih odnosa

Br. 2. - 33. sjednica Odbora od 15. srpnja (s. 195.-196.)

The Treaty with the Serb-Croat-Slovene State was discussed.

The Italian proposals for conferring autonomy on Macedonia and Albania were discussed. The Italian representative laid stress on the importance of providing the necessary securities for the protection of the inhabitants of Macedonia, and in particular the Slavonic population which was not Serbian.

Mr. Leeper (von der britischen Delegation, Anm.) suggested that while it was no doubt desirable that some form of self-government should be given to Macedonia by the Serbian Government, it was doubtful whether the obligation to do this should be imposed upon the Serb-Croat-Slovene State, and it would be better at any rate as a first step to inquire what the proposals of the Government for dealing with the district were.

M. Laroche (Franzose, Anm.) again laid stress upon the extreme importance of not undermining the authority of the Government by setting up a State within a State, and

strongly urged the desirability of keeping to a minimum interference with the internal institutions of the State.

After a discussion on the historical and ethnical problem of Macedonia, it was eventually determined that a letter should be written to the Serb-Croat-Slovene Delegation enclosing a copy of the minority clauses in the Polish Treaty, and explaining that these were an indication of the nature of the general clauses which they would be asked to agree to.

It would be pointed out in the letter, that there were of course differences in the conditions of the different States and that therefore the Treaties could not be identical in each case. It was not proposed to include the Jewish clauses in the Serbian Treaty, but on the other hand it might be desirable to include special clauses dealing with other minorities.

The Macedonian and Albanian question should be referred to and the Government be asked for an indication of the manner in which they proposed to deal with the problems.

M. Laroche undertook to draft the letter.

(nastavit će se)

Skopje početkom 20. stoljeća

između različitih nacionalnosti unutar iste države; na drugom mjestu ćemo vidjeti kako je nasuprot tome francusko izaslanstvo bilo sklonije u ugovorima o manjinama vidjeti sredstvo za tiho asimiliranje manjina u državni narod.

Iznimno važno je napomenuti kako četiri izaslanstva ukazuju na činjenicu da stanovništvo Makedonije nije imalo priliku odlučivati o svojoj sudbini putem samoodređenja, kao što su Wilson i neki drugi Antantini političari obećavali potlačenim narodima. Četiri izaslanstva su smatrala da je zaštita manjina određena vrsta obeštećenja za nacionalnosti koje su, unatoč obećanjima o samoodređenju, ponovno postale predmet trgovine među državicima.

Osnovnu važnost za konstrukciju britansko-američko-japanskog prijedloga ima argument da sve nacionalnosti u Makedoniji već uživaju izričita jamstva svojih prava kao manjina, koja im je djelomično dale prethodna (turska) vlada, a djelomično su utemeljena u međunarodnim sporazumima, te da ta jamstva ne smiju biti umanjena ugovorom o manjinama.

Ovdje se, dakle, zastupa stajalište da međunarodna jamstva za zaštitu makedonskog stanovništva, koja je Turska prema europskim velesilama preuzela od Berlinskog kongresa 1878. godine, još uvijek vrijede, te da obvezuju i Sr-

biju. One smatraju nepobitnim kako odredbe za zaštitu makedonskog stanovništva, koje će biti nametnute državi SHS, moraju biti jednako djelotvorne kao obveze koje je u svoje doba preuzela Turska. Iz toga se vidi kako su četiri izaslanstva bila uvjerena da makedonskom stanovništvu pod srpskom vladavinom prijete iste one opasnosti od represije i nasilnog istrjebljenja koje su joj prijetile pod Abdul Hamidovom Turskom. Opće odredbe ugovora o manjinama nisu, dakle, prema uvjerenju ovih izaslanstava, prikladne da se suprotstave toj specifičnoj prijetnji Makedoniji. Britansko, američko i japansko izaslanstvo stoga posežu za bliskom idejom da se sustav izravnog nadzora, koji je bio uveden u Makedoniji 1903. godine, prenese na državu SHS u prilagođenu obliku koji odgovara novim okolnostima. Poslanstva velesila, koje su imala nadgledati program reformi u Makedoniji, trebala su biti zamijenjena povjerenikom Lige naroda, koji je trebao nadzirati provedbu odredaba ugovora o manjinama u Makedoniji.

Odboru je, očigledno, bila dobro poznata srpska strahovlada nad Makedonijom u godinama 1913./14. Četiri izaslanstva stoga vide opasnost koja makedonskom stanovništvu prijete, prije svega u srpskim službenicima, a imenovanje povjerenika

Lige naroda imalo je, kako se vidi iz izvještaja, prvenstveno svrhu da se te službenike ograniči i odvraća ih od nasilnih čina. Znalo se je da Makedoncima najgore zlo ne prijete od privatnih osoba, nego upravo od državnog aparata. Talijanski prijedlog autonomije stoga je dublje zahvaćao srž problema nego britansko-američko-japanski prijedlog; teritorijalnom autonomijom Makedonije, koja bi povjerila upravu zemlje makedonskim službenicima, prijetnja represije od strane srpske državne uprave bila bi radikalno otklonjena. No, i nadzor nad odredbama za zaštitu manjina od strane povjerenika Lige naroda bio bi dovoljan da se Makedoniju poštedi sudbine koja ju pritišće od 1919. godine.

Stajalište francuskog izaslanstva

Francusko izaslanstvo je od početka odbacivalo ideju bilo kakve autonomije za Makedoniju te je snažno zastupalo stajalište da se preopširnim jamstvima u korist manjina ne smije potkopavati autoritet vlade SHS-a (Prilog br. 1, 2). Međutim, prvotno nije odbacivalo ideju posebnog tretmana Makedonije u okviru ugovora o manjinama, a pismo od 19. srpnja (Prilog br. 4), u kojem je Odbor priznao Makedoncima status etničke manjine i razmotrio nužnost posebnih odredaba za njihovu zaštitu, napisao je Laroche i potpisao Berthelot. Kad je britansko izaslanstvo 30. srpnja predložilo imenovanje povjerenika Lige naroda za Makedoniju, francusko je izaslanstvo prvotno zadržalo pravo da se o tome izjasni naknadno (Prilog br. 7), ali je na sljedećoj sjednici (Prilog br. 8) otklonilo britanski prijedlog i čvrsto zauzelo stajalište da su opće odredbe ugovora o manjinama dovoljne za zaštitu makedonskog stanovništva.

(nastavit će se)

UMRLI ZVONIMIR MARIĆ I LOVORKO BARBARIĆ, OSUĐENI 1966. KAO „NARODNI NEPRIJATELJI“

Nedavno su umrli bivši politički osuđenici **prof. dr. sc. Zvonimir Marić** i **dipl. ing. Lovorko Barbarić**, koji su kao studenti Građevinskog fakulteta u Zagrebu bili osuđeni zbog širenja protujugoslavenskih i protukomunističkih letaka uvečer 8. svibnja 1965. u Zagrebu, kad je komunistička vlast obilježavala 20. obljetnicu ulaska postrojbi partizanske Jugoslavenske armije 1945. u Zagreb i tobožnje oslobođenja glavnoga hrvatskog grada.

Protukomunističku akciju bacanja letaka organizirao je student građevinarstva **Branimir Petener** iz Rijeke, a u njoj su sudjelovali, uglavnom, njegovi kolege s Građevinskog fakulteta u Zagrebu. Budući da su Barbarić i Marić zajedno studirali, a 1966. i zajedno osuđeni te cijeli život bili vrlo često u kontaktu i doista prijatelji, ovo je moje zajedničko prijateljsko sjećanje na njih.

Marić je rođen 1. travnja 1944. u Posušju u obitelji građevinskog poduzetnika Jerke Marića i majke Anđe r. Penava iz Batina, kojima se rodilo jedanaestero djece, tri kćeri i osam sinova, od kojih je jedan rođen kao mrtvorođenče, a dvije su sestre nastradale u savezničkom bombardiranju Posušja u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Rat su preživjeli sestra Zdravka i braća Tomislav, Zvonimir, Trpimir, Miro, Ivan (Ikić), Jure i Jeronim. Osnovnu školu Marić je završio u rodnom mjestu, a srednju građevinsku tehničku školu u Mostaru.

Lovorko Barbarić, sin Stipe (Šćepce) i majke Mile r. Musa, rođen je 23. prosinca 1943. u Sarajevu, gdje mu je otac bio dužnosnik Nezavisne Države Hrvatske. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Mostaru, a 1962. upisao

Piše:

Dr. sc. Anđelko MIJATOVIĆ

je studij na Građevinskom fakultetu u Zagrebu. Marić i Barbarić nisu sudjelovali u navedenom pisanju i širenju letaka po Zagrebu, ali su poznavali organizatora te protujugoslavenske

Zvonimir Marić

akcije Branimira Petenera i druge kolege, koji su u tome sudjelovali i koji su, zbog nacionalnih razmišljanja o položaju hrvatskoga naroda u Jugoslaviji, osuđeni na zatvorske kazne.

Barbarić je uhićen 26. lipnja, a Marić 29. lipnja 1965. godine. Prema istraživanju **Ranka Oršulića**, jednoga od osuđenika u tom procesu, sudski i prekršajno osuđena su u Zagrebu 44 osumnjičenika, uglavnom studenti podijeljeni u pet skupina, a bilo je i pojedinačnih suđenja izvan Zagreba. Marić i Barbarić bili su u drugoj skupini s **Matom Petrovićem**, **Zvonimirom Nikolićem**, **Franom**

Vrkljanom, **Zdenkom Rukavinom**, **Antom Matijevićem** i **Rankom Oršulićem**, svi studenti Građevinskog fakulteta u Zagrebu, osim tehničara Matijevića. Optuživalo ih se da su „u vremenskom razdoblju od 1964. godine do lipnja mjeseca 1965. godine u Zagrebu na sastancima s Petener Branimirom u međusobnim doticajima kao i u doticajima s trećim osobama širili ideje o tome da se Hrvatska unutar Jugoslavenske federacije ekonomski izrabluje i zapostavlja, da se nacionalni dohodak Hrvatske odvlači u druge republike, da se Srbi u Hrvatskoj sve više i više naseljavaju i uzimaju rukovodeće položaje, a Hrvati potiskuju i da je za Hrvate jedini izlaz u stvaranju posebne državne tvorevine putem organizacije jednoga ilegalnog pokreta kojem bi bio cilj uspostavljanje samostalne i slobodne Hrvatske države“.

Suđenje toj skupini trajalo je devet dana u Okružnom sudu u Zagrebu. Svi su osuđeni 12. veljače 1966. zbog kaznenoga djela „protiv naroda i države neprijateljskom propagandom iz čl. 118 st. 1 KZ“.

Marić je kao trećeoptuženi osuđen na osam mjeseci zatvora što je „u razgovorima s Petener Branimirom tendenciozno iznosio da je 1945. godine od strane organa narodne vlasti u njegovom kraju poubijano na desetine Hrvata; na sastanku 13. lipnja 1965. godine navedenom pod toč. a) presude izjavio da poznaje kao pouzdane u Imotskom Crnogorac Željka i Ferdu, da će govoriti sa svojom braćom kako bi postali nacionalno svjesni i da u Bosni i Hercegovini nije riješeno nacionalno pitanje; 10. travnja 1965. godine prisustvovao proslavi

dana osnivanja t. zv. NDH, koju je organizirao Petener Branimir i Oršulić Ranko i dao prilog 500 starih dinara.“

Lovorko Barbarić osuđen je jer je „u razgovorima s Kordić Zvonimiro iznosio, da se Hrvati u Jugoslaviji zapostavljaju, a da se Srbi forsiraju i favoriziraju na račun Hrvata; travnja 1965. godine kod Petener Branimira pročitao list neprijateljske grupe Hrvatski oslobodilački pokret (HOP), „Hrvatski glasnik“, br. 1, i rekao mu da bi taj list trebalo širiti izjavivši uz to, da će ga i sam širiti; svibnja mjeseca 1965. godine rekao Račić Smiljanu, da je kod Petener Branimira vidio list pod nazivom „Hrvatski glasnik“, izišao u povodu 20. godišnjice pada Hrvatske države, i da poziva Hrvate, da se savjetuju u razgovorima sa suoptuženima (i) iznos(e) svoje koncepcije o granicama buduće Hrvatske države; na sastanku od 13. lipnja 1965. godine navedenom pod toč. a) presude govorio, da bi bilo dobro da u budućem odboru njihove fakultetske godine bude što više lista te da netko od njih uđe i u odbor međunarodne organizacije na stručnu zamjenu studenata.“

Iako su Mariću i Barbariću, i još nekima, u prvostupanjskoj presudi te kazne odgođene za izvršenje „na rok od 3 (tri) godine time, da ova kazna neće biti izvršena ako optuženi u tom roku ne učine novo krivično djelo“, ipak oni su pravomoćno osuđeni, Marić na kaznu od 8 (osam) mjeseci i Barbarić na pravomoćnu kaznu od 10 (deset) mjeseci zatvora. I drugim suosuđencima uvjetne kazne pravomoćno su pretvorene u kazne zatvora, a drugooptuženom Zvonimiru Nikoliću kazna je povišena s jedne godine zatvora na godinu i pol dana. Ostatak kazne Marić je izdržao radeći u „Francku“ i drugdje, a Barbarić je ostatak kazne izdržao u kaznionici u Staro Gradiški.

Nakon izdržane kazne, Marić je radio pod tuđim imenom preko Studentskog servisa kao crtač u Institutu za naftu. Po izlasku iz zatvora neki

Lovorko Barbarić

od njih iz skupine počeli su polagati ispite, no koncem lipnja 1966. isključeni su s fakulteta uvjetno na dvije godine, a oni koji su osuđeni na dulje kazne „izbačeni su doživotno“. Tada su obilazili neke političke funkcionare, među njima i **Miroslava Krležu**, radi mogućnosti smanjenja zatvorske kazne, no bezuspješno. Ipak, kazna o izgonu s fakulteta je ukinuta, a pretpostavljali su da se to dogodilo Krležinom zaslugom te su po izdržanoj zatvorskoj kazni nastavili studij građevinarstva ili neki drugi studij.

Marić je diplomirao 1968. i odmah se zaposlio u ondašnjoj „Hidrotehni“, a 1970., počeo je raditi u Institutu građevinarstva Hrvatske (IGH). Vrlo je rano pokazao zanimanje za učenje stranih jezika i s nekoliko njih aktivno se služio. U Institutu građevinarstva Hrvatske stručno se usavršavao u Odjelu za beton i Odsjeku za mostove. Dobivši mađarsku stipendiju, specijalizaciju je završio u Budimpešti gdje je upoznao suprugu Mariju Nadj i ondje se 1975. s njome vjenčao. Doktor tehnike postao je 1979., a 1982. doktor tehničkih znanosti.

Tijekom radnog vijeka dokazao se u mnogim stručnim zadacima u zemlji i svijetu. Vojni rok u JNA odslužio je

u Karlovcu. Pričao je kako je njegov nadređeni oficir Srbin, prolazeći kroz sela s hrvatskim stanovništvom, govorio da su to neprijateljska sela. Kad bi Tito ili netko drugi važan u komunističkom sustavu dolazio u Zagreb, jugoslavenske sigurnosne službe privodile su ga na osamljenje u neku sigurnosnu ustanovu.

Barbarić je 1968. diplomirao hidrotehnički smjer na Građevinskom fakultetu u Zagrebu i zaposlio se na istom fakultetu kao projektant-suradnik. Nakon odsluženja vojne obveze 1971., zaposlio se u „Teh-projektu“ u Rijeci kao projektant za područje hidrotehnike. Sljedeće godine položio je stručni ispit, a 1973. postao je voditelj Hidro-odjela u istom poduzeću, znatno pomogao njegovu razvoju na cijelom području bivše države, a od 1976. odjel je počeo s projektiranjem, izradom i nabavom opreme te montažom u sanitarnoj hidrotehnici. U početku Domovinskog rata prešao je raditi u Projektni ured „Hidroprojekta-Ing“ (Zagreb) u Rijeci na poslovima koordinatora za složene projekte iz područja sanitarne hidrotehnike. Sredinom 1995. osnovao je vlastitu tvrtku Loveco d.o.o. s djelatnošću inženjeringa na izgradnji kompletnih uređaja za pročišćavanje otpadnih voda.

Marić je prije desetak godina obolio od leukemije. Izgledalo je da se zaliječio, ali ga je bolest opet napala te je umro 23. studenoga 2024. u Zagrebu, a Barbarić je umro 19. siječnja 2025. u Rijeci, od raka pluća. Svojom obrazovanošću, znanjem, duhovitošću i poštovanjem prema ljudima s kojima su se susretali i s kojima su prijateljevali te hrabrim i strpljivim podnošenjem vlastitih životnih problema oba su ostavljali dubok dojam na sve, koji su ih poznavali i s njima prijateljevali. Nedostaju nama mnogima!

IN DIESER AUSGABE

Wegen der anderweitigen Verpflichtungen des Chefredakteurs erscheint diese Ausgabe mit mehrmonatiger Verspätung. Ungeachtet des Zeitverzugs nehmen wir darin das Gebet auf, das am 10. Dezember 2024 auf dem Zagreber Zentralfriedhof Mirogoj von Zagreber Weihbischof **Ivan Šaško** gesprochen wurde. An diesem Datum, dem Tag der Menschenrechte, sprach Bischof Šaško an jenem Teil des Friedhofs, auf dem in den Jahren 1941–1945 kroatische Soldaten beerdigt wurden – überwiegend katholischen, aber auch muslimischen Glaubens. Auf eine Weise, die in der Geschichte des zivilisierten Europas beispiellos ist, beschlossen die jugoslawischen kommunistischen Behörden unmittelbar nach dem Krieg, diesen Friedhof umzupflügen bzw. zu zerstören – und setzten diese Entscheidung auch um.

Aufgrund des ideologisch-politischen Widerstandes der Zagreber Stadtverwaltung und der Gleichgültigkeit der Staatsregierung blieben alle bisherigen Versuche einer Wiederherstellung erfolglos – obwohl nur wenige hundert Meter entfernt bereits vor langer Zeit der deutsche Soldatenfriedhof wiederhergestellt wurde. In Kroatien ist es also möglich, einen deutschen Soldatenfriedhof wieder aufzubauen – aber es ist verboten, einen kroatischen Friedhof aus derselben Zeit zu erneuern!

In dieser Zeitschrift haben wir bereits mehrfach darüber berichtet. Doch dies ist nicht der einzige Grund,

warum wir es auch heute für notwendig halten, die Worte des Bischofs zu veröffentlichen. Es gibt noch einen weiteren, nicht weniger wichtigen.

Zahlreiche katholische Medien haben nämlich im Dezember 2024 die Worte des Bischofs in verfälschter Form veröffentlicht. Der Teil, in dem eine eindeutige Verurteilung der so-

Mittelalterliche St. Mihajlo Kirche bei Ston

genannten christdemokratischen Machthaber ausgesprochen wurde, die alles daransetzen, die kommunistische Ideologie zu bewahren und den jugoslawischen Kommunismus zu rehabilitieren, wurde von diesen „katholischen“ Medien verschwiegen bzw. zensiert. Dadurch haben sie bewusst zur Verfälschung beigetragen. Dies ist zweifellos einer der Gründe für die ethische und politische Verwirrung, die in Kroatien herrscht – mit der Folge von Demoralisierung und Auswanderung zahlreicher junger Menschen.

*

In zwei Beiträgen beschäftigt sich **Darko Utovac** mit Episoden aus der

Geschichte Südkroatiens, insbesondere der Region Poneretavlje. Ein Beitrag behandelt die Berichterstattung der Zeitung *Hrvatska* zu diesen Themen. Die genannte Zeitung wurde im Frühjahr 1944 in Dubrovnik gegründet und erschien bis Oktober desselben Jahres, als die jugoslawischen Partisanen in die Stadt einmarschierten. Dieser Einmarsch führte nicht nur zum Erlöschen der *Hrvatska*, sondern auch zum Massaker an der weltlichen und kirchlichen Elite – ein Muster, das sich im Verhalten der jugoslawischen Partisanen in allen kroatischen Gebieten als üblich erweisen sollte.

Der zweite Beitrag von Utovac widmet sich der Gründung und Tätigkeit des Fußballklubs Croatia aus Ošlje in der Umgebung von Dubrovnik sowie dem Schicksal von **Pero Beatović**, seines Hauptinitiators und Anführers. Der Klub wurde im April 1981 gegründet, und sein Name sowie das Wappen in Form des historischen kroatischen Staatswappens riefen große Unruhe bei den kommunistischen Behörden hervor. Beatović und der NK Croatia wurden Zielscheibe einer Medien-Hetze und politischer Schikanen. Beatović selbst hatte nicht das Glück, den endgültigen Zerfall Jugoslawiens und den Zusammenbruch des Kommunismus zu erleben. Er starb im Februar 1990 im Alter von 30 Jahren – nur zwei Monate vor den ersten demokratischen Wahlen. Seine Verfolger blieben ungestraft.

IN THIS ISSUE

Due to the editor-in-chief being occupied with other commitments, this issue is coming out with a delay of several months. Despite the passage of time, we are including in it the prayer delivered on December 10, 2024, at the main Zagreb cemetery Mirogoj by the auxiliary bishop of Zagreb, **Mons. Ivan Šaško**. On that date, Human Rights Day, Bishop Šaško spoke in the part of the cemetery where from 1941 to 1945 Croatian soldiers — mostly of the Catholic, but also of the Muslim faith — were buried. In a manner unknown in the history of civilized Europe, the Yugoslav communist authorities decided immediately after the war to plough over and thus destroy that cemetery. And this was done.

Due to the ideological and political resistance of the Zagreb city authorities and the indifference of the national government, all attempts to restore it have, to this day, remained unsuccessful, although a German military cemetery just a few hundred meters away was restored a long time ago. In Croatia, then, it is possible to restore a German military cemetery, but it is forbidden to restore a Croatian cemetery created in the same era!

We have written about this in previous issues of this journal. However, that is not the only reason we consider it necessary to publish the bishop's commemorative words today. There is another, no less important reason.

A number of Catholic media outlets published, in December 2024, the bishop's words in a distorted form. In them, there was a clear condemnation of the ruling structures that wish to be called Christian-democratic, yet do everything in their power to preserve communist ideology and rehabilitate Yugoslav communism. That

Medieval St. Mihajlo church near Ston

part was omitted or censored by those very “Catholic” media, thus consciously participating in this falsification. This is undoubtedly one of the causes of the ethical and political confusion prevailing in Croatia, which has led to the demoralization and emigration of a large number of young people.

*

In his two contributions, **Darko Utovac** deals with episodes from the history of southern Croatia, especially the history of the Neretva region. One contribution addresses the reporting by the newspaper *Hrvatska* on these topics. This newspaper was launched in Dubrovnik in the spring of 1944 and was published until October of that year, when the Yugoslav partisans entered the city. That entry was connected not only with the shutting down of *Hrvatska*, but also with the massacre of the secular and church elite — a pattern of behavior

that would prove typical of Yugoslav partisans in all Croatian lands.

Utovac's second contribution deals with the founding and activity of the football club *Croatia* from Ošlje in the Dubrovnik area, and with the fate of **Pero Beatović**, its main initiator and leader. The club was founded in April 1981, and its name and insignia — featuring the historical Croatian coat of arms — caused great unrest among the communist authorities. Beatović and NK Croatia became targets of media persecution and political harassment, and Beatović himself did not live to see the final collapse of Yugoslavia and the fall of communism. He died at the age of 30, in February 1990, just two months before the first democratic elections. His persecutors remained unpunished.

Posl.broj R-3/64-4

Z A P I S N I K
od 28. januara 1964.g.

Sastavljen kod Općinskog suda u Grubišnem Polju.

P r i s u t n i :

Sudac: Kljajić Njegevan
Zapisničar: Pinter Mira

P r e d m e t :
Proglašenje umrlim Novak
Josipa iz Grubišnog Polja.

Iza navještaja stvari u 11.35 sati pristupa:

Predlagateljica: Novak Bara.

Staratelj: Lanščak Franjo

Svjedok: Strnad Pavle.

Predlagateljica izlaže usmeno kao u pismenom prijedlogu.

Staralac povodom prijedloga uzvraća:

- "e protivim se prijedlogu da se dokaže smrt nestalog Novak Josipa, jer mi je i samom poznato da je on nestao 1945.g. u zatvoru Virovitice.

Nakon toga prelazi se na

saslušanje svjedoka :

STRNAD PAVLA iz Jasenaša sin Martina, rođj. 1921g. iskazuje:

- Ja sam 1945.g. bio stražar u zatvoru Virovitice i znam da se je u zatvoru našao i Novak Josip kao ustaša. Jednoga dana je odveden Novak Josip sa još 5 ili 6 ustaša i strijeljani su kod Mikovičeva u Puklici. Strijeljavanje je izvršeno bez ikakvog sudjenja neposredno nakon završetka rata, možda najduže mjesec dana nakon oslobođenja.

Ja sam lično poznavao Novak Josipa kao svoga seljana i siguran sam da on nije preživio konac VII mjeseca 1945.g. Nemam više ništa za iskazati.

Nakon toga sudac

r j e š a v a :

Preko Općinskog suda u Virovitici izvršiti saslušanje svjedoka Kundadžija Stojana iz Virovitice, Petra Radića br.39.

D o v r š e n o
u 11.35 sati.

Lanščak Franjo
Novak Bara

Čelija K.P.
PRI UPRAVI RADIONICA

Bos. Brod
19 juna 1945.

258 46
ARRIV
Institute for
Research

OKRUŽNOM KOMITETU
Komunističke partije

B A N J A L U K A

Na partijskom sastanku održanom 19. juna o.g. izloženi su sledeći događaji i to;

1/ Tokom diskusije u pogledu rada, u srezu Derventskom konstatovano je, da ima samovolje u radu naših odgovornih drugova a možda i neodgovornih, dogodio se je sledeći slučaj i to; Sava je izbacila oko 120 leševa iznakaženih sjekirama na ušću Ukrine u Savu. Na ove leševe, narod okolnih sela se iskuplja i prepoznaje svoje seljane i svoje najbliže. Među ovim identifikovano je dobrih i poštenih ljudi za koje sela tvrde da su takovi, t.j. pošteni.

Ovo je razlog, da je politički rad naših drugova otežan i nemoguć.

Narodne mase reaguju na ovakav postupak i kažu kakav je to narodni sud o kojem se toliko govori pred njega se izvode koljačija manje krivi i nedužni se po noći likvidiraju.

Zaključuje se, da bi ovakav radako se nastavi i momentalno spreči i ispitaju ovakovi slučajevi i pred javnošću na bilo koji način opravdaju; nama potpuno onemogućiti rad, tako daleko da ~~xxx~~ kao predstavnici partije izgubimo potpuno poverenje i ugled u narodu.

Stavljajući seoske odbore JNOF a onemogućen je izbor poštenih i ispravnih seljaka, jer se dotični odbijaju i nerado prima ju zbog ovakvih slučajeva.

Drugovi donosioci su ovlašteni kao članovi K.P. da iznesu usmenu diskusiju, po svemu gornjem u onširnijim ortama, šta je se desilo i diskutovale na ovom sastanku.

Drugovi se zovu Derviš Hadžizulfić i Viktor Božić oba iz Bos. Broda.

Primiti drugarski pozdrav.

S.F. S.N.

Sekretar Čelije; I. Čičak

I. Čičak